

SANASOTA, PERFORMANSSI VAI JUTTUTUOKIO?

**Keskustelunanalyttinen tutkimus journalistisesta lehtihaastattelusta
institutionaalisen vuorovaikutustilanteena**

TAMPEREEN YLIOPISTO

Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

AINO PAJUKANGAS

Pro gradu -tutkielma, 129 sivua, 1 liitesivu

Sosiaalipsykologia

Marraskuu 2002

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

PAJUKANGAS, AINO: Sanasota, performanssi vai juttutuokio? Keskusteluanalyyttinen tutkimus journalistisesta lehtihaastattelusta institutionaalisen vuorovaikutustilanteena
Pro gradu -tutkielma, 129s., 1 liites.
Sosiaalipsykologia
Marraskuu 2002

Tutkielman aiheeksi valitsemani ilmiö on lehteä varten tehty journalistinen puhelinhaastattelu, jota tarkastelen institutionaalisen vuorovaikutustilanteena. Tapaustutkimukseni kohteena on Helsingin Sanomat. Käytän aineistona sen toimittajien tekemää kolmea kahdenkeskistä puhelinhaastattelua. Haastateltavat ovat tiedeinstituutiota, viranomaisia ja yritysjohtoa edustavia asiantuntijoita.

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä ja analyysimetodina on etnometodologiaan pohjautuva keskusteluanalyysi ja siitä polveutuva institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimus. Vertailen lehteä varten tehtyä journalistista puhelinhaastattelua sähköisistä journalistisista haastatteluista sekä arkikeskusteluista tehtyihin keskusteluanalyyttisiin tutkimuksiin. Tarkastelen, millainen lehtihaastattelun vuorottelujärjestelmä on. Tutkin, miten lehtihaastattelun osapuolet toteuttavat keskustelussa institutionaalisia tehtäviään ja onko lehtihaastattelu muodollinen vai epämuodollinen institutionaalinen vuorovaikutustilanne. Tarkastelen myös, rajoittavatko institutionaaliset roolit puhelinhaastattelutilanteen kulkua samalla tavoin kuin sähköisissä haastattelutilanteissa.

Aineistoni perusteella lehteä varten tehty journalistinen puhelinhaastattelu vaikuttaa useimmilta piirteiltään olevan lähempänä arkikeskustelua kuin sähköistä haastattelua. Sähköisten haastattelujen tapaan sen vuorottelujärjestelmä rakentuu kysymys-vastaus - vierusparien varaan ja keskustelun molemmat osapuolet käyttävät moniosaisia vuoroja. Osapuolet kuitenkin käyttävät myös lukuisia kolmannen vuoron variaatioita ja esittävät arvioita toistensa sanomisista kuten arkikeskusteluissa. Arkikeskusteluistakin poiketen konfliktitilanteissa erimielisyys ilmaistaan ilman kohteliaisuuskeinoja tai asennonvaihtoja.

Aineistoni haastattelutilanteissa vallitsee usein luottamuksellinen ilmapiiri. Molemmat keskustelijat rakentavat tilanteisiin yhteisyyttä naurun ja humorististen sanavalintojen avulla ja uskaltavat kertoa toisilleen myös henkilökohtaisia mielipiteitään. He eivät suuntaa sanojaan suoraan yleisölle, joka on läsnä tilanteissa vain välillisesti. Aineistoni perusteella lehteä varten tehty puhelinhaastattelu näyttääkin olevan kuin juttutuokio eikä performanssi tai sanasota. Se on epämuodollinen institutionaalinen vuorovaikutustilanne, jossa osapuolten yhteisenä tavoitteena on muodostaa molempia tyydyttävä ratkaisu keskustelun julkisuuden asteesta eli julkisuuteen päätyvistä asioista.

Tutkimustulokseni ovat ristiriidassa sekä sähköisistä journalistisista haastatteluista saatujen tulosten että alan perusoppikirjojen tietojen kanssa. Ne tuovat uutta tietoa toimitustyön arkipäiväisistä käytännöistä, jotka ovat näkymättömissä lehden lukijoilta. Tutkimukseni pyrkimyksenä onkin antaa tavallisille kansalaisille, tutkijoille ja toimittajille uusia välineitä, joiden avulla voidaan arvioida ja kyseenalaistaa journalistisen työn luonnetta sekä niitä tapoja, joilla lehtijutuissa toimijat ja asiat esitetään.

1. JOHDANTO.....	1
2. TUTKIMUSTA JOURNALISTISESTA HAASTATTELUSTA.....	4
3. JOURNALISTINEN HAASTATTELU ENNEN JA NYT.....	8
3.1. ERI TYYPPISET JOURNALISTISET HAASTATTELUT.....	10
3.2. JOURNALISTIEN YLEISIMMIN KÄYTTÄMÄT LÄHTEET.....	11
3.3. PUHELINHAASTATELUN JA SÄHKÖISEN HAASTATELUN EROT.....	13
3.4. JOURNALISTISEN HAASTATELUTILANTEEN REUNA-EHDOT.....	15
3.5. JOURNALISTISEN HAASTATELUN PÄÄMÄÄRÄHAKUISUUS.....	17
4. VIITEKEHYKSENÄ KESKUSTELUNANALYYSI.....	18
5. INSTITUTIONAALINEN VUOROVAIKUTUS JA JOURNALISTINEN HAASTATELU.....	21
5.1. INSTITUTIONAALINEN KESKUSTELU JA ARKIKESKUSTELU.....	23
5.2. JOURNALISTISELLE HAASTATELULLE TYYPILLINEN VUOROTTELUJÄRJESTELMÄ.....	24
5.3. MUODOLLINEN VAI EPÄMUODOLLINEN INSTITUTIONAALINEN KESKUSTELU.....	26
5.4. OBJEKTIIVISUUS JA ASENNONVAIHDOT.....	27
6. TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	29
7. TUTKIMUKSEN AINEISTO JA ANALYYSITAPA.....	30
7.1. ANALYYSIPROSESSIN KULKU.....	32
8. LEHTIHAASTATELUN VUOROTTELUJÄRJESTELMÄ.....	36
8.1. MONIOSAISET VUOROT.....	37
8.1.1. Johtopäätöksiä.....	49
8.2. MINIMIPALAUTTEET.....	50
8.2.1. Johtopäätöksiä.....	60
8.3. POIKKEAMAT KYSYMYS-VASTAUS -RAKENTEESTA.....	61
8.3.1. Johtopäätöksiä.....	71
8.4. PREFERENSSIJÄSENNYS.....	72
8.4.1. Johtopäätöksiä.....	80
9. LEHTIHAASTATELUN LUOTTAMUKSELLISUUS.....	81
9.1. YHTEISYYDEN LUOMINEN LEHTIHAASTATELUSSA.....	82
9.1.1. Johtopäätöksiä.....	102
9.2. YLEISÖN LÄSNÄOLO HAASTATELUTILANTEESSA.....	103
9.2.1. Johtopäätöksiä.....	117
10. LOPUKSI.....	118

1. Johdanto

"Rikosuutinen. Otsikko kertoo, että naapureita on haastateltu. Melkein silminnäkijän kokemukset tuovat väriä. Poliisi kertoo omansa. Jutussa on kaksi yksityiskohtaa, jotka todistavat toimittajan olleen paikalla. Muu on muiden kertomaa. Haastattelu on verraton väline... Uutisvälitys perustuu nopeuteen. Toimittajan ammattitaitoa on tietää, mistä tieto nopeimmin hankitaan... Uutisten keräilystä on jo kauan sitten siirrytty uutisten tekemiseen. Toimittajan ammattitaitoa on haastatella niin, että vastaus on uutinen. Haastattelu saattaa näyttää keskustelulta, mutta todellisuudessa se on liiketoimi. Rahan tai tavaran asemesta vaihdon välineenä on tieto."

(Yle/Mediapolis. 22.11. 2001)

Tutkielmani aiheena on journalistinen haastattelu, paljon puhuttu mutta vähän tutkittu journalismin työväline. Haastattelu on suomalaisessa journalismissa eräs käytetyimpiä tiedonhankinnan menetelmiä sekä yleinen, vakiintunut juttutyyppejä. Tutkielmani käsittelee journalistista haastattelua kahden instituution kohtaamisena, institutionaalisen vuorovaikutustilanteena, jossa toimittaja esiintyy edustamansa tiedotusvälineen ja laajasti ymmärrettynä koko yleisön edustajana. Haastateltava taas toimii oman instituutionsa, esimerkiksi tiedeyhteisön tai virallisen organisaation edustajana. Arkikeskustelusta journalistisen haastattelutilanteen erottaa toimijoiden orientoituminen institutionaalisiin rooleihinsa.

Journalistinen haastattelu on merkittävä yhteiskunnallisen vallankäytön areena. Tiedotusvälineet tuottavat, ylläpitävät ja uudistavat sosiaalista todellisuutta. Kyseessä ei suinkaan ole sopuisa prosessi, vaan yhteiskuntaryhmät kamppailevat jatkuvasti eri areenoilla siitä, miten todellisuus tulisi julkisesti määritellä ja esittää. Institutionaalista keskustelua analysoitaessa liikutaan kolmella tasolla: ainutkertaisen keskustelutilanteen mikrotasolla, institutionaalisisella tasolla sekä muutoksen tasolla, jossa analysoidaan sitä, kuinka kukin tilanne vahvistaa ja kenties muuttaa käsityksiämme käsiteltävinä olevista asioista ja yhteiskunnallisista käytännöistä. (Hakulinen 1991: 182; Ridell 1998: 75.)

Analysoin tutkimuksessani kahdenkeskisiä, nauhoitettuja puhelinhaastatteluja, joiden pohjalta kirjoittava toimittaja työstää lehtijutun. Journalistisen työprosessin lopullisia tuotteita, valmiita lehtijuttuja, on analysoitu lukuisin eri keinoin akateemisissa tutkimuksissa, mutta puhelinhaastattelutilanne, jossa lehtitekstiin päätyvät merkitykset rakentuvat, on toistaiseksi vielä valloittamaton tutkimusalue. Institutionaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta lehtijuttujen taustahaastatteluista ei empiiristä tutkimusta tähän mennessä vielä ole tehty. Journalistisia haastattelutilanteita on toki tutkittu, vieläpä institutionaalisen vuorovaikutuksenkin näkökulmasta, mutta tutkimusten kohteena ovat olleet televisiohaastattelut, jotka eroavat olennaisella tavalla puhelinhaastatteluista.

Olen kiinnostunut journalistisen haastattelun tutkimisesta viimeksi kuluneiden kahden ja puolen vuoden aikana työskennellessäni Helsingin Sanomien taloustoimituksessa, verkkoliitteessä ja teemaliitetoimituksessa. Työssäni olen huomannut, että puhelinhaastattelu voi olla kuin kaksintaistelu, sanasota, jossa molemmilla osapuolilla on omat tavoitteensa. Toisaalta eri instituutioita edustavien toimijoiden välinen keskustelu voi sujua leppoisasti jutustellen kuin tavallinen arkikeskustelu. Käytäntö ja alan perusoppikirjat kertovatkin, että monissa puhelinhaastatteluissa vallitsee yhteisymmärrys ja luottamuksellinen ilmapiiri. Aikaisemman tutkimuksen valossa näyttää siltä, että journalistinen televisiohaastattelu sen sijaan on useimmiten luonteeltaan julkinen performanssi, ennalta käsikirjoitettu esitys. Missään tapauksessa journalistinen haastattelu - tapahtuipa se sitten puhelimesta, televisiossa tai radiossa - ei ole yksiselitteinen, kaavamainen tai rutiininomainen tilanne, jossa ainoastaan kerätään informaatiota.

Puhelinhaastattelutilanteen analysoiminen on mielestäni tärkeä tutkimustehtävä, sillä pyrkimyksenäni on tuoda esille uutta tietoa lehtijuttujen teko-tavoista. Journalistisen puhelinhaastattelutilanteen analysoiminen keskusteluanalyysin kaltaisella, vuorovaikutuksen mikrorakenteisiin puretuvalla metodilla voi tuoda esille sellaisia näkökulmia journalismin vakiintuneiksi toimintatavoiksi muodostuneista prosesseista, joita muut karkeammat menetelmät eivät välttämättä paljastaisi. Pyrin tutkimukseni empiirisen aineistoni pohjalta tarkastelemaan, millainen tilanne puhelinhaastattelu voi olla: sanasota, performanssi vai juttutuokio. Tutkimukseni on tapaustutkimus ja aineistoni niin pieni, että en pyri esittämään kaikkia journalistisia lehtihaastatteluja koskevia yleispäteviä johtopäätöksiä, mutta tarkastelen, millaisia merkityksiä oma aineistoni tuo esiin lehtä varten tehdyistä puhelinhaastatteluista.

Tutkimuksessani on emansipatorinen ote. Ne välineet ja keinot, joilla tuotetaan, ylläpidetään ja uudistetaan sosiaalista todellisuutta, ovat aina jonkun hallinnassa. Suurin osa ihmisistä, tiedotusvälineiden yleisö, tietää maailmasta vain muiden tuottamien merkitysten pohjalta. Yleisö onkin joukkoviestinnässä altavastajaan asemassa: se ei omista välineitä, joissa todellisuutta tuotetaan eikä tee maailmaa merkityksellistäviä tekstejä. (Ridell 1998: 46.)

Tiedotusopin tutkimusten mukaan journalististen tekstien kyky puhutella yleisöä ja synnyttää julkista keskustelua on olennaisesti heikompi kuin mitä journalismin instituution sisällä on tapana ajatella. Lukijat eivät koe uutisten tekotavan arvioimisen olevan itselleen mahdollista. Yleisöllä ei käytännössä ole juurikaan mahdollisuuksia arvioida, kuinka todenmukaisena tiedotusvälineet maailman heille esittävät tai vaikuttaa uutisten muotoutumisprosessiin. Tähän tietämättömyyteen perustuu kuva tiedotusvälineiden toiminnan puolueettomuudesta ja neutraaliudesta, joka otetaan annettuna, koska muitakaan vaihtoehtoja ei ole. Nykyisellään tiedotusvälineet eivät näytäkään täyttävän tehtävänsä eli antavan ihmisille välineitä oman elämänsä hallintaan. Sen sijaan ne tuottavat sivustaseuraajien kulttuuria asettaen yleisön passiivisten vastaanottajien asemaan. Tiedotusvälineet kertovat ihmisille, miten yhteiskunnan koneistojen toiminta vaikuttaa heidän elämäänsä, mutta eivät anna välineitä koneistoihin vaikuttamiseen. (Heikkilä 2001: 152, 283, 288; Ridell 1998: 292.)

Tiedotusvälineiden toiminnalla voi olla kouriintuntuvia ja kauaskantoisia sosiaalisia ja poliittisia vaikutuksia. Julkisen keskustelun synnyttämisen sijaan tiedotusvälineet pikemminkin tyrehtyttävät keskustelua. Henkilön, joka ei tunne toimitustyön käytäntöjä on vaikeaa, ellei mahdotonta, arvioida tiedotusvälineiden tuotoksia saatikka sitten kyseenalaistaa niitä. Tietämättömyys journalistisen työn luonteesta ja jokapäiväisistä käytännöistä luo tiedotusvälineiden ympärille hiljaisuutta. Kiistattomuuden retoriikalla tiedotusvälineet viestittävät, että niiden raportoimissa asioissa ei ole mitään keskusteltavaa vaan tarjolla on vain tiedonantoja, jotka ilmoittavat yhteiskunnallisen todellisuuden kulloisenkin tilan. Häivyttämällä jäljet omasta aktiivisuudestaan tiedotusvälineet estävät yleisöä arvioimasta sekä perusteita, joilla asiat ja toimijat on juttuihin valittu että tapoja, joilla molemmat tulevat jutuissa esitetyiksi. Tämä ruokkii vastaanottajissa tuntemuksia yhteiskunnallisten tapahtumien vääjäämättömyydestä, vallan prosessien

vaihtoehdottomuudesta, vallankäyttäjien ylivoimaisuudesta sekä tavallisten ihmisten vaikutusvallattomuudesta. (Ridell 1998: 89, 140, 234-235, 287, 293.)

2. Tutkimusta journalistisesta haastattelusta

Journalistisesta haastattelusta on tehty useita pro gradu –tutkielmia sekä muita, pienempimuotoisia tutkimuksia. Väitöskirjatasolla aihetta on Suomessa käsitelty vasta muutamissa tutkimuksissa (kts. Kajanne 2001, Nylund 2000). Keskusteluanalyysin avulla journalistista haastattelua ei opinnäytteissä ole tarkasteltu vaan pienimuotoisissa tutkimuksissa institutionaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Niistä useimpien tutkimuskohteena on televisiohaastattelu eikä puhelinhaastattelu. Niissä haastattelu journalistisena esitysmuotona saa enemmän huomiota kuin haastattelu tiedonkeruumenetelmänä, jollainen se lehtijournalismissa usein on.

Tiedotusopin ja journalistiikan perusoppikirjoissa journalistista haastattelua on käsitelty viljalti mutta pääsääntöisesti normatiivisesta näkökulmasta. Ne lähestyvät haastattelua yleensä teknisistä lähtökohdista, haastattelutekniikan ja -tilanteen muodollisten vaatimusten kautta tai välineellisestä näkökulmasta, neutraalina tiedonhankintamenetelmänä (kts. esim. Bruun, Koskimies & Tervonen 1989, Hémanus 1990, Miettinen 1984, Okkonen 1986, Tuchmann 1982). Perusoppikirjat eivät pohdi haastattelun luonnetta vuorovaikutustilanteena tai rakennu haastattelun tutkimuksesta saatuihin tietoihin. Opaskirjamaisuus kertoo jotain haastattelun institutionaalistuneesta asemasta: kirjallisuudessa oletetaan problematisoimatta kaikkien tietävän, mikä haastattelu on ja miksi se on tärkeä.

Kriittisesti journalistista haastattelua on käsitellyt Risto Kunelius (2000) Suomen Journalistiliiton julkaisemassa teoksessa, jossa hän pyrkii yhdessä haastateltaviensa kanssa keskustellen arvioimaan, mitä on hyvä journalismi. Tutkimus on sikäli poikkeuksellinen, että se antaa äänen journalismin vakiintuneille lähteille, jotka saavat siinä itse arvioida julkisesti journalismia ja muun muassa journalistista haastattelua. Kunelius haastatteli tutkimukseensa 79:ää journalismista kiinnostunutta ihmistä, joilla oli omakohtaisia kokemuksia siitä, miten journalismia tehdään. Haastateltavat edustivat markkinavoimia,

kustantajia ja viestintätyöläisiä, kansalaisjärjestöjä, Suomessa asuvia ulkomaalaisia, sosiaali- ja opetusalan viranomaisia sekä lain ja järjestyksen edustajia ynnä asiantuntijoita.

Osa journalistista haastattelua käsittelevistä pro gradu -tutkielmista jää oppikirjojen tapaan normatiiviselle tasolle, kuten Anne Mäkelän (1997) journalistinen lopputyö, joka on lähinnä tiivistelmä oppikirjojen haastattelua käsittelevistä osioista. Myös Antti Kivirannan (1988) työn pääasiallinen anti on journalistista lähdejärjestelmää koskevien oppikirjatietojen kokoaminen yhteen.

Vielä useammat pro gradu -tutkielmat taas tutkivat ainoastaan televisiokeskusteluja, joissa journalistinen haastattelu esiintyy omana ohjelmatyyppinä, julkisena esityksenä. Esimerkiksi Anne Kaikkonen (1990) ja Petri Jauhiainen (1992) tutkivat televisiohaastattelussa toimittajan ja haastateltavan välistä vuorovaikutuksellista suhdetta narratologian keinoin. Mika Parkkonen (1996) taas pohtii strategian käsitettä journalistisessa televisiohaastattelussa taloustieteen teorioita hyödyntäen ja muotoilee niiden pohjalta omassa dokumenttiohjelmassaan käyttämänsä haastattelustrategian.

Marja Nurmi ja Antti Kantola lähestyvät pro gradu -töissään journalistista haastattelua toisenlaisista näkökulmista kuin edellä mainitut opinnäytetyöt. Nurmen (1996) tutkielman keskeinen kysymys on haastateltavien valikoituminen haastatteluun, tavallisten ihmisten pääsy julkisuuden areenoille. Hän pyrkii journalistisessa pro gradu -työssään etsimään vaihtoehtoja tapaa tehdä uutisia. Kantola (1990) taas analysoi journalismin etiikkaa valvovan elimen, Julkisen sanan neuvoston päätöksiä, joiden pohjalta hän muovaa journalistista haastattelua koskevan eettisen säännösten.

Sari Huovinen (1997) käsittelee journalistisen haastattelun luonnetta interpersonaalista viestintää kuvaavien teorioiden avulla. Hän tutkii kahdenkeskisiä lehtihaastatteluja mutta ainoastaan kasvokkaistilanteissa eli puhelinhaastattelut jäävät hänen tutkimuksensa ulkopuolelle. Marja-Liisa Tuonosen (1999) tutkielma pureutuu lähiluvun avulla haastattelun lopulliseen tuotokseen, kirjoitettuun lehtijuttuun. Hän tarkastelee, kuinka haastateltavien puhe esitetään naistenlehtien seurapiirisivuilla. Petra Haavisto ja Tarja Hannus (1996) puolestaan lähestyvät haastattelua toimittajien näkökulmasta: he selvittävät uutis- ja ajankohtaisjuttuja tekevien sanomalehti- ja radiotoimittajien käsityksiä ja kokemuksia haastattelusta jutunteon työkaluna.

Journalistista televisiohaastattelua käsittelee myös Milla Kajanne (2001) väitöskirjassaan. Toisin kuin oma tutkimukseni, Kajanne on kiinnostunut yleisön toiminnasta televisiokeskustelussa. Hän tutkii yleisön toimintaa osana television EU-keskustelun vuorovaikutusprosessia. Mats Nylundin (2000) väitöskirjan aineistona taas ovat pohjoismaiset radio- ja televisiokeskustelut. Hän tutkii keskustelunanalyysin avulla poliittista mediakeskustelua sosiaalisena toimintana. Oman tutkimukseni tavoin myös Nylundin tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on toimittajien ja poliitikkojen toiminta. Myös väitöskirjaansa valmistelewan Maarit Bergin (2001) tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on toimittajan toiminta. Hän analysoi poliittisia televisiohaastatteluja ja sitä, miten toimittaja toteuttaa sekä työhönsä liittyvää objektiivisuuden vaatimusta että samalla tehtävänsä "vallan vahtikoirana".

Opinnäytteiden lisäksi journalistisista televisiohaastatteluista on tehty Suomessa muutamia, pienimuotoisia keskustelunanalyttisiä tutkimuksia institutionaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Eräs ensimmäisistä oli Auli Hakulisen (1991) analyysi keskusteluohjelmasta Seitsemäs hetki, jossa Lenita Airisto ja Tapani Ruokanen haastattelevat silloisen Neuvostoliiton ulkoministeriön päättiedottajaa Gennadi Gerasimovia. Vastaavantyyppinen, suppeahko tutkimus on Pirkko Nuolijärven (1994) analyysi ohjelmasta Hyvät, pahat ja rumat vuodelta 1993. Ohjelmassa Jari Sarasvuo haastattelee silloista pääministeriä Esko Ahoa. Yhdessä Liisa Tiittulan kanssa Nuolijärvi toteutti myöhemmin Yleisradiolle laajemman tutkimusprosessin, jossa analysoitiin institutionaalista vuorovaikutusta suomalaisessa ja saksalaisessa televisiokeskustelussa. Yhteistyöprojektin tavoitteena oli selvittää, minkä tyyppisiä vuorovaikutustilanteita monenkeskisessä yhteiskunnallis-poliittisessa televisiokeskustelussa syntyy ja miten keskustelut etenevät. Hanke toteutettiin yhteistyössä Mannheimin saksan kielen tutkimuslaitoksen kanssa. (Kts. Nuolijärvi ja Tiittula 2000.)

Ulkomaisten journalistista televisiohaastattelua koskevien tutkimusten tulokset ovat hedelmällistä maaperää omalle tutkimukselleni sillä oletan, että journalistisen haastattelutilanteen institutionaaliset reunaehdot ovat samantyyppisiä kulttuuripiiristä riippumatta. Ulkomaisista institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksista kiinnostavimpia ovat John Heritage ja David Greatbachin ynnä Steven E. Claymanin keskustelunanalyttiset tutkimukset television uutishaastatteluista. Heritage (1985)

harmittelee, että niin sosiologisissa kuin myös viestintätieteen tutkimuksissa journalistinen haastattelu on jäänyt vähälle huomiolle. Keskusteluanalyysin kehityksen myötä myös journalistisia haastatteluita kuten muita institutionaalisia keskustelutilanteita (oikeudenkäynnit, opetustilanteet, lääkärin vastaanottotilanteet) on alettu tutkia ja verrata niitä arkikeskustelutilanteisiin. Omassa tutkimuksessaan Heritage vertailee television uutishaastattelun kysymys-vastaus vuoropareja arkikeskusteluun.

Yhdessä Greatbachin kanssa Heritage tutki myöhemmin britannialaisia uutishaastatteluja ja niiden vuorottelujärjestelmää (Heritage & Greatbach 1992). He osoittavat tutkimuksessaan, että uutishaastattelun vuorottelujärjestelmän ominaispiirteet kuten pitäytyminen kysymys-vastaus -vuoropareissa tai rajoitettu palautteenanto tuottavat erityistä "uutispuhetta". Nämä piirteet vaikuttavat merkityksettömiltä mutta ne ovat syvällisesti yhteydessä toimintatapoihin, jotka tekevät haastattelutilanteesta institutionaalisen. Heritagen ja Greatbachin mukaan käytännöt ja rajoitteet, jotka erottavat uutishaastattelun vuorottelujärjestelmän arkikeskustelusta, palvelevat haastattelun osapuolten institutionaalisten tehtävien toteutumista.

Greatbach (1992) on yksin analysoinut erimielisyyden ilmenemistä monenkeskisissä televisiokeskusteluissa. Hänen mukaansa uutishaastattelun rakenne sekä mahdollistaa suoran erimielisyyden esiintymisen keskustelussa että samalla vaimentaa sitä. Arkikeskustelussa erimielisyys ilmaistaan kierrellen ja kaarrellen, myötämielisten ilmauksien avulla. Televisiokeskustelussa vastakkaiset mielipiteet taas tuodaan esille sellaisinaan, ilman pehmentäviä elementtejä, mutta ne suodattuvat keskusteluun aina kolmannen osapuolen eli haastattelijan kautta, eikä hän anna kahden erimielisen haastateltavan välille syntyä konfliktia.

Clayman (1992) paneutuu tutkimuksessaan journalistisen objektiivisuuden ilmenemismuotoihin vuorovaikutuksessa. Hän käyttää teoreettisena viitekehyksenään Erving Goffmanin käsitettä "footing", asennonvaihto. Claymanin mukaan toimittajat säilyttävät ammattikuvaansa kuuluvan objektiivisuuden "vaihtamalla asentoa", kun esittävät ristiriitaisia tai arvioivia väitteitä, jotka muuten voitaisiin tulkita toimittajan omiksi mielipiteiksi. Asennonvaihto tapahtuu käytännössä muun muassa auktoriteetteihin turvautumalla, esimerkiksi tuomalla keskusteluun ensin yhden auktoriteetin mielipiteen ja tukeutumalla hetken päästä toisen auktoriteetin toisenlaiseen näkemykseen. Clayman

osoittaa empiirisestä aineistostaan, että useimmiten haastateltavat tuottavat objektiivisuutta yhdessä haastattelijan kanssa erilaisin kielellisin keinoin.

3. Journalistinen haastattelu ennen ja nyt

Journalistisen haastattelun käytössä voidaan nykyään erottaa kaksi ääripäätä: haastattelu voi olla pelkkä tiedonhankintakeino, joka ei ole näkyvillä itse lopputuloksessa tai haastattelu voi olla itsenäinen ohjelma- tai juttutyyppejä. Näiden äärivaihtoehtojen välille jää joukko ratkaisuja, joissa haastattelu on jutun tai ohjelman osa. (Tervonen 1994a: 11.)

Ensimmäiset lehtihaastattelut julkaistiin 1800-luvulla Yhdysvalloissa. Haastattelun sanotaan saaneen alkunsa James Gordon Bennetin, New York Heraldin kustantajan aloitteesta vuonna 1836, jolloin New Yorkin ilotalossa oli murhattu prostituoitu ja Bennet haastatteli ruumiin löytäjää. Bennet kirjoitti juttunsa lehteen kysymys-vastaus -menetelmällä. Tapaus oli ennennäkemätön, sillä jutun muoto antoi lukijalle tunteen paikallaolosta. (Miettinen 1984: 106.) Haastattelun synty merkitsi uudenlaista suhtautumista uutistapahtumiin: uutisten kerääminen muuttui haastattelun myötä uutisten tekemiseksi (Mäkelä 1997: 42).

Haastattelu erillisenä esitysmuotonaan on yleistynyt 1900-luvulla television aikakaudella Massalevikkisen lehdistön synnyn myötä toimittajan rooli on professionalistunut eli muuttunut yhteiskunnallisesta keskustelijasta institutionaaliseksi tarkkailijaksi, joka tekee havaintoja ammattinsa puolesta ja lausuu yhä harvemmin julki omaa kantaansa. Ammatillisen toimittajuuden synty on Ilkka Tervosen mukaan vaikuttanut haastatteluun kahdella tavalla: haastattelu niin tiedonhankinta- kuin juttutyypinä on yleistynyt, ja haastattelut ovat muuttuneet kahden henkilön mielipiteiden välisestä kamppailusta yhden henkilön, haastateltavan, tietojen ja mielipiteiden keräämiseksi ja välittämiseksi. (Tervonen 1994b: 6-7; Jauhiainen 1992: 4.) Professionalistumisella ei siis ole ollut yksinomaan myönteisiä vaikutuksia. Journalismi on julkinen ammatti ja sen pitäisi olla julkisesti arvioitavissa. Kun 1900-luvulla journalismin kehityksen myötä journalisteista muodostui itsenäinen ja riippumaton ammattikunta, journalismin arvioimisesta tuli samalla ei-julkinen asia. Jos näet toimittajan tehtävä on suhtautua kriittisyydellä kaikkiin julkisuuteen

pyrkiviin, merkitsee tämä samalla sitä, että periaatteessa kukaan muu kuin journalistit itse eivät voi arvioida journalismia. (Kunelius 2000: 4-5.)

Puhelinhaastattelu on yleistynyt nopeasti tiedotusvälineiden tiedonhankinnan menetelmänä nopeuden ja helpon toteutettavuuden takia. Nykyään toimittaja on itse harvoin tapahtumapaikalla, hän ei kerro mitä siellä tapahtuu, vaan luottaa muiden paikalla olleiden kertomuksiin. Toimittajan ammattitaitoon kuuluu tietää, mistä tarvittava tieto saadaan nopeimmin. Tähän haastattelu on kätevin tapa. (Huovinen 1997: 1,3).

Kivirannan mielestä journalismin työprosesseja hallitsee nykyään vähimmän vaivan laki. Nopeatempoisen uutistuotannon leimaavin erityispiirre on kiire: uutisten tekijöitä on vähän mutta heidän tulee tuottaa paljon valmista tekstiä lyhyessä ajassa. (Kiviranta 1988: 73.) Gaye Tuchmannin mukaan journalistiset tuotokset eivät heijastakaan yhteiskunnallista todellisuutta, vaan niiden muodot ja sisällöt ovat viime kädessä johdettavissa toimittajien ja toimitusorganisaatioiden omasta toiminnasta, jonka taustalta löytyy työlle asetettuja pakkoja kuten tiukka julkaisutahti ja rajalliset resurssit. Olosuhteiden vaikutus journalistiseen työprosessiin ja sen tuotoksiin häivytetään systemaattisesti pois näkyvistä. Näin journalismi muuttaa puutteellistenkin tiedonhankintatapojen pohjalta syntyneet tuotteet faktoiksi, jotka yleisön halutaan hyväksyvän todellisuuden kyseenalaistamattomina kuvauksina. (Tuchmann 1978: 183-184, 210-211.)

Nopeus tai reaaliaikaisuus eivät aina olekaan hyvän journalismin ominaisuuksia. Puhelinhaastatteluun liittyy muun muassa se vaara, että lähteinä käytetyt henkilöt voivat manipuloida toimittajaa eli vaikuttaa häneen niin, että toimittaja kirjoittaa sentyyppisen jutun, jonka lähde haluaa. Näin vähäisimmän vaivan laki vaikuttaa journalismin sisältöön ja luotettavuuteen. (Huovinen 1997: 3-4.) Vaatimus nopeudesta on myös ristiriidassa sen seikan kanssa, että asioiden arvioiminen ja arvottaminen edellyttää aikaa niin toimittajilta kuin journalismin kuluttajiltakin. Reaaliaikaisessa maailmassa jutun uutuus ja tuoreus ovat itsestäänselvyksiä. Sen sijaan juttujen pohtivuus, kyky valaista arvokysymyksiä ja valottaa mahdollisia tulevaisuuksia, kyky nostaa esiin ja panna useita eri näkökulmia kohtaamaan toisensa, puhumattakaan kyvystä vetää keskusteluun mukaan hiljaisempia osapuolia ovat ominaisuuksia, joita ei voi toteuttaa reaaliaikaisesti. (Kunelius 2000: 25.)

3.1. Eri tyyppiset journalistiset haastattelut

Jorma Miettisen mukaan journalistinen haastattelu voi tapahtua kolmella eri tavalla: henkilökohtaisesti, jolloin toimittaja tapaa haastateltavansa, kirjeitse, jolloin toimittaja lähettää haastateltavalle kysymykset kirjallisina ja saa niihin vastaukset suullisesti tai kirjallisesti. Kolmas tapa on esittää kysymykset haastateltavalle puhelimen välityksellä. Neljäntenä poikkeustapauksena hän mainitsee telex-keskustelun. (Miettinen 1984: 106.) Nykyään nähdäkseen telex- ja kirjehaastattelu ovat menettäneet merkitystään. Itse lisäisin Miettisen jaotteluun sähköpostihaastattelun, joka on tullut kirjehaastattelun tilalle. Siinä toimittaja lähettää haastateltavalle kysymyksensä kirjallisesti, sähköpostin välityksellä. Pertti Hémanus puolestaan luokittelee haastattelut kolmeen tyyppiin: kiertoaastattelussa useille henkilöille esitetään samat, kirjoitetut kysymykset, asiahaastattelussa hankitaan tietoja asiapainotteista juttua varten silminnäkijältä, asiantuntijalta, virkamieheltä tai muulta asianosaiselta ja henkilöhaastattelussa puolestaan hankitaan tietoja, vaikutelmia ja mielipiteitä ihmispainotteista juttua varten. (Hémanus 1990: 151.)

Mikko Bruun, Ilkka Koskimies ja Ilkka Tervonen ryhmittelevät haastattelutyypit kahdeksaan luokkaan, joita ovat asiantuntijahaastattelut, uutishaastattelut, lausunnot, mielipidehaastattelut, perinpohjaiset haastattelut, keskustelevat haastattelut, kokemushaastattelut ja tunnelmahaastattelut. Asiantuntijahaastatteluksi kuvaillaan haastattelua, jossa annetaan asiantuntijan kertoa kuinka asia on. Uutishaastattelu on tiukka, tiettyä vastausta hakeva kysymyksenasettelu, jossa kysytään vain yhtä asiaa. Lausunto on jonkin virallisen tahon antama, lyhyt, ilmoitusluontoinen haastattelu. Mielipidehaastattelun kuvataan olevan ikään kuin pienimuotoinen mielipidekysely: siinä käytetään useilta eri ihmisiltä otettuja, samaa asiaa koskevia lausuntoja peräkkäin. Perinpohjaisella haastattelulla tarkoitetaan syvähaastattelua, keskustelevalla haastattelulla taas esimerkiksi radion luonto-ohjelmia, joissa asiat tulevat esille haastattelijan ja haastateltavan välisessä jutustelussa. Kokemushaastattelu luotaa haastateltavan omakohtaisia tunteita esimerkiksi onnettomuustilanteesta. Tunnelmahaastattelun tehtävä taas on lähinnä ryydittää toimittajan juttua. Se on keventävä, jopa puolivihteellinen elementti. (Bruun, Koskimies ja Tervonen 1989: 218-222.)

3.2. Journalistien yleisimmin käyttämät lähteet

Uolevi Kiviranta määrittelee journalistien käyttämät yleisimmät lähteet kolmeen luokkaan: henkilölähteet, dokumenttilähteet ja tilannelähteet. Henkilölähteiltä tietoa hankitaan ensisijaisesti haastattelun kautta, joten ne ovat tutkimukseni kannalta kiinnostavin lähdetyyppi. Kiviranta jakaa henkilölähteet seitsemään ryhmään, joita ovat virallislähteet, asiantuntijalähteet, asianosaislähteet, kansalaislähteet, toimittaja omana lähteenään, kollega lähteenä ja anonyymi lähde. (Kiviranta 1988: 52-57.)

Virallislähteillä Kiviranta tarkoittaa virkamiehiä, jotka toimivat hallinnossa virkavastuulla sekä muita legitimoitua asemaa eri järjestöissä käyttäviä henkilöitä. Asiantuntijalähteiksi Kiviranta määrittelee tutkijat tai muut omalla alallaan tunnustetun kokemuksen omaavat henkilöt. Asianosaislähteitä Kivirannalle ovat henkilöt, joita asia jotenkin koskettaa, esimerkiksi jutun aiheena olevalla alueella asuvat ihmiset. Kansalaislähde on Kivirannan mukaan ”yleinen henkilölähde”, kadunmies. Kun toimittaja on omana lähteenään, hän käyttää omia tietojaan ja kokemuksiaan lähdeaineistona. Kun kollega on lähteenä, toimittaja saa tietoja kollegoiltaan. Anonyymien lähteen käsite liittyy journalismin eettisiin normeihin lähteen suojaamisesta: lain mukaan tiedotusvälineillä on oikeus olla paljastamatta lähteitään. (Kiviranta 1988: 52-57.)

Suomalaisen journalismin nykyään käyttämä lähdevalikoima ei ole yksiselitteinen tai ongelmaton. Useat tiedotusopin tutkimukset osoittavat, että haastateltavien valikoima on rakenteellisesti epäedustava eli painottunut liian voimakkaasti asiantuntijalähteiden sekä virallislähteiden suuntaan muiden kustannuksella. Julkisuuspelin säännöt eivät ole kovin selvät saatikka läpinäkyvät mutta ne vaikuttavat voimakkaasti. Suomessa onkin syntynyt pieni vakiohaastateltavien joukko, jota haastatellaan myös silloin kun itse asia ei vaatisi juuri tietyn lähteen käyttöä. Ne aihepiirit, tahot ja toimijat, joista tiedotusvälineet kertovat, toistuvat päivästä, viikosta ja vuodesta toiseen kutakuinkin samoina. Aiheissa korostuvat kansainvälisen ja kansallisen politiikan, hallinnon ja elinkeinoelämän piiriin kuuluvat yhteiskunnan ”ylätason” kovat teemat. Näistä aiheista journalismissa puhuvat yhteiskunnan eliitit, edellä mainittujen aihealueiden johtavat tahot ja edustajat. Kun tavalliset ihmiset pääsevät esiin, he ovat yleensä äänettämiä uhreja tai varsinaista asiaa tunnoillaan elävöittäviä ”kansan ääniä”. (Heikkilä 2001: 151; Ridell 1998: 85.)

Nuolijärvi ja Tiittula (1995: 31) kutsuvat usein televisio-ohjelmissa esiintyviä keskustelijoita ”tanakoituneiksi”. Nurmen mukaan ilmiö kuvaa journalismin riippuvuutta virallisista instituutioista. Hän huomauttaa, että uutisten tuotantokoneistoa voidaan pitää legitimoitujen instituutioiden liittolaisena. Asemiensa avulla institutionaaliset lähteet johdattelevat mediat uusien aiheitten äärille. Nurmi korostaa, että kääntymällä vakiintuneen haastateltavapiirinsä puoleen toimittajat jakavat sanavapautta kapeasti ja edistävät suppean piirin julkista keskustelua. (Nurmi 1996: 7, 8, 10, 18.)

Suppea lähdevalikoima voi näkyä myös lopullisessa tuotoksessa, lehtijutussa, esimerkiksi siinä, minkä yhteiskuntaryhmän puolelle jutun näkökulma, sanavalinnat ja kuvakulmat näyttäisivät asettuvan. Lähteiden ja näkökulmien valikoinnilla on merkitystä kysyttäessä, millaisia symbolisia voimavaroja journalismi esityksissään tuottaa oman kerrontansa kohteena oleville toimijoille ja ihmisryhmille. Esittäessään yhteiskunnan eliittien määrittelyt neutraaleina ja yleisesti hyväksytyinä journalismi luonnollistaa vallitsevan yhteiskunnallisen järjestyksen ja esittää sen itsestään selvänä ja väistämättömänä. Journalismin lähdevalikoima ei toki ole staattinen mutta sen sisällä esiintyvät vaihtelut tapahtuvat yleensä eri eliittiryhmien välillä. Kun yksi asiantuntija nousee journalismin arvopörssissä, toinen laskee noustakseen taas ajan myötä ylös. Näin esimerkiksi talouden ammattilaiset ovat viime aikoina korvanneet politiikan ammattilaiset tietolähteinä. (Heikkilä 2001: 80,151; Ridell 1998: 37.)

Seija Ridell huomauttaa, että uutisjutussa esiintyvillä toimijoilla on alisteinen asema jutun rakenteessa, sillä heillä on pääsy tekstiin vain journalistin välittävän toiminnan kautta. Heillä ei ole sananvaltaa siihen, millä kriteereillä haastateltavat valikoidaan tai oikeutta puuttua tapoihin, joilla lopulliseen tekstiin valikoituja ääniä kohdellaan. Tämän ansiosta vallakkaatkin tanakoituneet lähteet voivat lopullisessa tekstissä esiintyä lähinnä toimittajan kertomuksen täydentäjinä. Kunelius havaitsikin tutkimuksessaan, että nekin vakiohaastateltavat, jotka saavat usein äänensä kuuluviin, ovat tyytymättömiä journalismin toimintatapoihin. Journalismi näyttää heidän silmissään omalakiselta ajankohtaisten asioiden virralta, jonka suuntaan ulkopuolisten on vaikea vaikuttaa. (Ridell 1998: 132; Kunelius 2000: 30.)

Vallitseva tilanne on haastava journalisteille, sillä yleisön mielestä hyvän journalismin pitäisi nimen omaan saada hiljaisten ääni kuulumaan eli tuoda tavalliset ihmiset

tasapuolisesti samaan keskusteluun niiden kanssa, joilla on enemmän voimia ja resursseja käytettävissään julkisuustyöhön. Kunelius korostaa, että hänen tutkimukseensa osallistuneiden vakiohaastateltavien esittämät vaatimukset ovat erityisen kovia aikana, jolloin kaikki journalismin rutiinilähteet panostavat entistä enemmän aikaa ja rahaa julkisuuden hallintaan. Hän arvioi, että tulevaisuutta pohdittaessa niskan päälle pääsevät vielä nykyistä enemmän ne, joilla on valtaa ja resursseja muotoilla visioitaan ja tehdä niistä journalismin esitystapoihin sopivia tuotoksia kuten näyttäviä kuvamanipulaatioita tai tilastollisia ennusteita. (Kunelius 2000: 22.)

3.3. Puhelinhaastattelun ja sähköisen haastattelun erot

Perusero lehteä varten tehtävän puhelinhaastattelun ja sähköistä välinettä kuten televisiota tai radiota varten tehtävän haastattelun välillä on sähköisen haastattelun luonne julkisena performanssina. Sähköinen haastattelu etenee draaman tavoin. Aluksi toimittaja toteaa uutistapahtuman perustilanteen, sitten esittelee ristiriidan ja lopuksi ristiriita huipentuu, kun ratkaisu tulee esille. Lehdessä huiput näkyvät vasta valmiissa tekstissä. (Jauhiainen 1992: 10-11; Haavisto & Hannus 1996: 34.)

Sähköisessä haastattelussa yleisö on välittömästi läsnä, sillä sähköisesti tallennettu haastattelu välittyy kolmannelle osapuolelle miltei sellaisenaan. Sähköinen haastattelutilanne muuttuu luonteeltaan julkiseksi heti, kun tallennuslaite laitetaan päälle. (Jauhiainen 1992: 11.) Lehtihaastattelun julkista luonnetta on vaikeampaa kuvailla. Siinä kolmas osapuoli, yleisö, voi olla läsnä keskustelun osapuolien mielessä koko haastattelun ajan. Koska haastateltava tietää olevansa tekemisissä työtään tekevän toimittajan kanssa, hänen täytyy olettaa, että kaikkea hänen sanomaansa voidaan esittää yleisölle lopullisessa tekstissä. Toisaalta lehtihaastattelu voi olla sähköistä haastattelua epämuodollisempi tilanne, sillä lehteen päätyvät otteet haastattelusta eivät yleensä joudu lopulliseen juttuun sellaisinaan, vaan ne suodattuvat kirjoittavan toimittajan valikoivan työprosessin läpi. Siksi yleisön läsnäolon voisi ajatella olevan lehtihaastattelussa vähemmän määrittävä tekijä kuin sähköisessä haastattelussa.

Miettisen mukaan sähköinen haastattelu eroaa lehtihaastattelusta myös haastateltavien valinnan suhteen. Radiossa ja televisiossa haastateltavan pitää pystyä ilmaisemaan itsensä selkeästi, joten mikrofonin- tai kamerakauhaiset tai puhevikaiset päätyvät harvemmin

haastateltaviksi. Lehtihaastattelun haastateltavien valinnassa taas ei ole tällaisia rajoitteita. Pääasia on, että toimittaja saa selvää, mitä haastateltava sanoo. (Miettinen 1984: 108.)

Sähköisen haastattelun erottaa lehtihaastattelusta myös sen etukäteen laadittu käsikirjoitus, agenda, jonka varassa toimittajat johtavat keskustelua ja joka toimii erityisesti televisiohaastatteluissa institutionaalisuuden keskeisenä aineksena (Nuolijärvi & Tiittula 1997a: 83). Myös lehtihaastattelujen taustalta löytyy jonkinasteinen agenda, käsikirjoitus tai kysymyspatteri eli haastattelurunko, jonka tehtävänä on joko järjestää keskustelu haluttuun muottiin tai ainakin varmistaa, että tietyt teemat katetaan keskustelussa. Televisiokeskusteluissa käsikirjoitus on kuitenkin lehtihaastattelua tarkempi ja yksityiskohtaisempi. Lehtihaastattelussa se saattaa olla vain lista sanoja paperilla, keskeisimmät kysymykset, joihin toimittaja haluaa saada vastaukset. (Nuolijärvi & Tiittula 1997b: 23.)

Käsikirjoituksen suunnittelun peruselementteinä toimivat kysymykset. Televisiokeskusteluissa ne kuitenkin aiheuttavat ongelmia keskustelun rakenteen kannalta: teema ei pääse etenemään muuten kuin kysymysten varassa, ja agenda rajoittaa näin toimittajan spontaania palautteenantoa. (Nuolijärvi ja Tiittula 1997b: 24.) Lehtihaastattelussakin sama ongelma on olemassa mutta se on myös tietoisesti vältettävissä. Jorma Miettinen (1984: 110) korostaakin, että lehtihaastattelussa kysymysrunko toimii lähinnä toimittajan opastavana ohjenuorana, mutta haastattelijan on vältettävä tilannetta, jossa kysymysrungosta tulee toimittajan "isäntä" eli että se ohjailisi liikaa toimittajaa.

Berg havaitsi tutkimuksessaan, että toimittajat kohtelevat televisiokeskusteluissa eri kategorioihin kuuluvia vieraita erilaisten agendojen mukaan. Poliitikoille esitetyt kysymykset ovat televisiossa usein hyvinkin tiukasti ohjaavia. Heille esitetään muihin ryhmiin verrattuna enemmän niin sanottuja polaarisia kysymyksiä, joiden vastausvaihtoehdot rajoittuvat myöntävään tai kieltävään vastaukseen. Maallikoille ja asiantuntijoille puolestaan esitetään kysymyksiä, jotka jättävät vastaajalle enemmän liikkumatilaa. Suurin osa poliitikoille suunnatuista kysymyksistä on etukäteen "raskaassa lastissa": niillä paitsi kysytään myös esimerkiksi esitetään haastateltavan ja/tai hänen puolueensa toimintaa, vastaajan tekoja tai lausumia ja arvaillaan niiden motiiveja. (Berg 2001: 134.)

3.4. Journalistisen haastattelutilanteen reunaehdot

Journalistinen haastattelu ei ole yksiselitteinen tilanne vaan sitä määrittävät monenlaiset reunaehdot. Konteksti asettaa haastattelutilanteelle raamit, joiden puitteissa toimittaja ja haastateltava toimivat. Tilanteeseen vaikuttavia tekijöitä ovat osapuolten institutionaaliset roolit, henkilökohtaiset tekijät sekä osapuolten tavoitteet eli heidän orientoituminen rooleihinsa. (Haavisto & Hannus 1996: 24.)

Journalistinen haastattelu, jonka toisena osapuolena on professionaalinen toimittaja, on vahvasti sidoksissa instituution normeihin. Nämä journalismin itsesääätelyä koskevat normit sisältyvät julkilausumattomiin käytäntöihin, mutta osa niistä on myös kirjattu alan perusoppikirjoihin, alan eettiseen ohjeistoon Journalistin ohjeisiin sekä Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstöön. Journalistin ohjeissa korostetaan, että haastateltavan tulee saada ennakolta tietää, missä välineessä ja millaisessa yhteydessä hänen lausumaansa käytetään. Hyvän tavan mukaista on myös kertoa, onko keskustelu tarkoitettu julkaistavaksi vai ainoastaan tausta-aineistoksi. Haastateltavan pyyntöön tarkistaa lausumansa ennen julkaisemista pitää suostua asiatietojen varmistamiseksi, kunhan tarkistamisella ei luovuteta journalistista päätösvaltaa toimituksen ulkopuolelle. (Vuortama 1998: 5, 9.)

Journalistista haastattelutilannetta rajoittavat keskeisesti haastateltavan ja haastattelijan institutionaalsiin asemiin liittyvät toimintaodotukset, jotka erottavat journalistisen haastattelun arkikeskustelusta. Ne muovaavat vaihtoehtoisten esitystapojen määrää, joka haastattelun osapuolilla on käytettävissään. (Jauhiainen 1992: 8, 64-65.) Heritage vertaa journalistista uutishaastattelua oikeudenkäyntiin. Hänen mukaansa niissä vallitsevat seuraavat yhtäläisyydet:

1. Kysyjän ja vastaajan roolit ovat ennalta määritelty ja liittyvät kiinteästi molempien instituutioiden konventioihin.
2. Tilanteen tavoitteena on tuoda esiin informaatiota, mutta ei varsinaisesti arvioida sen paikkansapitävyyttä.

3. Tilanne on suunnattu sellaiselle yleisölle, jonka tehtävä on ratkaista tietojen paikkansapitävyys tai antaa asiassa tuomio. (Heritage 1985: 99-100.)

Instituutiota sääntelevien normien lisäksi toimittajan toimintaan haastattelutilanteessa vaikuttavat ammatilliset vaatimukset, joihin sisältyy vaatimus objektiivisuudesta ja neutraaliudesta. Vaatimus journalismin pyrkimyksestä objektiivisuuteen on eräs perinteisimmistä ja puhdasoppisimmista journalistisista hyveistä. Kuneliuksen mukaan hyvän journalismin arvioimisen pohjana on käsitys, jonka mukaan journalismin pitäisi tarjota yleisesti merkittäviä, objektiivisia tietoja, kertoa maailmasta asiantuntevasti ja realistisesti sekä tarjoutua tällaisen journalismin herättämien keskustelupuheenvuorojen avoimeksi areenaksi. Hän toteaa, että objektiivisuuden ideaali tai myytti elää nykyään kenties voimakkaammin journalismin ulkopuolella kuin ammattikunnan sisällä. (Kunelius 2000: 14-16.)

Hémanuksen ja Tervosen (1980: 60-64) mukaan vaatimus objektiivisuudesta tarkoittaa käytännössä muun muassa sitä, ettei toimittaja jutussaan saa asettua minkään osapuolen kannalle, vaan hänen on erotettava omat mielipiteensä faktatiedosta ja annettava lopullisessa jutussaan ”faktojen puhua puolestaan” eli jätettävä johtopäätösten tekeminen yleisölle. Ammatillisten konventioiden lisäksi toimittajan toimintaan haastattelutilanteessa vaikuttavat myös tiedonvälityksen kaupallistuminen ja sitä myöten tietoisuus markkinoiden eli yleisön vaatimuksista, ideologia eli käsitykset siitä, mitä yleisölle pitäisi tarjota sekä työrutiinit kuten tiukat aikataulut ja niiden aiheuttamat paineet. (Haavisto & Hannus 1996: 10.)

Haastattelutilanteeseen vaikuttavia henkilökohtaisia tekijöitä ovat piirteet, jotka ovat ulkoisesti havaittavissa kuten sukupuoli, ikä, pukeutuminen ja fyysinen olemus. Ne vaikuttavat haastattelutilanteeseen taustamuuttujina. Haaviston ja Hannuksen mukaan nais- ja miestoimittajien välillä on eroja muun muassa kielenkäytössä ja dominoivuudessa. Naishaastattelijat käyttävät enemmän huumoria haastattelujen aikana ja osoittavat arvostavansa haastateltavan avoimuutta, rehellisyyttä ja innostuneisuutta. Mieshaastattelijoiden väitetään olevan haluttomampia ilmaisemaan erimielisyyttä haastateltavien kanssa. Ikä vaikuttaa siten, että toiset haastateltavat mieltävät vanhemman toimittajan miellyttävämmäksi tämän kokemuksen ansiosta kun taas toiset pitävät nuorempaa pätevämpänä. (Haavisto & Hannus 1996: 25-26.)

3.5. Journalistisen haastattelun päämäärähakuisuus

Journalistista haastattelua institutionaalisenä vuorovaikutusmenetelmänä leimaa vahvasti päämäärätietoisuus. Haastattelun molemmat osapuolet pyrkivät toteuttamaan haastattelussa omia institutionaalisia tehtäviään ja asettavat tilanteelle erilaisia tavoitteita, joiden kautta tehtävä toteutuu. Haastattelijan perustavoite journalistisessa haastattelussa on saada haastateltavalta riittävästi yleisöä kiinnostavaa tietoa ja mielellään vielä sellaista, jota muut tiedotusvälineet eivät ole julkaisseet. Haastattelijalla voi olla myös muunlaisia, institutionaaliseen rooliin liittyviä tehtäviä. Hän voi esimerkiksi haluta antaa itsestään kuvan ammattitaitoisena toimittajana. Lisäksi hän voi haluta antaa positiivisen kuvan koko edustamastaan instituutiosta, toimittajakunnasta, ja lähemmin työnantajastaan, edustamastaan tiedotusvälineestä. Haastattelijalla voi haluta luoda haastateltavaan luottamuksellisen suhteen haastattelun aikana liittäkseen hänet lähdeverkostoonsa niin, että haastateltavaan olisi luontevaa ottaa myöhemminkin yhteyttä. Hänen motivaationaan haastattelussa voi olla myös esimerkiksi kiinnostus asiaa tai kyseessä olevaa henkilöä kohtaan, työstä saatava palkka tai arvostus. (Huovinen 1997: 8; Haavisto & Hannus 1996: 26.)

Haastateltavan tavoitteena voi olla muun muassa saada tiedoilleen, edustamalleen instituutiolle tai itselleen julkisuutta tai mahdollisesti estää tiettyjen tietojen pääsy julkisuuteen. Haastateltava voi pyrkiä vakuuttamaan haastattelijaa oman näkökulmansa vahvuuksista ja saada toimittaja näin antamaan ajatuksilleen kylliksi julkisuutta, saada hänet tekemään omalta kannaltaan myönteinen juttu. Haastateltava voi myös pyrkiä luomaan toimittajaan niin hyvän suhteen, että häneen voi tulevaisuudessa ottaa suoraan yhteyttä julkisuutta halutessa. Haastateltavaa voi motivoida haastattelutilanteessa myös haastattelusta saatava arvostus, intressiryhmän paine tai poliittinen velvollisuus tai näiden kaikkien yhdistelmä. (Huovinen 1997: 8; Haavisto & Hannus 1996: 26.)

Parkkosen mukaan toimittajan orientoituminen institutionaaliseen rooliinsa toteutuu televisiokeskusteluissa haastattelustrategian kautta. Strategia on suunnitelma, jonka päämääränä on selvittää ne keinot ja kysymykset, joiden avulla haastateltavasta saadaan irti ne ohjelman kannalta relevantit asiat, joiden kertojaksi haastateltava on valittu. Parkkonen näkee strategian käyttämisen positiivisena asiana, osoituksena edistyneestä,

kunnianhimoisesta otteesta journalismiin, vaikka toisesta näkökulmasta hänen määrittelemäänsä strategiaa voisi kutsua myös manipuloinniksi. Journalistisessa haastattelustrategiassa on olennaista se, miten toimittaja suhtautuu omaan institutionaaliseen tehtäväänsä. Jos hän mieltää itsensä pelkäksi tiedon välittäjäksi, hän toimii yhteiskunnallisten asioiden sivustaseuraajana. Parkkosen mukaan merkittävimmät uutiset tulevat esiin toimittajan syvällisyyteen pyrkivän työprosessin tuloksena, jolloin toimittaja seuloa uutisen esiin lähteiden tarjoamien tietojen joukosta. (Parkkonen 1996: 40, 44-45, 47.)

4. Viitekehyksenä keskustelunanalyysi

Tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä ja analyysimetodina on etnometodologiaan pohjautuva keskustelunanalyysi ja erityisesti siitä polveutuva institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimus. Etnometodologinen keskustelunanalyysi syntyi amerikkalaisten sosiologien piirissä 1960- ja 1970-luvuilla. Pohjan tieteenalalle loi etnometodologian perustajan Harold Garfinkelin oppilas Harvey Sacks, jonka monistetut luennot aiheesta ovat yhä nykytutkijoiden perustava voimavara. Sittemmin keskustelunanalyysistä on tullut merkittävä osa etnometodologista tutkimusta. Sen vaikutus ulottuu laajalle sosiaalitieteiden kentässä, sosiaalipsykologian lisäksi lingvistiikkaan, antropologiaan ja kansantaloustieteeseen. (Hakulinen 1997a: 13; Heritage 1996: 228.) Suomessa keskustelunanalyysin piirissä institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimus on viime vuosina noussut vahvasti arkikeskustelujen analyysin rinnalle. Aiheesta ilmestyi viime vuonna laaja artikkelikokoelma, joka täydentää muutama vuosi aikaisemmin ilmestynyttä keskustelunanalyysin käytännönläheistä oppikirjaa. (Kts. Haakana, Raevaara, & Ruusuvuori 2001; Tainio 1997.)

Olennaista keskustelunanalyysille on oivallus, että keskustelu ei ole kaaos eikä puhujien keskinäinen ymmärtäminen perustu sattumaan, vaan että vuorovaikutus on yksityiskohtiaan myöten järjestynyttä toimintaa. Keskustelunanalyysin toimintakäsityksen mukaan tilanteet syntyvät viime kädessä vuorovaikutuksessa: ihmiset luovat sosiaalisia tilanteita samalla kun toimivat niissä. Keskustelunanalyysissa tutkitaan, miten ihmiset kielen avulla muotoilevat maailmaansa, millaisin menettelytavooin he tunnistavat, tulkitsevat ja tuottavat sosiaalisia tilanteita. Toimintaa tarkastellaan

osallistujanäkökulmasta eli kiinnostuksen kohteina ovat osallistujien määritelmät ja luokittelut ja näiden yhdessä muotoilemat vuorovaikutuksen säännöt. Osallistujien orientoituminen tilanteen luomiin odotuksiin, keskustelun tavoitteisiin, sääntöihin ja erilaisiin identiteetteihin ilmenee puheenvuorojen yksityiskohdissa. (Hakulinen 1997a: 13; Heritage 1996: 238-239.)

Tutkimukseni on tapaustutkimus, jonka painopiste on institutionaalisen vuorovaikutuksen mikrotason analyysissa. Kuvailen tässä luvussa ensin keskusteluanalyysin peruslähtökohtia sekä täsmennän myöhemmin institutionaalisen vuorovaikutuksen käsitettä. Sitten kartoitan journalistisen haastattelun institutionaalisia ominaispiirteitä.

Heritagen mukaan keskusteluanalyysin lähtökohdat voidaan tiivistää kolmeksi perusolettamukseksi:

1. Vuorovaikutus on rakenteellisesti järjestynyttä. Kaikki sen piirteet ilmaisevat vakaita ja tunnistettavissa olevia rakenteita, jotka ovat riippumattomia kulloisenkin puhujan ominaisuuksista. Tieto näistä rakenteista vaikuttaa puhujien käyttäytymiseen ja heidän tulkintoihinsa toisten käyttäytymisestä.
2. Osallistuessaan vuorovaikutukseen asianosaiset ottavat huomioon kontekstin. Puhujan kommunikatiivinen toiminta on kaksinkertaisesti kontekstuaalista: se on sekä kontekstin muovaamaa että kontekstia uudistavaa. Tämän puhujat ottavat huomioon muotoillessaan sanottavaansa.
3. Mitään vuorovaikutuksen yksityiskohtaa ei voida pitää sattumanvaraisena tai irrelevanttina. (Heritage 1996: 236-237.)

Auli Hakulinen korostaa, että vuorottelu, vuorotellen toimiminen on yksi keskeinen sosiaalisen järjestyneisyyden muoto. Keskustelu rakentuu puheenvuoroista, joiden järjestelmä on yhtä aikaa kontekstista riippumaton ja siihen sopeutuva. Keskustelussa vuorottelu ei tapahdu mielivaltaisesti, vaan sellaisten sääntöjen pohjalta, joista seuraa, että vuorot vaihtuvat sujuvasti, ilman päällekkäisyyttä. Keskustelijoiden tapaa säädellä keskustelua siten, että vain yksi henkilö puhuu kerrallaan, kutsutaan *vuorottelujäsennykseksi*. Seuraava puhuja valikoituu tiettyjen sääntöjen mukaan: valinta on

rakennettu sisään edelliseen lauseeseen. Vuoron ensimmäisessä mahdollisessa puhujanvaihdoskohdassa, *siirtymän mahdollistavassa kohdassa* eli SMK:ssa, äänessä olija valitsee seuraavan puhujan, ja ellei hän sitä tee, joku muu valitsee itse itsensä. Puheenvuorojen rajan todellinen merkki onkin kohta, jossa puhujat vaihtuvat, eikä esimerkiksi tauko, toisin kuin arki ajattelun mukaan voisi päätellä. Puhuja voi pitää taukoa kesken vuoron ja toisaalta kiirehtiä lausumasta toiseen ilman taukoa. (Hakulinen 1997b: 32-34, 37-38, 45-46.)

Puheessa havaittavia jaksoja kutsutaan keskusteluanalyysissa *lausumiksi*. Ne ovat samantapaisia sisältökokonaisuuksia kuin kirjoitetussa tekstissä virkkeet. Lausumat esiintyvät vuoroissa *rakenneyksiköinä*. Lausuma yksin tai yhdessä toisten lausumien eli rakenneyksiköiden kanssa muodostaa siis puheenvuoron. Rakenneyksiköt ovat usein *prosodisia* kokonaisuuksia. Niissä puheen sävelkulku ja painotukset osoittavat, missä rakenneyksikön rajat sijaitsevat eli mistä lausuma alkaa ja mihin se loppuu. Toisaalta puhuja voi sijoittaa yhteen prosodiseen kokonaisuuteen myös useamman kuin yhden lausuman. Siksi tarkastelenkin analyysissäni erikseen prosodisia eli sävelkulun puolesta rakenneyksikön muodostavia kokonaisuuksia ja *syntaktisia* eli sisällön puolesta rakenneyksikön muodostavia kokonaisuuksia. (Hakulinen 1997b: 34, 37)

Puhujalla on periaatteessa oikeus vain yhteen rakenneyksikköön kerrallaan. Näin rakenneyksiköiden rajalla on periaatteessa ensimmäinen mahdollinen puhujanvaihdoskohta. Jokaisella rajalla käydään implisiittistä neuvottelua seuraavasta puhujasta: vaihtuuko puhuja vai jatkaako äänessä olija. Tästä syystä useammasta rakenneyksiköstä koostuvat vuorot on katsottavissa yhteisiksi saavutuksiksi. Vuorottelujäsennyksessä korostuukin sääntöjen yhteisyys, yhteisöllisyyden luominen ja osoittaminen sekä sääntöjen paikallisuus ja neuvoteltavuus. Mikrokulttuuriset vuorovaikutuksen säännöt ovat ennen muuta toiminnassa näkyviä odotuksia. Osallistujat ilmentävät orientoitumistaan säännönmukaiseen toimintaan. He osoittavat tiedostavansa konventioiden olemassaolon tekemällä nämä konventiot julkisiksi. Niistä neuvotellaan, niitä muotoillaan uudestaan ja mahdollisesti rakennetaan uutta vuorovaikutuksen säännöstöä. (Hakulinen 1997b: 42; Raevaara, Ruusuvuori & Haakana 2001: 15; Kajanne 2001: 20.)

Sekvenssijäsennykseksi kutsutaan keskustelun osallistujien tapaa järjestää puheenvuoronsa niin, että vuorot kiinnittyvät toisiinsa muodostaen toimintajaksoja eli sekvenssejä. Keskustelunanalyysin erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat ne tavat, joilla puheenvuorot suorittavat tiettyjä toimintoja sijoittumalla ja osallistumalla sekvensseihin. Perimmältään sekvenssien tutkimus pohjautuu käsitykseen, jonka mukaan minkä tahansa puhetoiminnon tuottaminen luo odotuksen seuraavasta toiminnosta, jonka toisen puhujan odotetaan suorittavan omassa vuorossaan. (Raevaara, Ruusuvuori & Haakana 2001: 15; Heritage 1996: 240-241.)

Erityisen voimakkaasti sekventiaalisuus näkyy sellaisissa yleisesti tunnistettavissa kahden puheenvuoron kokonaisuuksissa, joiden välinen kytkös on vahva ja konventionaalistunut. Tällaisia kokonaisuuksia nimitetään *vieruspareiksi*. Vierusparirakenteen selkeimpiä ilmentymiä keskustelussa ovat esimerkiksi tervehdykset sekä kysymys-vastaus-, pyyntö-hyväksyntä/hylkäys- tai kutsu-vastaanotto/torjunta –kokonaisuudet. Arkikeskustelussa kysymys-vastaus -vieruspari edellyttää yleensä vielä *kolmatta vuoroa*, jolla kuitataan vastaus ymmärretyksi tai jossa esitetään uusi kysymys. (Raevaara 1997: 75-76.) Sekvenssijäsennykseen liittyy myös *preferenssijäsennys*, jolla tarkoitetaan sitä, miten tietyt puheenvuorot suosivat tietynlaisia vastauksia, esimerkiksi kutsun esittämisen jälkeen sen hyväksyminen on keskustelussa odotuksenmukaisempaa eli preferoidumpaa kuin sen hylkääminen. (Raevaara, Ruusuvuori & Haakana 2001: 16.)

5. Institutionaalinen vuorovaikutus ja journalistinen haastattelu

Kaiken ihmisten välisen vuorovaikutuksen edellytyksenä ovat säännönmukaisesti toistuvat toiminnan rakenteet. Sosiaalitieteessä instituutio määritellään käyttäytymisen ja sosiaalisten suhteiden kokonaisuudeksi, jota säätelevät erilaiset normit ja säännöt ja joka täyttää yhteiskuntaelämän kannalta merkittäviä tehtäviä. Institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa jäljitetään sekä yleisemmän institutionaalisen järjestyksen että yksittäisten, eri instituutioiden toimintalogiikoiden erityispiirteitä. Institutionaalisen järjestyksen rakentamisen ja ylläpitämisen menetelmiä vuorovaikutuksessa voi jäljittää tutkimalla yksityiskohtaisesti sitä, miten keskustelun osallistujien puheenvuorot rakentuvat suhteessa toisiinsa ja miten tästä toimintojen jatkumosta muodostuu jaettu ymmärrys

esimerkiksi siitä, mitä on tekeillä, mistä aiheesta ollaan puhumassa tai millainen suhde osapuolten välillä vallitsee. (Raevaara, Ruusuvuori & Haakana 2001: 11-13.)

Institutionaalinen vuorovaikutus on periaatteiltaan samanlaista kuin epäinstitutionaalinen, arkinen vuorovaikutus. Keskustelu rakentuu sekventiaalisesti: puheenvuoroissa sekä heijastetaan menneitä tapahtumia että luodaan edellytykset tulevalle toiminnalle. Vuorovaikutus ei ole institutionaalista siksi, että se tapahtuu institutionaalisissa puitteissa kuten oikeussalissa, lääkärin vastaanotolla, sosiaalityössä tai televisiostudiossa. Se on institutionaalista siksi, että osallistujat orientoituvat siihen toisin kuin arkikeskustelussa: he omaksuvat itselleen ja hahmottavat toisilleen instituutiolle tyypillisiä rooleja, toimivat niihin liittyvien odotusten mukaan ja näillä käytännöillä tuottavat instituutiota. (Kajanne 2001: 27.)

Institutionaalisessa vuorovaikutustilanteessa on aina vähintään yksi osallistuja, jolla on instituution antama tehtävä tai tavoite, institutionaalinen rooli. Institutionaalille vuorovaikutukselle on tyypillistä myös keskustelua rajoittavat tekijät kuten toimintakehykset, joissa keskustelun keskeyttäminen tai palautteen antaminen on rajoitettua. (Drew & Heritage 1992: 22-25.) Anssi Peräkylä määrittelee institutionaalisen keskustelun olevan tilanne, jossa keskustelu, joka itsessään on instituutio, kohtaa yhteiskunnan virallisten instituutioiden edustajia. Tutkittaessa institutionaalista keskustelua eritellään siis, miten toimijat toteuttavat edustamiensa instituutioiden toimintaan liittyviä tehtäviä keskustelussa: millä keinoin he tuottavat ja merkityksellistävät institutionaalisia piirteitä ja rakentavat vuorovaikutustilannetta näiden piirteiden ympärille, esimerkiksi miten he nimittävät tai muilla tavoin luokittelevat itseään ja muita tai millaisia sanavalintoja kuten ammattitermistöä he käyttävät. Tutkimuksessa on kyse myös siitä, miten keskusteluinstituutio muuttuu palvellessaan muita instituutioita. (Peräkylä 1997: 179-180; Kajanne 2001: 27.)

Keskustelun institutionaalisuus on aina kontekstisidonnaista. Konteksti kehittyy puheen sisällä. Institutionaalisuus on siis jotain, jonka puhujat rakentavat yhdessä keskustelussa tekemillään valinnoilla, se luodaan puheessa ja puheen kautta. Institutionaalisessa vuorovaikutustilanteessa puhujat esimerkiksi rakentavat puheensa tiettyyn muotoon, jolloin puheen pienet yksityiskohdat rakentavat tilanteesta institutionaalisen. (Heritage 1996: 281; Peräkylä 1995: 25, 31, 34.)

5.1. Institutionaalinen keskustelu ja arkikeskustelu

Keskusteluanalyytikot pitävät arkikeskustelua vuorovaikutuksen ensisijaisena muotona. Institutionaalisia keskusteluja tarkastellaan eräänlaisina poikkeamina ja muunnoksina arkikeskustelusta. Arkikeskustelun ensisijaisuudessa ei kuitenkaan ole kyse arvojärjestyksestä, "paremmuudesta". Kyse on arkipuheen perustavasta merkityksestä niin ihmiselämän kuin myös tutkimusnäkökulmien kannalta. Arkikeskustelu on vuorovaikutuksen muoto, joka syvimmin läpäisee ihmisen elämän: se on sitä vuorovaikutusta, johon lapsi ensimmäisenä sosiaalistuu. Arkikeskustelu on myös monimuotoisempaa kuin institutionaalinen keskustelu. Onkin tärkeää, että institutionaalista keskustelua verrataan arkikeskusteluun. Institutionaalista keskustelua pitäisi tarkastella ensin keskusteluanalyysin perustehtävien kautta ja tutkia vasta sen jälkeen, miten toimijat täyttävät institutionaalisia tehtäviään keskustelussa. (Raevaara, Ruusuvuori & Haakana 2001: 14-15; Drew & Heritage 1992: 19-20.)

Paul Drewn ja John Heritagen mukaan institutionaalinen keskustelu poikkeaa arkikeskustelusta muun muassa siinä, että osallistujat ovat epäsymmetrisessä suhteessa keskenään. Epäsymmetriaa ylläpitävät kolmenlaiset ainekset:

1. Instituution rooli tarjoaa kantajalleen tiettyjä oikeuksia. Esimerkiksi toimittaja esittää haastateltavalleen kysymykset ja haastateltava tuottaa vastaukset. Institutionaalisen roolin haltija myös valitsee puheenaiheet. Sillä, jonka maaperällä ollaan, on enemmän aloiteoikeutta kuin vieralla.
2. Instituution edustaja on omaa instituutiotaan koskevan tiedon asiantuntija.
3. Instituution edustajalle keskustelu on rutiinia, tapaus tapausten joukossa kun taas vastapuolelle se voi olla ainutkertainen kokemus. (Drew & Heritage 1992: 47-53.)

Omassa aineistossani epäsymmetriaa ei niinkään esiinny, sillä toimittajan edustaman mediainstituution vastapuolena ei olekaan ainutkertaista tapahtumaa läpi elävä maallikko vaan harjaantunut ja kokenut oman instituutionsa edustaja. Molemmilla on keskustelussa omat tavoitteensa. Journalistinen haastattelu poikkeaa usein muista institutionaalisista

keskusteluista, kuten esimerkiksi potilaan ja lääkärin kohtaamisesta, sillä toimittajan haastattelussa instituution edustajaa molemmat osapuolet ovat julkisen keskusteluinstituution jäseniä. Näin ei voida varmasti sanoa, kumpi on haastattelussa omalla maaperällään. (Nuolijärvi 1994: 53.)

Journalistista haastattelua verrataan usein arkikeskusteluun, sillä se sisältää samankaltaisia piirteitä. Haaviston ja Hannuksen mukaan haastattelun voi määritellä keskusteluksi, jolla on erityinen tarkoitus. Haastattelun erottaa arkikeskustelusta se, että sitä on pyytänyt toinen osapuoli, osapuolten roolit ovat erilaiset, tilanne on ennalta suunniteltu ja haastattelussa on tarkempi, tarkoitushakuinen rakenne. (Haavisto ja Hannus 1996: 7-8.) Nähdäkseni juuri päämäärähakuisuus on eräs keskeinen tekijä, joka erottaa journalistisen haastattelun arkikeskustelusta ja tekee siitä institutionaalisen keskustelutilanteen.

Institutionaalisisessa keskustelussa keskustelijoiden taustalla olevat instituutiot ovat aina olemassa, mutta niiden läsnäolo keskustelun kuluessa vaihtelee. Vuorovaikutuksen näkökulmasta institutionaalisen ja arkikeskustelun raja on häilyvä. Yhdessä puhetapahtumassa saatetaan vaihtaa moodia niin, että välillä esiinnyttään yhdessä institutionaalisisessa roolissa, väliin toisessa, ja välillä vaihdetaan tuttavallisempaan keskustelutapaan. Osallistujien orientaatio saattaa vaihdella jopa sekvensseittäin. Journalistinen haastattelu institutionaalisisena keskustelutilanteena muodostaakin jatkumon, jonka toisessa päässä lähestytään arkikeskustelujen säännöstöä, mutta toisessa päässä ollaan siitä hyvinkin etäällä. Joissakin keskustelun sekvensseissä institutionaalisisuuden rakentaminen on ilmeisempää, joissakin se taas jää taka-alalle. (Nuolijärvi & Tiittula 1995: 6, 1997a: 5; Kajanne 2001: 29.)

5.2. Journalistiselle haastattelulle tyypillinen vuorottelujärjestelmä

Keskustelussa jokainen lausuttu puheenvuoro ennakoi sitä, millainen jatko sen jälkeen on odotettavissa. Samoin jokainen puheenvuoro on laadittu edelliseen vuoroon sopivaksi, vastaamaan jollakin lailla sen synnyttämään odotukseen. Sellaisia kahdesta puheenvuorosta rakentuvia kokonaisuuksia, joissa vuorojen välinen kytkös on erityisen vahva, kutsutaan vieruspareiksi. (Raevaara 1995: 75.)

Institutionaalisille keskusteluille on tyypillistä arkikeskustelua rajoittuneempi vuorottelujärjestelmä. Journalistisen haastattelun rakenne on ennalta määrätty toisin kuin arkikeskustelun, sillä haastattelun osapuolet ovat orientoituneita siihen, että toimittajan institutionaaliseen rooliin kuuluu esittää kysymykset sekä valita puheenaiheet ja haastateltavan rooliin puolestaan kuuluu kysymyksiin vastaaminen. Haastattelu rakentuu tiiviisti kysymys-vastaus -vierusparien varaan, ja tämä rakenne rajoittaa keskustelun kulkua. Rakennetta ylläpitävät sekä toimittaja että haastateltava yhteistyössä pitäytymällä institutionaalisissa rooleissaan. (Heritage & Greatbach 1992: 98.)

Kun haastattelija pohjustaa kysymystään yhdellä tai useammalla vuorolla, ei hän ole vaarassa menettää vuoroaan, toisin kuin arkikeskustelussa voisi tapahtua. Vuoron kaksiosaisuutta pidetäänkin tyypillisenä journalistisen haastattelukysymyksen esitysrakenteena. (Hakulinen 1991: 167; Hakulinen 1997b: 33.) Kaksiosaisuuden lisäksi institutionaaliselle keskustelulle on tyypillistä kolmannen vuoron puuttuminen. Sähköisessä haastattelussa toimittajan rooliin ei kuulu muunlaisten vuorojen kuin kysymysten esittäminen. Haastateltavat eivät esitä esimerkiksi kysymyksiä toimittajalle tai toisille haastateltaville. Toimittaja ei myöskään anna haastateltavalle palautetta eli reagoi hänen vastauksiinsa saatuaan kysymykseen itseään tyydyttävän vastauksen. Arkikeskustelussa vastaus yleensä edellyttää kolmatta vuoroa: vastauksen kuitaamista tai uutta kysymystä. (Nuolijärvi & Tiittula 1997a: 49.)

Sähköisessä haastattelutilanteessa toimittaja joutuukin kaventamaan rooliaan vastaanottajana, sillä hänen professionaaliseen rooliinsa ei kuulu välittömän palautteen antaminen. Arkikeskustelun osapuolilla on käytettävissään paljon erilaisia kolmannen vuoron variaatioita, joilla he voivat osoittaa, että vastaus kysymykseen on ollut heille uutta tietoa. Toimittaja sen sijaan ei voi reagoida välittömästi haastateltavan lausumiin näillä arkikeskustelulle tyypillisillä, spontaaneilla täytesanoilla (oho, niinkö, todellako). Keskustelunomaisia täytesanoja käyttäessään haastattelija määritteli itsensä yleisöön kuuluvaksi, jos hän antaisi sellaisen vaikutelman, että asia on hänelle uusi. (Heritage 1996: 287, 1985: 99-100.)

5.3. Muodollinen vai epämuodollinen institutionaalinen keskustelu

Institutionaaliset keskustelut voidaan jakaa muodollisiin ja epämuodollisiin. Muodollisille keskusteluille tyypillinen institutionaalinen piirre on keskustelun tarkasti määritelty muoto, joka rajoittaa keskustelijoiden vaihtoehtoisten toimintatapojen määrää. Nämä keskustelun konventiot keskustelijoiden tulee ottaa toiminnassaan huomioon. Esimerkkejä muodollisista institutionaalisista keskustelutilanteista ovat esimerkiksi vuorovaikutus koulussa opettajan ja oppilaan välillä, oikeudenkäynnin puhetavat tai televisiohaastattelut. (Drew & Heritage 1992: 25-27.)

Epämuodollisia institutionaalisen keskustelun areenoita ovat esimerkiksi sosiaalityöntekijän tai lääkärin vastaanotto sekä liikeneuvottelut. Nämä keskustelut tapahtuvat pikemminkin yksityisen kuin julkisen alueella, ja vuorovaikutuksen rakenne on niissä lähempänä arkikeskustelua, sillä puheenvuorojen esiintymistä ei niissä ole säännelty yhtä tarkasti kuin muodollisissa keskusteluissa. Epämuodollisissa keskusteluissa osallistujien orientoituminen institutionaalisiin rooleihinsa näkyy vähemmän ilmeisissä seikoissa kuten keskustelun rakenteessa tai ilmaisujen kielellisissä valinnoissa. (Drew & Heritage 1992: 28-29; Peräkylä 1995: 44, 234.)

Haavisto ja Hannus löysivät tutkimuksessaan kolme erottavaa piirrettä, jotka erottavat journalistisen haastattelun epämuodollisemmista tilanteista kuten satunnaisista arkikeskusteluista. Journalistinen haastattelutilanne ei ole spontaani: siihen orientoidutaan sekä verbaalisesti että nonverbaalisesti toisin kuin muihin vuorovaikutustilanteisiin. Haastattelu alkaa ilman prosessia, jossa osapuolet ilmaisisivat halukkuuttaan ja valmiuttaan vuorovaikutukseen. Haastattelussa ei myöskään usein käytetä nonverbaalisia viestejä kuten katsetta tai vartalon orientaatiota kertomaan valmiudesta vuorovaikutukseen. Haastattelussa myös usein kerrotaan etukäteen keskustelun aihe, ja siksi keskustelu etenee järjestelmällisesti. (Haavisto & Hannus 1996: 37.)

Oletan, että kahdenkeskinen lehtihaastattelu sijoittuu muodollisen ja epämuodollisen institutionaalisen keskustelun rajamaille. Nähdäkseni se sisältää enemmän epämuodollisen kuin muodollisen vuorovaikutuksen piirteitä. Se tapahtuu käytännössä yksityisen alueella, sillä myös tallennetut keskustelut jäävät yleensä vain toimittajan ja haastateltavan välisiksi. Kahdenkeskisen luonteensa ansiosta puhelinhaastattelut sisältävät arkikeskustelun piirteitä,

sillä puheenvuoroja ei rajoita virallinen formaatti kuten esimerkiksi oikeudenkäynnissä. Toisaalta journalistista haastattelua rajoittavat molempien instituutioiden edustajien normit ja konventiot sekä haastattelutilanne, joka sellaisenaan on instituutio. Oletan, että journalistisen haastattelun erityispiirteet, kuten kolmannen osapuolen eli yleisön välillinen läsnäolo, ovat keskeinen haastattelutilanteen institutionaalisuutta rakentava tekijä.

5.4. Objektiivisuus ja asennonvaihdot

Toimittajan toimintaa haastattelutilanteessa rajoittavat hänen institutionaaliseen rooliinsa liittyvät, jo aiemmin mainitut normit ja konventiot: vaatimus objektiivisuudesta ja neutraaliudesta. Pyrkimys norminmukaisuuteen näkyy vanhassa luonnehdinnassa, jonka mukaan journalismi ei kerro siitä, miten asiat maailmassa ovat, vaan siitä, miten joku sanoo asioiden olevan. Tästä pyrkimyksestä on tullut osa journalistien ammatti-ideologiaa. Vaikka journalistit itse korostavat, että heidän työnsä ydin on tiedonvälitys, voisi osuvampi kuvaus journalistisesta työstä tämän päivän yhteiskunnassa olla näkemysten valikointi, järjestely ja yhdistely. (Kunelius 2000: 30.)

Käytännön työssään toimittaja täyttää objektiivisuuden vaatimukset asennoitumalla juttua tehdessään eri rooleihin. Tervosen mukaan haastattelijan asennoitumiselle on karkeasti määriteltynä kolme perusvaihtoehtoa: toimia samalla puolella haastateltavan kanssa, olla haastateltavalle vastapuoli tai asettua haastattelutilanteessa ulkopuolelle eli olla neutraali. (Tervonen 1994: 7.) Yleisimmin toimittaja ei lausu kritiikkiä omissa nimissään ja tuo esiin omia kantojaan vaan muotoilee kysymyksensä siten, että antaa neutraalin kuvan kysymisstrategiastaan. Myös neutraalin strategian puitteissa toimittaja voi esittää erilaisia kannanottoja, arvioita tai jopa syytöksiä - nämä vain on puettu niin, että toimittaja on ainoastaan niiden esittäjä, niiden varsinainen laatija on joku toinen henkilö. (Kajanne 2001: 82.)

Berg havaitsi tutkimuksessaan, että professionaalista varovaisuudesta huolimatta toimittajat voivat muotoilla kysymyksensä vastaanottajan kasvoja uhkaavalla tavalla ainakin kolmella eri tyyppisellä keinolla. Ensimmäisessä tyyppissä haastateltavalle esitetään epäedullista tekoa tai tapahtumaa koskeva väite ja kysytään pitääkö se paikkansa. Toisessa tyyppissä haastateltavalle epäedullinen teko tai tapahtuma upotetaan kysymykseen presuppositioksi, taustaoletukseksi, ja tiedustellaan haastateltavan vaikuttimia siihen.

Kolmannessa tyypissä esitetään jokin sinänsä harmittomalta vaikuttava teko tai tapahtuma mutta epäillään sen syntyvän epäedullisista vaikuttimista. Näitä vaikuttimia tarjotaan haastateltavalle vahvistettavaksi kysymykseen sisältyvällä valmiilla vastausvaihtoehdolla. (Berg 2001: 123.)

Amerikkalainen sosiologi Erving Goffman nimittää *asennonvaihdoksi* toimittajien tapaa esittää kritiikkiä verhotusti, toisten nimissä. Goffmanin mukaan puhe on nopeasti vaihtuvia, eri tavoin kehystettyjä tapahtumahetkiä. Kehykset kuvastavat kulttuurista odotuksen- ja säännönmukaisuutta: vuorovaikutuksen osallistujat rakentavat toimintansa johonkin kehykseen soveltuvaksi, jolloin tämä sosiaalinen toiminta samalla uusintaa tuon kehyksen. Toiminta voidaan istuttaa kehyksiin antamalla muille keskustelun osapuolille erilaisia tulkitsemisen avaimia. Niillä kehyksiä voidaan myös kyseenalaistaa ja muuttaa tai tuottaa tapahtumalle aivan uudet kehykset, jolloin tapahtuman luonnekin muuttuu. Samalla muuttuu koko *osallistumiskehikko* (participation framework). Se on puhetapahtumaan osallistujien vuorovaikutuksessa syntyvä muodostelma. Kehikolle on ominaista liike: se ei ole pysyvä vaan keskustelun kuluessa vaihteleva rakennelma. Keskustelun eri vaiheissa puhuja voi omaksua lukuisia eri rooleja, hän voi toimia pelkkänä esittäjänä (animator), joka toistaa ääneen jonkun muun ajatuksia ilman, että on itse muokannut puheensa sisältöä tai sanamuotoja. Sama puhuja voi toimia ilmaustensa tekijänä (author) tai puhua päämiehensä (principal) sanoin, tämä on toimeksiantaja, jonka asemaa lausutut sanat tukevat. Päämiehen käsityksiä tuottaa yleensä esittäjä (animator). Osallistumiskehikon muuttumista kuvaillaan asennonvaihdoksi (change of footing). (Goffman 1981: 144-146, 151; kts. myös Drew & Heritage 1992: 8-9; Peräkylä 1995: 104; Kajanne 2001: 30-33.)

Claymanin mukaan asennonvaihto on keskeinen journalistinen taito, jota toimittajat käyttävät sähköisissä haastattelutilanteissa ylläpitääkseen ammattikuvaan kuuluvaa objektiivisuutta. Asentoa vaihtamalla toimittaja voi puhua omasta puolestaan, jonkun toisen tai toisten puolesta tai yhtä aikaa sekä omasta että muiden puolesta. Käytännössä toimittajat vaihtavat asentoa sähköisessä haastattelutilanteessa, kun he tuovat keskusteluun ulkopuolisten auktoriteettien mielipiteitä esimerkiksi vaihtaessaan keskustelun teemaa tai tuodessaan keskusteluun uusia näkökulmia. Haastattelijat vaihtavat asentoa myös silloin, kun keskustelussa uhkaa konflikti, joka vaarantaa haastattelijan auktoriteetin tai vaihtoehtoisesti halutessaan kyseenalaistaa haastateltavan mielipiteen. Ilman mahdollisuutta asennon vaihtamiseen haastattelijat joutuisi tuomaan vastakkaiset

mielipiteet keskusteluun ominaan, mikä sotisi objektiivisuuden vaatimusta vastaan. (Clayman 1992: 174-178, 187, 195, 196.)

6. Tutkimuskysymykset

Pyrin tutkielmassani vertaamaan journalistista lehtihaastattelua sähköistä haastattelutilannetta sekä jossain määrin myös arkikeskustelua koskevaan aikaisempaan keskustelunanalyttiseen tutkimukseen. Henkilökohtaisista, ammatillisista syistä johtuen olen kiinnostuneempi toimittajan institutionaalisesta roolista haastattelijana, ja tämän vuoksi keskityn analyysissäni jonkin verran enemmän haastattelijan kuin haastateltavan toimintaan lehtihaastattelutilanteessa.

Pyrin tässä tutkimusraportissa vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- Millainen on journalistisen lehtihaastattelun vuorottelujärjestelmä? Miten se eroaa sähköisen journalistisen haastattelun vuorottelujärjestelmästä?
- Miten lehteä varten tehdyn journalistisen puhelinhaastattelun osapuolet toteuttavat keskustelussa institutionaalisia tehtäviään? Onko journalistinen lehtihaastattelu muodollinen vai epämuodollinen institutionaalinen vuorovaikutustilanne?
- Rajoittavatko institutionaaliset roolit lehteä varten tehdyn puhelinhaastattelutilanteen kulkua samalla tavoin kuin sähköisessä haastattelutilanteessa: rakentaako toimittaja lehtihaastattelussa institutionaalista rooliaan ja siihen kuuluvaa neutraaliutta samanlaisin keinoin kuin televisiohaastattelija?

Tutkimuskysymykseni ovat nousseet pitkälle aineistosta. Olen valinnut ne ja niitä käsittelevät aineisto-otteet kahden periaatteen pohjalta. Osa esimerkeistäni on tyypillisiä "normaalitapauksia", jotka kertovat mielestäni perusasioita journalistisesta puhelinhaastattelusta kuten vaikkapa lehteä varten tehdyille puhelinhaastattelulle tyypillisestä vuorottelujärjestelmästä. Osa otteista taas kuvailee normaalitapauksista poikkeavia, epätyypillisiä tapahtumajaksoja kuten esimerkiksi poikkeamia tyypillisestä vuorottelurakenteesta. Periaatteet eivät mielestäni ole keskenään ristiriidassa.

Tavanomaisissa, tyypillisissä tapahtumajaksoissa osallistujat tekevät vuorovaikutuksen säännöt havaittaviksi noudattamalla niitä. Säännörikkomistapaukset puolestaan osoittavat, mikä tilanteessa olisi odotuksenmukaista säännönmukaisuutta.

7. Tutkimuksen aineisto ja analyysitapa

Aineistoni koostuu kolmesta Helsingin Sanomien toimittajien tekemästä puhelinhaastattelusta. Kaikki haastattelut ovat keskustelevia asiantuntijahaastatteluja, joissa toimittaja antaa asiantuntijan kertoa, kuinka asiat ovat, mutta haastattelussa asiat tuodaan esiin keskustelun keinoin (Bruun, Koskimies & Tervonen 1989: 219-220). Alun perin halusin aineistokseni pelkästään uutishaastatteluja, mutta toiveeni osoittautui mahdottomaksi. Uutistoimittajat harvemmin nauhoittavat puhelinhaastatteluja ja nekin toimittajat, jotka nauhoittavat niitä, eivät yleensä säästä nauhojansa paria päivää kauempaa vaan käyttävät ne välittömästi uudelleen.

Useat toimittajat ovat haluttomia luovuttamaan nauhojansa tutkimustarkoituksiin journalistisen lähdesuojan takia. Haastattelulla on laillinen erityisasema journalistisissa instituutioissa. Alan eettisen säännöstön Journalistin ohjeiden mukaan haastateltavalla on oikeus saada tietää, missä yhteydessä ja missä välineessä hänen sanomisiaan aiotaan käyttää. Toimittajalla ei myöskään ole velvollisuutta paljastaa lähteitään. (Vuortama 1998: 5.) Journalistietiikan vuoksi monet toimittajat eivät halunneet luovuttaa nauhojaan käyttööni ilman haastateltavan lupaa, ja kun lupaa kysyttiin, eivät haastateltavat sitä antaneet. Eettisistä syistä en myöskään voinut alkuperäisen aikomukseni mukaan analysoida ensin haastattelutilanteita keskusteluanalyysin keinoin ja verrata niitä sitten tekstianalyysillä purettuihin lopullisiin, julkaistuihin lehtijuttuihin.

Onnistuin lopulta löytämään neljä Helsingin Sanomien toimittajaa, jotka suostuivat lainaamaan minulle haastattelunauhojaan. Ensimmäinen toimittaja luovutti käyttööni noin 60 minuutin mittaisen puolikkaan haastattelusta, jonka pohjalta toimittaja kirjoitti henkilökuvan virallislähteestään. Haastattelu tapahtui lähteen luona eikä puhelimesta. Sain käyttööni vain toisen kahdesta haastattelunauhasta, sillä toisen nauhoista toimittaja oli kadottanut. En päätenyt käyttämään ollenkaan tätä nauhaa tutkimuksessani, koska olin

ensisijaisesti kiinnostunut puhelimesta tapahtuvasta lehtihaastattelusta, ja koska käytössäni oli vain puolikas haastattelusta eli aineisto oli vajaa.

Toiselta toimittajalta sain käyttöni nauhan, jossa on yksi, 25 minuutin mittainen virallislähteen haastattelu. Sama toimittaja antoi käyttöni myös noin 40 minuutin mittaisen haastattelusarjan, joka sisältää neljän eri virallislähteen lyhyet puhelinhaastattelut. Tästä aineistosta päädyin käyttämään tutkimuksessani 25 minuutin mittaista virallislähteen haastattelua, sillä se oli nauhalla lähes kokonaisena ja oli tilanteena yhtenäisempi kuin neljän eri lähteen lyhyet haastattelut.

Kolmannelta toimittajalta sain kaksi haastattelunauhaa, joissa haastatellaan samaa virallislähdettä henkilökuvaa varten. Nauhoilla on haastattelua vajaat 100 minuuttia. Haastattelu on tehty paikan päällä. Ongelmana tämän haastattelun käyttämisessä on se, että osia nauhalla olevista keskusteluista ei toimittajan mukaan saa päästää julkisuuteen, sillä ne sisältävät liian arkaluontoista aineistoa. Sama toimittaja luovutti käyttöni myös vajaan 60 minuutin mittaisen haastattelun puolikaan, joka on tehty asiantuntijalähteen luona henkilökuvaa varten. Haastattelun toisella nauhalla oleva loppuosa on kadonnut. Sen ongelmana puolestaan oli pätkittäisyys: haastateltava pyytää toimittajaa vähän väliä sulkemaan nauhurin koska arastelee laitetta.

Lisäksi sama toimittaja antoi käyttöni 45 minuutin mittaisen virallislähteen puhelinhaastattelun, jota on käytetty jutun taustoittamiseen. Tämän haastattelun valitsin tutkimukseeni, sillä vaikkakaan se ei ole nauhalla kokonaisena alun tervehdyksineen ja lopun hyvästelyineen, on haastattelu kuitenkin ehjä kokonaisuus ja sen rutiininomainen luonne tiedonhankintahaastatteluna voi nähdäkseni tuottaa olennaista uutta tietoa lehtijournalismin arkipäiväisistä käytännöistä.

Neljäs toimittaja luovutti käyttöni laajaa juttukokonaisuutta varten äänitettyjen haastattelujen sarjan, joka käsittelee yhtenäistä aihepiiriä. Kaikkien haastattelujen lähteenä on asiantuntija. Kaksi haastatteluista on lähteen luona tehtyjä, taustatiedon hankkimista varten äänitettyjä haastatteluja. Niistä toinen kestää noin 50 minuuttia ja toinen noin 40 minuuttia. Hylkäsin ne, koska niitä ei ole tehty puhelimesta. Molemmista niissä lisäksi nauhoitus toistuvasti keskeytyy. Kolmas samantyyppinen, lähes tunnin mittainen, paikan päällä tehty taustahaastattelu on tehty yhdessä toisen toimittajan kanssa, enkä ottanut sitä

tutkimukseeni koska mielestäni näin suppeassa tutkimuksessa ei ole mielekästä tutkia sekä kahden- että monenkeskisiä haastatteluja. Neljäs kyseisen toimittajan haastatteluista kestää 34 minuuttia. Päätin ottaa sen mukaan tutkimukseeni, sillä se on tehty puhelimesta, vaikka siihen aiheuttavatkin hajanaisuutta useat katkokset nauhan loppuosassa, jotka syntyvät aineistoon, kun haastateltava ottaa välipuhelun ja toimittaja pysäyttää nauhoituksen sen ajaksi sekä kun toimittaja vaihtaa kasetin puolta haastattelun lopussa ja vielä kerran ennen hyvästelyjä.

7.1. Analyysiprosessin kulku

Keskustelunanalyysissä pyritään antamaan mahdollisimman uskollinen kuva siitä, mitä nauhalla on jäljittelemällä kuulohavaintoa niin tarkasti kuin mahdollista. Metodisena lähtökohtana litteroinnin tekemisessä on ajatus, että keskustelussa ei mikään ole sattumanvaraista. Ennen aineiston analysointia ei voi tietää, mitkä piirteet ovat ratkaisevia keskustelun kululle. Siksi litteraatioon otetaan mukaan myös sellaiset puheen nonverbaaliset piirteet kuten puhujien takeltelut, änkytykset, huokaukset ja yskimiset. Puhetta ei siis editoida. Litteraatiossa pyritään kuitenkin vain inhimilliseen tarkkuuteen, johon kyetään ilman mittauslaitteita. (Seppänen 1997: 18-20.)

Aineistoni kokonaismäärä on litteroituna 54 A4-sivua, tulostettuna pistekoko 12:n Courier-fontilla ja rivinvälillä 1. Ajallisesti mitattuna aineistoni kokonaislaajuus on 104 minuuttia eli 1,44 tuntia. Litteroin aineistoni muiden keskustelunanalyttisten tutkimusten esimerkin mukaisesti 0,2 sekuntin tarkkuudella ja merkitsin litteraatioon myös tauot, sävelkulut, äänenpainot, puhenopeuden vaihtelut, naurahdukset, hengähdykset ja rykäykset. Nähdäkseni aineiston laajuus ja litterointitavan tarkkuus on työmäärältään riittävä pro gradu -työn laajuiseen tapaustutkimukseen.

Toisen toimittajan luovuttama, 25 minuuttia kestävä uutishaastattelu on nauhalla kokonaisuutena, alun esittelyineen ja lopun kiitoksineen. Sen laajuus on litteroituna 13 A4-sivua. Haastateltavana on Kivirannan (1988: 52) määritelmän mukaan virallislähde eli virkamies, joka toimii hallinnossa virkavastuulla. Haastattelua leimaa myönteinen, sopusointuinen henki. Keskustelussa ei esiinny juurikaan erimielisyyttä, vaan toimittaja luo toistuvasti tilanteeseen yhteisyyttä naurahduksilla ja myöntyvillä, minimaalisilla palautteilla. Haastateltava kertoo toimittajalle myös muutamia yksityiselämänsä kuuluvia

asioita ja useita henkilökohtaisia mielipiteitään, joista hän toimittajan kanssa yhteistyössä muokkaa julkisuuteen, lehtijuttuun, päätyvät lausunnot. Haastattelu päättyy vapaaseen tunnelmaan, sen loppua leimaa haastateltavan leikinlasku.

Kolmannen toimittajan luovuttama haastattelu kestää 45 minuuttia ja sen laajuus on litteroituna 19,5 A4-sivua. Haastateltavana on Kivirannan (1988: 53) määritelmän mukaan asiantuntijalähde, akateeminen tutkija. Haastattelutilanne ei liiemmalli muistuta arkikeskustelun kaltaista vapaamuotoista vuorovaikutustilannetta, vaan se on sähköisten haastatteluiden tapaan rakentunut kysymys-vastaus -rakenteen varaan ja sille on tyypillistä erityisesti haastateltavan käyttämät, lähes monologisen pitkät ja moniosaiset vuorot. Tilanteen tunnelma on kuitenkin vapautunut, haastateltavan sanavalinnoista saa sellaisen vaikutelman, että toimittaja ja haastateltava ovat toisilleen entuudestaan tuttuja. Tarkemmin nauhan litteroituani havaitsin, että keskustelussa oli myös yllättävän paljon huumoria, naurua ja toimittajan kommentoivia vuoroja. Haastattelunauhasta puuttuu sekä keskustelun aloitus että lopetus. Nauhoitus alkaa kesken haastateltavan ensimmäisen vastausvuoron ja myös loppuu kesken haastateltavan vastausvuoron. Keskustelun kulusta voi kuitenkin päätellä, että se lähestyy loppuaan. Haastattelutilanteen alku ja loppu ovat elementtejä, jotka puuttuvat monista toimittajien haastattelunauhoista. Nauha laitetaan yleensä pyörimään vasta haastateltavan ensimmäisen puheenvuoron aikana ja lopetetaan juuri ennen hyvästelyjä.

Neljännän toimittajan luovuttama haastattelu on pituudeltaan 34 minuuttia ja sen laajuus on litteroituna 21,5 A4-sivua. Siinä haastatellaan erään yhtiön edustajaa, jota myös voidaan Kivirannan (1988: 56) määritelmän mukaan kutsua asiantuntijalähteeksi, sillä hän on omalla alallaan tunnustettua kokemusta omaava henkilö. Haastattelussa vallitsee väittelynomainen tunnelma ja kiivas rytm. Haastattelunauhan alusta puuttuu esittely, nauhoitus alkaa haastateltavan ensimmäisen puheenvuoron aikana. Nauhoituksen viimeisten kuuden minuutin aikana toimittaja laittaa nauhan viisi kertaa pois päältä, kun haastateltava ottaa välipuhelun, jonka aikana toimittaja odottaa linjalla. Kuudennen kerran nauha katkeaa, kun toimittaja vaihtaa kasetin puolta. Seitsemännen kerran toimittaja katkaisee nauhoituksen haastattelutilanteen lopussa, kun sopii haastateltavan kanssa jutun tarkistamisesta ja muista teknisistä yksityiskohdista. Aivan tilanteen loppu on kuitenkin tullut nauhalle, sillä siinä haastateltava antaa toimittajalle sähköpostiosoitteensa. Loppua ja

hyvästelyjä kuten haastattelun loppuosiota muutenkin leimaa myönteinen ja vapautunut tunnelma.

Aineiston analysointiprosessi eteni rinnakkain teoriaosuuden täydentyessä. Siksi jo aineistoa litteroidessani huomioni kiinnittyi aikaisemmista sähköisten journalististen haastattelujen tutkimustuloksista poikkeaviin seikkoihin. Tällaisia olivat esimerkiksi minimaalisten palautesanojen runsaus keskustelussa (esimerkiksi niin, joo), kysymysvastaus -rakenteesta poikkeavat vuorot, joissa esimerkiksi haastateltava esitti kysymyksiä tai toimittaja kommentteja sekä erimielisyyden ilmaukset keskustelussa. Huomioni kiinnittivät myös aineistossa esiintyvät lukuisat naurahdukset ja huumorin käyttö. Nämä sähköisistä haastattelutilanteista poikkeavat seikat nousivatkin luonnollisesti kiinnostuksen kohteiksi analyysivaiheessa. Poikkeamien lisäksi havaitsin litteroidessani, että sähköisten haastattelujen tapaan myös puhelinhaastattelun osapuolet käyttivät moniosaisia, pitkiä vuoroja, joita näin tarpeelliseksi analysoida tarkemmin. Alun perin aion analysoida myös aineistossani esiintyviä lukuisia päällekkäispuhuntoja omassa luvussaan, mutta lopulta jätin ne kokonaan tutkimusraportin ulkopuolelle. Ne eivät mielestäni olisi tuoneet tutkimukseen olennaista uutta tietoa, enkä halunnut raportin paisuvan vielä nykyistä laajemmaksi.

Olen suorittanut sekä aineiston kokoamisen, litteroinnin kuin myös koko analyysiprosessin yksin. Käytin analyysivaiheessa apuna aikaisempia tutkimuksia sekä keskusteluanalyysista kirjoitettua teoriakirjallisuutta. Niistä sain vinkkejä, millaisia seikkoja analyysin kohteeksi voi nostaa ja miten niitä voi tulkita. Analyysin alkuvaiheessa minulle oli apua myös tutkielmaseminaarin ryhmäläisten sekä tutkimuksen ohjaajan Anssi Peräkylän kommentteista. Ne nostivat aineistostani esille seikkoja, joihin en itse välttämättä olisi kiinnittänyt huomiota ja ne antoivat suuntaa analyysini jatkovaiheelle.

Pyrin valikoimaan raporttiin mahdollisimman tasapuolisesti otteita kaikista kolmesta haastattelusta. Osin en onnistunut pyrkimyksessäni, sillä toisissa haastatteluissa esiintyi tiettyjä keskustelun piirteitä kuten esimerkiksi huumorin käyttöä tai naurahduksia enemmän kuin jossain toisissa. Tutkimusraporttini analyysilukujen laajuus on suorassa suhteessa havaitsemieni ilmiöiden yleisyyteen aineistossa. Esimerkiksi moniosaisia vuoroja esiintyy kautta koko aineiston säännöllisesti kaikissa haastatteluissa. Siksi analysoin aihetta laajemmin kuin esimerkiksi erimielisyyden ilmauksia, joita esiintyi

aineistossa vähemmän. Pyrin valikoimaan raporttiin otteet, jotka kuvailisivat kyseistä ilmiötä mahdollisimman edustavasti. Osa otteista on myös sellaisia, joissa esiintyy useita ilmiöitä samanaikaisesti kuten esimerkiksi samassa otteessa moniosaisia vuoroja, huumoria ja myös minimipalautteita.

Käyttämäni aineiston tutkimuskäyttöön ei ole pyydetty haastateltavien lupia. Sain luvan aineiston käyttöön Helsingin Sanomien uutispäätoimittajalta Reetta Meriläiseltä sillä edellytyksellä, että tutkimusraporttini aineisto-otteista ei julkaistu lehtijuttu, haastateltava eikä haastattelija ole tunnistettavissa. Olen poiminut raporttiini ainoastaan sellaisia otteita, joihin ehdot pätevät. Tämän vuoksi en voi kuvailla yksityiskohtaisesti haastattelun taustatekijöitä: itse tilannetta, haastateltavien institutionaalista asemaa tai haastattelujen aihepiiriä tarkemmin. Olen pyrkinyt valikoimaan aineisto-otteet siten, että ne eivät paljasta julkaistun jutun aihetta. Toisaalta ei ole kovin todennäköistä, että lukija tunnistaisi julkaistun jutun raportissa esitetyistä aineisto-otteista, sillä valitsemani otteet ovat pääosin sellaisia, että niissä lausutut asiat eivät ole päätyneet lopulliseen juttuun. Varmuuden vuoksi olen kuitenkin myös muuttanut keskustelussa esiintyneiden henkilöiden tai yritysten nimet tunnistamattomaan muotoon.

Ensi alkuun, aineistoa läpikäydessäni, Meriläisen asettamat ehdot tuntuivat tiukoilta ja pelkäsin, että ne saattaisivat rajoittaa tutkimusprosessiani tai vääristää tutkimustuloksia. Aineiston litteroituani ja päästyäni pitemmälle analyysissä tulin siihen johtopäätökseen, ettei ongelmia syntyneenkään. Loppujen lopuksi pystyin poimimaan raporttiin suurimman osan haluamistani, kiinnostavista otteista. Tutkimukseni aineisto-otteissa ei näy haastattelijan tai haastateltavien nimiä, mikä ei ole tapana muissakaan keskusteluanalyttisissä tutkimuksissa. Asiayhteydestään irrotetut otteet eivät ole lukijalle helposti tunnistettavia varsinkaan, kun olen muuttanut keskustelussa esiintyneiden henkilöiden ja yritysten nimet. Haastattelutilanteen tai haastateltavien institutionaalisen aseman kuvaaminen olisi lukijalle kenties mielenkiintoista taustatietoa mutta tutkimuksessa, jonka varsinaisen kiinnostuksen kohteena ovat käyty keskustelut, ei taustatietojen esittäminen ole välttämätöntä tai edes relevanttia.

Pyrin alun perin mahdollisimman homogeeniseen aineistoon. Lopullinen aineistoni on kuitenkin suhteellisen heterogeeninen. Kaikki kolme haastattelua ovat eri toimittajien tekemiä. Toimittajista kaksi on naisia ja yksi mies. Haastattelujen aihepiirit vaihtelevat

politiikasta teknologiaan. Ensimmäisen haastattelun virallislähde edustaa hallintoa, toiset kaksi puolestaan tiedeinstituutiota sekä yritysmaailmaa. Aineistoon luo heterogeenisyyttä myös haastattelumiljöö: yksi haastateltava on vastaanottanut toimittajan puhelun työhuoneessaan, toinen kotonaan ja kolmas taas puhuu matkapuhelimeensa autossa. En kuitenkaan näe aineiston heterogeenisyyttä ongelmana, sillä pyrkimyksenäni on etsiä keskustelunanalyysin avulla aineistosta lainalaisuuksia, jotka pätevät haastattelijasta, haastateltavasta tai aineistosta huolimatta.

Aluksi halusin aineistokseni puhelinkeskusteluja, joissa haastateltaisiin yhteiskunnallisesti merkittäviä vallankäyttäjiä. Tällaisessa aineistossa tiedotusvälineiden vallankäyttö tulisi korostetusti esille. Oli ennustettavaa, että tällaisia haastattelunauhoja Helsingin Sanomien toimittajat eivät minulle halunneet luovuttaa vaikka olisivatkin ne säästäneet. Nykyinen rutiinilähteiden haastatteluista koostuva aineistoni on kuitenkin omalla tavallaan arvokkaampi kuin moni vallankäyttäjän haastattelu. Aineistoni lähteet ovat toimittajille arkipäivää toisin kuin mahdollisesti kiistanalaistakin aineistoa sisältävät merkittävien päättäjien, esimerkiksi ministerien, haastattelut. Edes Helsingin Sanomien kaltaisessa valtakunnallisessa lehdessä ei huippupoliitikkoja tai yritysjohtajia haastatella päivittäin ja useimmiten he antavat lausuntoja yleisissä tiedotustilaisuuksissa eivätkä kahdenkeskisissä puhelinhaastatteluissa. Määrällisesti rutiinilähteiden kuten virkamiesten, tutkijoiden tai yritysten edustajien haastatteluja siis on Helsingin Sanomissa paljon enemmän kuin vallankäyttäjien haastatteluja. Siksi nykyinen aineistoni kuvaakin edustavammin lehtihaastattelun jokapäiväisiä käytäntöjä, mikä on tärkeää pyrittäessä etsimään aineistosta lehtihaastatteluille tyypillisiä säännönmukaisuuksia.

8. Lehtihaastattelun vuorottelujärjestelmä

Sekventiaalisuudella tarkoitetaan sitä, että jokainen keskustelussa lausuttu puheenvuoro ennakoii jollain lailla sitä, millainen jatko sen jälkeen on odotettavissa. Samoin jokainen vuoro on laadittu sopivaksi edelliseen vuoroon, vastaamaan jollain lailla sen synnyttämään odotukseen. Kun puhuja esittää kysymykseksi tunnistettavan vuoron, syntyy odotus siitä, että vastaanottaja esittää seuraavana vuorona vastauksen. Tämä odotus vaikuttaa siihen, millaiseksi kysymystä seuraava puheenvuoro laaditaan ja miten se tulkitaan. Vastauksen

puuttuminen kysymyksen jälkeen on asiantila, joka vaatii jonkinlaisen selityksen. (Raevaara 1997: 75, 79.)

Journalistinen haastattelu rakentuu perustavalla tavalla kysymys-vastaus -vierusparien varaan. Sähköisissä haastatteluissa rakenteen on todettu rajoittavan keskustelun osapuolten toimintaa: toimittajalle sallittuja vuoroja ovat periaatteessa vain kysymykset ja haastateltavalle vastaukset. Journalistisen haastattelun vuorottelujärjestelmä palvelee kahta institutionaalista tehtävää: sen avulla osapuolet pystyvät suuntaamaan sanansa kolmannelle, näkymättömälle osapuolelle eli yleisölle. Keskustelua rajoittava rakenne auttaa toimittajaa luomaan mielikuvan institutionaaliseen rooliinsa kuuluvasta puolueettomuudesta, neutraaliudesta. (Heritage & Greatbach 1992: 107.)

Arkikeskustelusta poiketen institutionaalinen keskustelu sietää vastaamattomuutta ja kysymättömyyttä. Sähköiselle journalistiselle haastattelulle tyypillisessä esitysrakenteessa kysymykset ovat moniosaisia, ne sisältävät useita rakenneyksiköitä kuten esimerkiksi kysymystä pohjustavia väitteitä. Kysymystä yhdellä tai useammalla lausumalla pohjustava toimittaja ei ole vaarassa menettää vuoroaan, koska haastateltava roolinsa mukaisesti on asettunut odottamaan kysymystä ja vastaamaan siihen. Heritagen ja Greatbachin mukaan haastateltavat ylläpitävät ja uusintavat näin haastattelun institutionaalista rakennetta. (Heritage & Greatbach 1992: 99.)

8.1. Moniosaiset vuorot

Institutionaalisisissa keskusteluissa vuorot ovat huomattavasti pidempiä kuin arkikeskustelussa, jonka osapuolet joutuvat usein tyytymään yksiosaisiin vuoroihin. Heritagen ja Greatbachin mukaan sähköisissä journalistisissa haastatteluissa sekä toimittajan että haastateltavan vuorot voivat olla moniosaisia, sillä keskustelijat eivät keskeytä toistensa pitkiä vuoroja minimaalisilla palautesanoilla tai arvioivilla kommentilla. Sähköisten haastattelujen vuoroissa on myös lukuisia taukoja ja siis monia väliintulon mahdollisuuksia mutta niiden väliin ei helposti tulla. Vastapuoli ottaa vuoron vasta keskustelun ilmeisimmässä vuoronvaihdoskohdassa, kun toinen osapuoli on selvästi päässyt vuoronsa loppuun. (Heritage & Greatbach 1992: 102; Nuolijärvi 1994: 57-58.)

30. T1: [Nii.
31. H1: = vakuutus et se ois huonommassa asemassa kun henkilö
32. jolla on vakuutu[s =
33. T1: [Nii.
34. H1: = .hh ni, ↑ Se nähdään siinä niinkun:: (.) ongelmallisena
35. täs X-liiton edustaja on aika .hh aika rankasti:: ollu mun
36. mielest sitä mieltä että jos jollaki on vakuutus
37. niin vakuutus saa sitte hoitaa kaikki että eipä kun[ta =
38. T1: [Nii.
39. H1: = sitte niinku .hh kannus[t-
40. T1: [Joo =
41. H1: = tota letkauta korvaansa eiku miten se ny sano[taan.=

Sekvenssi rakentuu toimittajan kysymyksestä sekä haastateltavan moniosaisesta vastauksesta siihen. Haastateltavan puhe polveilee estotta ajatuksesta toiseen. Ensin riveillä 8-15 hän vastaa suhteellisen lyhyesti toimittajan kysymykseen uusien ja vanhojen vakuutusten yhteensovittamisen ongelmista: vakuutusyhtiöt pelkäävät, että kyseessä oleva (uusi, yksityinen) vakuutus ei vain täydentäisi kunnallisia palveluja vaan että se voisi jopa poistaa osan kunnallisista palveluista. Seuraavassa lausumassaan haastateltava konkretisoi vastaustaan esimerkin avulla riveillä 17-20. Sen jälkeen hän täydentää vastaustaan uudella ajatuksella riveillä 20-26: toisaalta täydentävälläkin vakuutuksella voisi olla ei-toivottuja seurauksia. Tämän jälkeen riveillä 29-35 hän lopulta kiteyttää vastauksensa kysytyyn ongelmaan. Kyseistä yhteenvetoa edeltävät lausumat ovat pohjustaneet sitä: riveillä 28-32 esitettyä tiivistelmää ei olisi mahdollista ymmärtää ilman siihen johdattavia lausumia.

Mikäli ajatellaan, että kullakin puhujalla on periaatteessa oikeus vain yhden rakenneyksikön sisältävään vuoroon kerrallaan (Hakulinen 1997b: 42), löytyy otteesta useita mahdollisia siirtymän mahdollistavia kohtia (SMK). Ensimmäinen kohta prosodian eli sävelkulun puolesta löytyy riviltä 13, jossa haastateltavan äänenpaino laskee lausuman loppua kohti. Syntaktisesti eli sisällöllisesti tämä ei kuitenkaan ole mahdollinen puhujanvaihdoskohta, sillä haastateltava lausuman viimeinen konjunktio ”et” luo odotuksen jatkosta edellä esitetylle. Seuraava mahdollinen SMK löytyy jo samalta riviltä, edellä esitettyä täydentävän ”se ei saa poistaa niitä” -lausuman perästä, mutta tässä tapauksessa taas prosodia ei tue siirtymää, sillä haastateltava jatkaa tasaisella äänellä eteenpäin. Vastaavanlainen, sävelkulultaan mutta ei sisällöltään puhujanvaihdokseen viittaava kohta löytyy rivin 17 alusta. Ensimmäinen varsinainen SMK, jota sekä syntaksi

että prosodia tukevat, on rivin 20 alussa. Vaihdoksen mahdollistaisi myös uutta lausumaa edeltävä sisäänhengitys, jonka aikana periaatteessa puhuja voisi vaihtua. Samantyyppinen mahdollinen siirtymäkohta on rivillä 26. Toimittaja kuitenkin kannustaa haastateltavaa tässä jatkamaan eteenpäin reagoimalla edellä esitettyyn vain minimaalisella palautesanalla ”nii”, joka jo sisällöltään kannustaa edellistä puhujaa jatkoselvityksen antamiseen.

Kiinnostava on myös toimittajan moniosainen kysymysvuoro sekvenssin alussa. Hän pohjustaa kysymystään useammilla lausumilla, mutta normien mukaisesti haastateltava antaa kuitenkin hänen muodostaa kysymyksensä loppuun ennen kuin ryhtyy vastaamaan. Toimittaja aloittaa vuoronsa kommentilla haastateltavan edelliseen puheenvuoroon kertoen, että kaipaa asiaan konkretisointia. Sen jälkeen hän siirtyy varsinaiseen kysymykseen toisella rivillä. Kysymys kuitenkin jakautuu kahtia, sillä kysymyslausuman keskelle toimittaja sijoittaa selityksen ”kun on näitä yhteensovittamisen ongelmia”. Vasta tämän jälkeen seuraa varsinainen kysymys, joka sekään ei ole tiivis vaan monisanainen. Haastateltavan vuoron aloitus kuudennella rivillä toimittajan sisäänhengityksen jälkeen kertoo pian tapahtuvasta puhujanvaihdoksesta. Toimittaja kuitenkin täydentää kysymystään vielä konkretisoinnilla seitsemännellä rivillä sanoen ”kuka maksaa ja mistä maksaa ja millon maksaa”.

Seuraava ote tutkijahaastattelusta on tyyppiesimerkki haastateltavan pitkistä, moniosaisista vuoroista. Kyseisessä haastattelussa moniosaisia vuoroja käyttää useammin haastateltava kuin toimittaja, joka on äänessä vain haastateltavan "puhetulvan lomassa". Suuri osa toimittajan kysymysvuoroista on suhteellisen tiiviitä, ainakin haastateltavaan verrattuna. Toimittaja myös esittää kysymyksensä nopeaan tahtiin ja yleensäkin puhuu haastateltavaa nopeammin. Puherytmistä saa sellaisen vaikutelman, että toimittaja pyrkii omissa vuoroissaan kiirehtimään, jotta ehtisi sanoa sanottavansa ennen kuin monisanainen haastateltava alkaa vastaamaan.

Haastattelu 2, ote 1 (toimittaja = T2, haastateltava = H2)

1. T2: Meneeks se sit ↑ niinpäin että .h vois kuvitella et työtön
2. nyt on erityisen hanakka äänestämään mut [se=
3. H2: [Ei,
4. T2: = ilmeisesti jotenkin lamaan[tuu siinä =
5. H2: [Joo joo .h

6. T2: = vai mikä siinä on?
7. H2: No se on (.) .h se on tota (.) suom- suomalaiseen tyyliin
8. .hh ehkä kuuluu paremmin tämä (.) että tämmönen
9. marginalisoituminen .hh >ku on sit vähän niinku< kentältä
10. sivussa niin sitten on myöskin (.) sivussa äänestämisestä
11. että se? .hhh ↑ Kyllä se äänestäminen on .h (.) tässähän
12. on nyt just erotettava tämä (0.2) .hh öö- useammat
13. selitystyylit että, .hh Yh- ↑ yhdeltä osin se on (.) ö-
14. piirre huono-osaisen (.) muotokuvassa. [.hh
15. T2: [Joo?
16. H2: Että kun asiat menee huonosti (.) et sä oot työttömänä (.)
17. ja sitte se on täällä .hh myöskin niinkun ihan (.)
18. kuriositeettina katsottiin sitä .hh öö- niinkun avioliiton
19. .hh öö- suunnassa niin ne jotka on eronneita (0.2) öö- tai
20. asumuserossa niin niiden äänestysprosentti on .hh todella
21. ää- runsaasti alle >etenkin nä- (.) nuoremmilla< niin se on
22. .hh öö- kaksikymmentä viiva kolkyt prosenttiyksikköä
23. alhaisempi kuin näillä jotka on .hh naimisissa tai (.) tai
24. sitten yksineläjiä, >Että tämmönen< .h ↑ epäonnen
25. kohtaaminen elämässä .hh ku vaimo jättää (.)
26. T2: □.Joo.□
27. H2: tai työnantaja .hh antaa potkut ja .h ↑ johtaa niinku
28. tiettyyn semmoseen ää- syrjäytymiseen .hh tai syrjäytymisen
29. kokemiseen,
30. T2: Joo.

Esimerkki alkaa toimittajan moniosaisella vuorolla. Hän aloittaa kysymyksensä pohtimalla ”meneeks se sitten niinpäin” mutta pysähtyy ja muuttaa kysymystään konkreettisen oletuksen muotoon, jota edustaa lausuma ”vois kuvitella että työtön on erityisen hanakka äänestämään”. Haastateltavan vuoronaloitukset ”ei” ja joo joo” riveillä kolme ja viisi ennakoivat puhujan vaihtumista, mutta niistä huolimatta toimittaja esittää kysymyksensä loppuun saakka. Sisällöllisesti toimittajan kysymys jakautuu neljään lauseeseen mutta prosodisesti vain yhteen lausumaan. Prosodisesti toimittajan kysymysvuorossa ei ole siirtymän mahdollistavia kohtia. Ensimmäisellä rivillä olevaa sisäänhengitystä ei voi tulkita sellaiseksi, koska siinä vaiheessa toimittaja ei sisällöllisesti vielä ole päässyt edes kysymysvuoronsa alkuun. Syntaktisesti potentiaalisia siirtymiä on juuri niissä kohdissa, joissa haastateltava pyrkii aloittamaan vastausvuoronsa.

Haastateltavan vastaus on moniosainen: se rakentuu useista sisällöllisistä kokonaisuuksista. Haastateltavan vuorossa mahdollisia siirtymän mahdollistavia kohtia on muun muassa rivillä 11, jossa edeltävän lausuman jälkeen alkaa uusi. Nouseva sävelkulku edellisen lausuman lopussa ennen pitkää sisäänhengitystä ei kuitenkaan viittaa vuoron päättymiseen vaan sen jatkumiseen. Ensimmäinen varsinainen SMK onkin vasta rivin 14 lopussa, jossa haastateltavan lausuma päättyy sisällöllisesti ja laskeva intonaatiokin lausuman lopussa viestii vuoron potentiaalisesta loppumisesta. Toimittaja kuitenkin kehottaa haastateltavaa jatkamaan minimaalisella palautteella ”joo”, jonka lopussa ääni nousee kysyvästi. Haastateltavan seuraava pitkä vastaus alkaa rivillä 16 havainnollistavalla esimerkillä, jolla hän konkretisoi aikaisemmin esittämänsä väitettä. Esimerkin keskelle haastateltava kuitenkin sijoittaa toisen lausuman, joka referoi aikaisemmin mainitun tutkimuksen tuloksia. Haastateltava palaa aloittamaansa esimerkkiin vasta rivillä 24. Toimittajan kaksi minimimaalista palautetta, ”joo”-sanat riveillä 26 ja 30, joista toinen sijoittuu haastateltavan pitämän tauon perään, voi tulkita enteiksi vuoron vaihtumisesta.

Vaikka haastattelu, jonka lähteenä on yrityksen edustaja, on tunnelmaltaan tiiviimpi ja kiihasrytmisempi kuin muut aineistoni haastattelut, esiintyy senkin ”suvantokohdissa” haastateltavan lähes monologisen pitkiä, moniosaisia vuoroja. Tässä haastattelussa toimittaja sen sijaan käyttää hyvin harvoin moniosaisia kysymysvuoroja. Tarkasteltaessa koko aineistoa voi päätellä sen johtuvan kenties siitä, että toimittajan perustietämys aihealueesta on pienempi kuin kahdessa muussa haastattelussa.

Haastattelu 3, ote 1 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. H3: [↑ Se on kansain- (.) se on kansainvälisessä
2. omistuksessa et tuota noin niin (.) voimakkaasti, ↑ Ja
3. niinhän nää tulee jatkossa (.) kansainväliset yhtiöt
4. olemaankin.
5. T3: Joo jo[o.
6. H3: [↑ Ja tyypillisesti sen tähden kun tuota, Jos sä
7. ↑ ajattelet että Euroopassa on tällä hetkellä (.) tai
8. yheksänyheksän lopussa ef (.) >efsee jängin< tilastojen
9. mukaan tuhatkolmesataaviiskymmentä biotekniikan niinku
10. ventsö- (.) ventsökohdetta.
11. T3: ↑ Ahaa.
12. H3: Niin tota noin ni (.) niin (.) ja (.) ↑ Pohjoismaissa on

13. niistä aika iso osa mut- (.) ja (.) (ykkösmaista) Englanti
 14. ja Ranska on isoja.
15. T3: Aivan.
16. H3: Niin (.) niin tota:: kun (.) ↑ kun näitä viedään eteenpäin
 17. (.) ja katsellaan nin, (.) Niin jos nää menestyy niinkun
 18. nää on aika hyvin nää kaikki menestyny niin ↓ tarvitaan
 19. (osa-) tarvitaan konsolidointia. ↑ Toinen on se että se
 20. rahotusmäärä (.) mikä sitten niissä (.) menestyneillä (.)
 21. jatko:: vaiheissa on >niin< ne on niin suuria rahoja et
 22. ↓ ei niitä yks (.) ö- viitti kantaa.
23. T3: Ei. Ei missään tapauksessa. .hh
24. H3: Et (.) et se (.) >se jo-< ↑ johtaa tähän tilanteeseen, Ja
 25. ↑ kun tää biotekniikan (0.2) toiminta pääsääntöisesti on
 26. terveydenhuoltoon liittyvää >tai ravitsemukseen< niin se
 27. bisneshän on globaalia
28. T3: Joo.
29. H3: jollon on järkevää (nytkin) saada niinkun:: ä- (.) globaali
 30. rahotusta, Ja toisaalta niin ne ei ↑ enää .h sanotaan
 31. kotimaisetkin niin:: osa toiminnasta on täällä Suamessa ja
 32. osa toiminnasta muulla niin .h siinon sekin etu että
 33. niitten a- asioitten hallinnointi >et on< paikallisia
34. T3: Joo.
35. H3: niinkun (.) myöskin ↓ rahottajien edustajia [sillä tavalla=
 36. T3: [Joo.
37. H3: = niin tota .h ↑ Se käy vähän helpommin [se,
 38. T3: [Joo. .h ↑ Mut eiks
 39. tää suomalainen tilanne >kuitenki oo toistaseks se että<
 40. kansainvälistyminen on ollu varsin hidasta elikkä siis ää-
 41. U:tä ilmeisesti yritetään nyt jotenkin niinkun [.hh

Tässä esimerkissä, kuten muissakin edeltävissä, haastateltava pitää itsellään puheenvuoroa pitkään. Varsinainen vuoronvaihdos tapahtuu vasta rivillä 23, jossa toimittaja esittää arvioivan, edeltävää puheenvuoroa myötäilevän kommenttinsa ("Ei. Ei missään tapauksessa."). Vuoro ei kuitenkaan vaihdu kuin tuon yhden lyhyen lausuman ajaksi, sillä lausuma lyhyt mitta, laskeva sävelkulku sen lopussa ja sisäänhengitys eivät viesti siitä, että toimittaja aikoo jatkaa vuoroaan pitempään, vaan ne pikemminkin kannustavat haastateltavaa jatkamaan. Tilanteeseen pätee sääntö, jonka mukaan puhuja valitsee itse itsensä, ellei äänessä olija valitse seuraavaa puhujaa (Hakulinen 1997b: 46). Toimittajan kommenttia edeltävät lyhytsanaiset vuorot, minimipalautteet riveillä 5, 11 ja 15 eivät ole

varsinaisia vuoronvaihdoksia, sillä haastateltavan aikaisemmin aloittama ajatuskulku jatkuu niiden yli. Minimipalautteet sijoittuvat kohtiin, joissa vuoronvaihdos olisi mahdollinen sekä syntaktisesti että prosodisesti.

Toimittajan rivillä 23 sijoittuvan myötämielisen lausuman jälkeen haastateltava jatkaa edeltävää ajatuskulkuun yhden lausuman ajan rivillä 24 mutta siirtyy sitten uuteen sisältökokonaisuuteen, joka esiintyy riveillä 24-30: globaali bisnes tarvitsee globaalia rahoitusta. Jälleen rivillä 30 hän aloittaa uuden ajatuskulun: osa kotimaistenkin yritysten toiminnasta on muualla, jolloin niiden etu on hallinnoida asioita paikallisesti. Haastateltavan äänen laskeva sävelkulku rivillä 35 ja toimittajan sitä seuraava minimipalaute ("joo") ennakoivat vuoronvaihtoa, joka sitten tapahtuu rivillä 38.

Aineistossani myös toimittajat käyttävät usein moniosaisia, useista rakenneyksiköistä koostuvia vuoroja. Tutkijahaastattelussa niitä esiintyy muita haastatteluja enemmän. Se johtuu kenties kyseiselle toimittajalle tyypillisestä puhetavasta: hän puhuu huomattavasti nopeammin kuin haastateltavansa, jolloin hän yksinkertaisesti ehtii sijoittaa sinänsä tiiviiseen kysymykseen useampia lausumia lyhyessä ajassa.

Haastattelu 2, ote 2 (toimittaja = T2, haastateltava = H2)

1. T2: ↑ Entäs sitte tää alueellinen se >kun nyt on selvästi (.)
2. H2: α.jooα
3. T2: = kiinnitetty aika paljo huomiota< siihen että (0.2) että
4. tietyllä alueella (.) prosentti jäi alas ja (.) tietyllä
5. alueella se oli hirveen korkeellakin että, .hh
6. H2: Joo kyllä sehän o[n
7. T2: [Näkyyks ↑ olik (.) olik semmosta
8. selittävää tekijää sillon .h kaheksankytseitsemän?

Sisällöllisesti edeltävässä otteessa näyttäisi olevan kolme lausumaa, vaikka prosodisesti kysymysvuoro jakautuukin vain kahteen rakenneyksikköön. Toinen syntaktinen yksikkö ("kun nyt on selvästi..."), joka alkaa ensimmäisellä rivillä muuta puhetta nopeammin lausutuilla sanoilla, täydentää edeltävää lausumaa. Ensimmäinen lausuma "entäs sitte tää alueellinen" jää sisällöltään kesken, kun toimittaja päättää lähteä havainnollistamaan kysymystään konkreettisella esimerkillä ennen kuin vie loppuun aloittamaansa kysymyksen. Ensimmäinen SMK tapahtuu otteessa rivillä kuusi, jossa haastateltava

toimittajan sisäänhengityksen jälkeen pyrkii aloittamaan vastausvuoroaan. Toimittaja kuitenkin keskeyttää vielä haastateltavan ja tekee varsinaisen, edellä pohjustamansa kysymyksen kahdella viimeisellä rivillä. Ajallisesti toimittajan kysymysvuoro siis on tiivis hänen nopean puhetapansa takia, mutta ajallisesti lyhyeen kysymykseenkin sisältyy useampia rakenneyksiköitä, mikä poikkeaa arkikeskustelusta, jossa puhujat saavat usein tyytyä yksiosaisiin vuoroihin.

Virkamieshaastattelussa esiintyy muutamia samankaltaisia toimittajan moniosaisia kysymysvuoroja. Tilanteen keskustelunomaisen luonteen vuoksi tämän haastattelun rytmi ei kokonaisuudessaan ole kiivas, kuten yrityksen edustajan haastattelussa, eikä toimittajan puhetapa ole yhtä nopea kuin tutkijahaastattelussa. Sen sijaan toimittaja käyttää monista rakenneyksiköistä koostuvia vuoroja ikään kuin ajatellessaan ääneen, rakennellessaan kysymystään sitä pohjustavien lausumien varaan.

Haastattelu 1, ote 2 (toimittaja = T1, haastateltava = H1)

1. T1: Joo. .hh Tuota mmmhh (.) >kyllä kyllä joo (.) joo(.) joo.
2. .hh Tuota >sa- sä< ↑ sanoitko jossain aah- alkuvaiheessa
3. että .hh että Euroopassa nää ei oo menny kauheen hyvin
4. kaupaksi nää (.) nää yksityiset hoitovakuutukset? .h
5. H1: (0.2) Joo ei (.) ei
6. T1: Mikä sii[nä (.)
7. H1: [(tota)=
8. T1: = mikähän siinä on ollu?
9. H1: .hhh No (0.5) no (.) täytyy sanoo et must se on hirveen
10. loogista ne ↓ maksaa aika paljon,
11. T1: Joo.
12. H1: Ja tota:: jotta ne ei maksais hirveen (.) niinku ihan
13. kamalan paljon niin ne pitäis ↓ ottaa joskus .hh kolme (.)
14. neljäkymppisenä sanotaan nyt et nelkytviisvuotiaana
15. viimeistään kun niisson yleensä semmonen et se maksu
16. tasataan niinku läpi eliniän.

Tässä otteessa minimaaliset partikkelit toimittajan kysymysvuoron alussa (”joo, tuota, kyllä kyllä, joo”) liittyvät edeltävään vuoroon, ovat siis kommentteja sen sisältöön. Uusi vuoro asiasisällön puolesta alkaa vasta toisen rivin alussa, jossa äänen nousu kertoo uuden lausuman alkavan. Riveillä 1-4 oleva toimittajan kysymysvuoro toimisi sekä syntaktisesti

että prosodisesti sellaisenaan itsenäisenä kokonaisuutena. Neljännen rivin lopussa, toimittajan sisäänhengähdyksen jälkeen onkin potentiaalinen puhujanvaihdoskohta. Haastateltava aloittaa kuitenkin vuoronsa epäröiden, 0,2 sekunnin tauolla. Ilmeisesti epäröinnistä johtuen toimittaja päättää vielä täydentää kysymystään riveillä 6-8. Haastateltavan vastaus myös yhdeksännellä rivillä alkaa epäröiden, peräti 0,5 sekunnin tauolla.

Sekvenssissä toimittajan kysymysvuoro jakaantuu vain kahteen varsinaiseen lausumaan, mutta rakenteeltaan se on monisanainen ja ajallisesti taas jakaantuu suhteellisen pitkälle jaksolle, kun otetaan huomioon haastateltavan "hidas lähtö" vastausvuoroon eli sekvenssiä pidentävät tauot.

Seuraavassa, tutkijahaastattelusta peräisin olevassa otteessa toimittajan vuoro jakaantuu moneen osaan koska haastateltavalla on ilmiselvästi vaikeuksia vastata: hänellä ei ole kysymykseen yksiselitteistä vastausta.

Haastattelu 2, ote 3 (toimittaja = T2, haastateltava = H2)

1. T2: [Joo. ↑ Sanos (.) mä kattelin (.) tätä tilastoa missä oli
2. nää huonoimmat äänestysprosentit ni .h ku nää on tämmösii
3. kaupunkeja niin onks sul (silhälle sattunu) mitään mikä
4. yhdistäis niitä tai jotai? Siis (.) Vantaa Joensuu Oulu
5. Kuopio Rovaniemi Lahti Kajaani .h Hyvinkää, Ne on ↑ kaikki
6. must ihan erilaisii fkaupunkeja(h)f
7. H2: [Niin on (.) [joo.
8. T2: [Raahe
9. Järvenpää. Varkaus [> Riihimäki <
10. H2: [Joo.
11. T2: ↑ Pyhäselkä jostain syystä > otää on täällä [keskellä =
12. H2: [Joo.
13. T2: = [kaikkia <
14. H2: [Niin on. ↑ Ei (.) niissä .h en mä osaa (.) sanoa ↑ ehkä
15. siellä (0.3) ehkä siellä on ↓ mm- mm-
16. T2: (-)
17. H2: ↑ Mä en osaa oikein sanoa siinä (0.3) siinon varmaan (.) .h
18. mikä niitä vois (.) yhdistää onko siellä (0.2) .h ääh-.
19. T2: Mä mietin vaan et ↑ miten miten pystyisit sä .h kun (.)
20. jos tutkimalla saa selville ketkä jätti äänestämättä niin

21. miten sitte siitä pääsee eteenpäin että mitenkä löydetään
22. selityksiä miksi ne jättivät nii [.h
23. H2: [Se on se =
24. T2: = miten se tutkimus etenee sitten?

Sekvenssiä hallitsee toimittaja ja hänen moniosainen kysymysvuoronsa. Vuoro alkaa kysymyksen muodon haeskelulla, josta kertovat vuoron aloittavat sanat "joo" ja "sanos" sekä lyhyet tauot. Ensin toimittaja rakentaa kysymyksensä viittaamalla ulkopuoliseen lähteeseen, tilastoon. Varsinaisen ensimmäisen kysymyksen ("onks sul silmälle sattunu mitään mikä yhdistäis niitä") lomaan sijoittuva lyhyt kommentti ("ku nää on tämmösii kaupunkeja") ennakoi toimittajan myöhemmin, riveillä 5-6 kertomaa mielipidettä ("ne on kaikki must ihan erilaisii kaupunkeja"). Ensimmäisen, kysymyksen sisältävän lausuman jälkeen toimittaja havainnollistaa kysymystään luettelemalla kyseessä olevat kaupungit ja korostaa vielä luettelon viimeisen kaupungin erityismerkitystä toteamalla "jostain syystä tää on täällä keskellä kaikkia". Luettelemisen pirstovat haastateltavan minimaaliset myöntelyt riveillä 7, 10 ja 12 ("niin on, joo, joo"), jotka ennakoivat vuoronvaihtoa. Siirtymän mahdollistava kohta alkaa rivin 11 lopusta, jossa toimittajan ääni alkaa vaimentua hänen esittäessään viimeisen huomautuksensa. Äänenvaimenudesta johtuen prosodia jäi kyseisessä kohdassa epäselväksi eli en saanut selvää, laskiko haastateltavan ääni vuoron loppua kohti vai pysyikö se tasaisena.

Haastateltava aloittaa vuoronsa rivillä 14 osin päällekkäin toimittajan kysymysvuoron lopun kanssa. Haastateltavan vuoro sisältää useita potentiaalisia siirtymäkohtia. Tauot ja sisäänhengitys vuoron alussa sekä laskeva intonaatio vuoron lopussa tarjoavat toimittajalle vuoronvaihtoa, mutta toimittaja ei kuitenkaan "vastaa kutsuun" kuin lyhyellä palautesanalla, josta en saanut kunnolla selvää. Tämän jälkeen haastateltava aloittaa uuden epäröivän vuoron rivillä 17, jossa hän neljän epävarmuudesta kielivän tauon lisäksi pukee epätietoisuutensa myös sanoiksi "mä en oikein osaa sanoa". Vuoron lopussa tauko, sisäänhengitys ja epäröinnistä kertova äänne "ääh" yhdessä laskevan sävelkulun kanssa siirtävät vuoron toimittajalle. Tämä siirtyykin uuteen kysymykseen, jonka sisältö liittyy löyhästi edelliseen kysymysvuoroon.

Prosodisesti toimittajan kysymys otteen ensimmäisillä neljällä rivillä on tulkittavissa yhdeksi lausumaksi, mutta erillisiä sisältökokonaisuuksia siinä on mielestäni useampia. Vuoron loppu riveillä 4-13 sisältää syntaktisesti neljä lausumaa mutta prosodisesti vain

kaksi. Myös uusi, lyhyessä ajassa esitetty kysymys sekvenssin lopussa sisältää monta rakenneyksikköä.

Seuraavan esimerkin lopussa toimittaja esittää uudelleentulkinnan aikaisemmin esittämästään kysymyksestä, koska ensimmäisellä muotoilullaan toimittaja ei näytä saavan haastateltavalta tyydyttävää vastausta siihen.

Haastattelu 3, ote 2 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. T3: [(.) Ymmärrän. (.) Ymmärrän. (.) Ymmärrän. .h No ↑ >mitkäs
2. eurooppalaiset on niitä joita sä s seuraat niinku kaikkein
3. suurimmalla kiinnostuksella<?
4. H3: Siis yhtiöitä sinän[sä vai? =
5. T3: [Niin.
6. H3: = Ei mulloo mitään niinkun favoriteet[teja siinä suht-
7. T3: [Tai siis ↑ mistä sä (.)
8. tai missä sä nyt povaat et >jos jos (.) jos joku< nyt
9. kakstuhattaseitsemän tulee (.) eurooppalaiseks Bio-Nokiaks
10. niin (.) niin tota:: mitkä yhtiöt on niinkun .hh

Toimittajan kolme yksisanaista lausumaa "ymmärrän" kysymysvuoron alussa kommentoivat edeltävää keskustelua. Sisäänhengityksen jälkeen toimittaja aloittaa uuden, suhteellisen lyhyen ja yksiosaisen kysymysvuoronsa. Kun haastateltava on rivillä kuusi aloittanut kieltävän vastauksen, joka ei näyttäisi vievän keskustelua eteenpäin, toimittaja muotoilee kysymyksensä uudelleen riveillä 7-10. Uudelleentulkinnasta kertovat eksplisiittisesti vuoron alussa olevat sanat "tai siis". Uuden kysymysvuoronsa lomaan toimittaja sijoittaa aikaisempaa keskustelua referoivan kommentin, jossa hän viittaa haastateltavan ennustukseen siitä, että "joku (yhtiö vuonna) kakstuhattaseitsemän tulee eurooppalaiseks Bio-Nokiaks". Kommentin jälkeen hän jatkaa rivillä yhdeksän kysymystään, jolla pyrkii selvittämään yhtiön nimen.

Jos toimittajan ensimmäinen kysymys olikin suhteellisen tiivis ja yksiosainen, on toinen kysymys jo monimutkaisempi. Prosodisesti se rakentuu vain yhdestä lausumasta ja näyttää jäävän kesken. Sisällöllisesti siihen mahtuu kuitenkin useampia kokonaisuuksia. Kysymysvuoro jää vain näennäisesti kesken, vaikka sen lopussa ei olekaan vuoron loppumisesta kertovaa, laskevaa sävelkulkua vaan ainoastaan toimittajan sisäänhengitys,

joka mahdollistaa siirtymän. Aineistossani kysymystä kuitenkin seuraa haastateltavan vastausvuoro, joka osoittaa, että kysymys on ymmärretty vaikka se muodollisesti jääkin kesken.

8. 1. 1. Johtopäätöksiä

Aineistoni perusteella myös journalistisen lehtihaastattelun kuten sähköisen haastattelunkin puheenvuorot ovat moniosaisia eli ne sisältävät useita rakenneyksiköitä. Rakenneyksikköjen lähitarkastelussa esiintyy useita kohtia, jotka voisivat olla potentiaalisia vuoronvaihdoskohtia sisällön mutta ei sävelkulun puolesta. Myös päinvastaisia tapauksia aineistossani esiintyy muutamia. Ilmiö ei ole vieras arkikeskustelulle.

Moniosaisten vuorojen aikana kumpikaan keskustelun osapuoli ei ole vaarassa menettää vuoroaan koska institutionaalisten rooliensa mukaisesti toimijat ovat orientoituneita odottamaan ilmeisintä siirtymän mahdollista kohtaa, jossa sekä prosodia että syntaksi kertovat edellisen puhujan lähestyvän vuoronsa loppua. Näin ollen sähköisen haastattelun tapaan myös lehtihaastattelun osapuolet ylläpitävät ja uusintavat toiminnallaan haastattelun institutionaalista rakennetta.

Lehtä varten tehdyssä journalistisessa puhelinhaastattelussa sekä haastateltava että toimittaja näyttävät käyttävän moniosaisia vuoroja. Toimittajan kysymysvuorot ovat moniosaisia, jos niitä verrataan arkikeskusteluun, mutta haastateltavien vuorot ovat usein vielä toimittajan vuorojakin pidempiä. Toisin kuin sähköisissä haastatteluissa, lehtihaastatteluissa moniosaisten vuorojen lomaan sijoittuu usein minimaalisia, yksisanaisia palautesanoja, joissa edeltävän puhujan vuoro ei varsinaisesti vaihdu, vaan jatkuu minimipalautevuoron yli.

Moniosaisten vuorojen esiintyvyys näyttää vaihtelevan jonkin verran eri haastatteluiden välillä. Virkamieshaastattelussa sekä toimittaja että haastateltava käyttävät moniosaisia vuoroja mutta haastateltava kuitenkin toimittajaa useammin. Tutkijahaastattelussa haastateltavan vuorot ovat moniosaisia ja lähes monologisen pitkiä. Tässä haastattelussa toimittajan puherytmi on haastateltavaa huomattavasti nopeampi, josta syystä hänkin saa mahdutettua ajallisesti lyhyisiin vuoroihinsa useita rakenneyksiköitä. Yrityksen edustajan haastattelussa toimittaja käyttää moniosaisia kysymysvuoroja harvemmin kuin muissa

haastatteluissa. Kokonaisuutena voi kuitenkin todeta, että moniosaisten vuorojen käyttäminen eli orientoituminen journalistisen haastattelun institutionaaliseen kysymys-vastaus -rakenteeseen on tyypillistä myös aineistoni lehteä varten tehdyille puhelinhaastatteluille.

8.2. Minimipalautteet

Kaikissa edellisessä luvussa esitetyissä esimerkeissä toimittaja sijoittaa sähköisestä haastattelusta poiketen haastateltavan vuorojen väliin lyhyitä vuoroja, jotka sisältävät minimaalisia palautesanoja (esim. "joo"). Nämä täytesanat eivät ole varsinaisia lauseita vaan niin sanottuja minimipalautteita. Niitä esiintyy lähes kaikissa arkikeskusteluissa.

Minimipalautteet esiintyvät usein kahden, tiiviisti toisiinsa liittyvän puheenvuoron muodostaman vierusparin jälkeen kolmannessa vuorossa. Arkikeskustelussa erityisesti kysymys-vastaus -vuoropari edellyttää kolmatta vuoroa, jolla kuitataan vastaus ymmärretyksi tai jossa esitetään uusi kysymys. Arkikeskustelun osapuolilla on käytettävissään lukuisia kolmannen vuoron variaatioita. He voivat esimerkiksi arvioida kuulemaansa dialogipartikkeleilla ("aivan", "hyvän aika", "totta"). Ennen arviota arkikeskustelussa esiintyy usein "uutismerkkejä" (newsmark), joilla osoitetaan, että kuululla vuorolla on vastaanottajalle uutuusarvoa. Kysyjä voi arkikeskustelussa myös säästää vastaajan vuoroa täytesanoilla ("mm", "joo"), joita Heritage kutsuu "jatkeiksi" (continuers). Arkikeskustelussa kysymyksen esittäjä osoittaa kysymyksellään olevansa kiinnostunut vastaajan tarjoamasta uudesta informaatiosta. Kysyjät siis asettavat itsensä tietämättömän vastaanottajan rooliin, ja minimipalautteilla vahvistavat kyseistä rooliaan keskustelussa. (Heritage 1985: 96-98.)

Suomalaisissa arkikeskusteluissa tavallisimmat minimipalautteet ovat ilmaiset "mm", "joo" ja "niin". Minimipalautte voi muodostaa vuoron yksin tai toimia vuoron alussa joko omana rakenneyksikkönään tai osana jäljessä tulevaa kokonaisuutta. Se esiintyy usein yhdessä toisen pikkusanan kanssa (esimerkiksi pari "just niin"). Eräs minimipalautteiden funktio on puheenvuoron varaaminen, mikäli ne esiintyvät lausuman sisällä eivätkä erillisinä yksikköinä: koska tauon pitämiseen keskellä puhetta liittyy aina vaara menettää vuoro, puhuja voi täyttää tauot vähän merkitystä sisältävillä sanoilla. (Hakulinen 1997b: 41; Hakulinen 1989: 98-99, 120.)

Sähköisissä journalistisissa haastatteluissa, joissa haastattelija on professionaalinen toimittaja, minimaalinen palautteenanto on harvinaista. Televisiotoimittajan palautteenantoa rajoittaa hänen institutionaalinen roolinsa sisältämä vaatimus objektiivisuudesta ja neutraaliudesta. Roolin rajoitteet näkyvät erityisesti television uutishaastatteluissa mutta myös keskusteluohjelmissa siten, että toimittajalle sallittuja vuoroja ovat ainoastaan kysymykset, joita haastateltavat eivät pidä toimittajan henkilökohtaisina mielipiteinä. Useimmat minimipalautteet sisältävät arvioita vastapuolen puheenvuoroista. Rajoitteiden vuoksi toimittajan on sähköisessä haastattelussa pidättäydyttävä kaikesta sellaisesta palautteenannosta, joka voitaisiin tulkita arvioksi haastateltavan lausumien sisällöstä. Journalismin opetuksessa kehoitetaankin haastattelijaa välttämään merkityksettömiä fraaseja tai äännähdyksiä. Ne keskeyttävät haastateltavan, eivät rohkaise häntä puhumaan, ja sähköisistä haastatteluista ne on hankalaa leikata pois. (Heritage 1985: 99; Heritage & Greatbach 1992: 107, 116-117; Haavisto & Hannus 1996: 19.)

Sähköisessä journalistisessa haastattelussa toimittajan antama palaute on yleensä nonverbaalista tai muutoin epäsuoraa. Haastattelijan nonverbaalisen viestinnän on todettu vaikuttavan haastateltavan vastauksiin ja hänen haastattelussa kokemaansa tyytyväisyyteen. Toimittajan hyväksyvä palaute kuten pään nyökytys, hymy, katsekontakti ja eleet vaikuttavat yleensä siihen, että haastateltava suhtautuu toimittajaan myönteisesti ja täten ne edesauttavat rentoutuneen ilmapiirin syntymistä. Haastateltavat myös vastaavat nopeammin sellaiselle toimittajalle, jonka nonverbaalinen käytös viestii ystävällisyydestä ja hyväksynnästä. (Haavisto & Hannus 1996: 32.) On vahinko, että nämä, palautteenantoa olennaisesti täydentävät elementit puuttuvat tästä lehteä varten tehtyjen puhelinhaastattelujen analyysistä. Toisaalta niillä ei ole merkitystä puhelinkeskustelun kulkuun koska sen osapuolet, jotka eivät näe toisiaan, eivät itsekään pysty hyödyntämään nonverbaalisia palautteita.

Oma aineistoni poikkeaa minimipalautteiden puolesta huomattavasti sähköisistä haastatteluista. Toimittajat käyttävät säännöllisesti kaikkia minimipalautteiden variaatioita: arvioita, uutismerkkejä ja jatkeita. Seuraava, jo aikaisemmin esitetty aineisto-ote ei ainoastaan ole hyvä esimerkki moniosaisista vuoroista vaan myös toimittajan toistuvasta

38. T1: [Nii.
 39. H1: = sitte niinku .hh kannus[t-
 40. T1: [Joo =
 41. H1: = tota letkauta korvaansa eiku miten se ny sano[taan. =

Toimittajan viljelemä "nii"-palautesana on mielestäni tässä esimerkissä tulkittavissa jatkeeksi: toimittaja lähinnä säästää sillä haastateltavan vuoroa eikä se sisällä minkäänlaista arviointia edeltävästä puheenvuorosta tai osoita, että kuullulla olisi uutuusarvoa. Hakulisen mukaan "niin"-palautetta käyttää usein sellainen puhuja, joka havittelee siirtyvänsä seuraavaksi puhujaksi. Tästä todistaa se, että "niin" on erittäin yleinen pidempien palautejaksojen alussa. Niissä "niin"-partikkeli yleensä esiintyy rakenteen alussa ja "joo" sen lopussa. Ero alku- ja loppuaseman merkityksen välillä on vaikeasti tavoitettavissa. Vuoron alussa sijaitseva palauteilmaus korostaa yleensä vuoron liittymistä sitä edeltäviin vuoroihin, kun taas lopussa sijaitsevan tehtävä liittyy pikemminkin kohteliaisuuteen. (Hakulinen 1989: 103, 107, 112.)

Kyseisessä esimerkissä toimittajan käyttämä "nii"-ilmaisu ei pääsääntöisesti liity pidempään palautejaksoon, eikä se esiinny pidemmän vuoron alku- tai loppuosassa, vaan useimmissa tapauksissa omana, itsenäisenä palautteenaan. Hakulisen mukaan itsenäinen palauteilmaus voi sijoittua keskustelun tilanteen muutoskohtaan, esimerkiksi siirtymään keskustelumoodista toiseen. Se voi myös vahvistaa kerrotun todenperäisyyden samalla kun se osoittaa, että palautteen antaja päättelee toisen puhujan päässeen siirtymän mahdollistavaan kohtaan. (Hakulinen 1989: 140-141.) Mielestäni edellisessä esimerkissä "nii"-partikkelilla on pikemminkin todenperäisyyden vahvistava funktio kuin SMK:n osoittava funktio.

Poikkeuksen aineistossani muodostaa toimittajan kysymysvuorossa ensimmäisen lausuman alku ja loppu, joissa molemmissa esiintyy "niin"-partikkeli lausuman alussa ja lopussa ensimmäisellä ja kolmannella rivillä. Samalla tavoin haastateltavan kaksi vuoronaloitusta kuudennella ja kahdeksannella rivillä alkavat "niin"-partikkelilla ja vuoronlopetus rivillä 34 lyhennelmällä "niin"-partikkelista ("ni"). Toimittajan kysymysvuoron alussa ensimmäisellä rivillä sekä haastateltavan vuoronaloituksissa kuudennella ja kahdeksannella rivillä "niin" toimii Hakulisen määritelmän mukaisesti korostamassa alkavan vuoron liittymistä edeltäviin vuoroihin. Jälkimmäisessä tapauksessa kuudennella ja kahdeksannella rivillä haastateltavan vuorot, jotka sijoittuvat osin päällekkäin toimittajan

vuoron kanssa, ennakoivat mielestäni vuoron vaihtumista. Sen sijaan "niin"-partikkelin asema vuorojen lopussa rivillä kolme ja rivillä 34 ei nähdäkseni kummassakaan tapauksessa liity kohteliaisuuteen, vaan pikemminkin yhdessä laskevan sävelkulun kanssa ne kertovat vuoron loppumisesta.

Edellisestä, kuten myöhemmistäkin aineisto-otteistani huomaa, että kullakin toimittajalla on oma maneerinen tapansa käyttää minimipalautteita. Kyseinen virkamiestä haastatteleva toimittaja käyttää usein minimipalautteita "niin" ja "kyllä kyllä". Tutkijahaastattelun toimittajalla taas on oma, tyypillinen tapansa sanoa "joo" usein sisäänhengittäen. Yrityksen edustajaa haastatteleva toimittaja puolestaan käyttää toistuvasti minimipalautteena sanaparia "just joo" ja vuorojensa alkuun hän sijoittaa täytesanoiksi usein "tota" -sanoja. Havaintoni minimipalautteiden maneerisesta käyttötavasta vahvistaa myös Hakulinen, jonka mukaan minimipartikkelit voivat olla synonyymisia, jolloin niistä muodostuu yksilöllisiä käyttötapoja, maneeereita. Näin on erityisesti sellaisten ilmausten laita kuten "kyllä " tai "juu", etenkin sisään hengittäen lausuttuna. (Hakulinen 1989: 104.)

Seuraava ote on hyvä esimerkki tutkijaa haastattelevan toimittajan maneerisesta tavasta käyttää sisäänhengittäen lausuttua "joo"-partikkelia. Ote on kiinnostava myös siksi, että edellisen otteen tavoin myös siinä toimittaja käyttää toistuvasti samaa minimipalauttesanaa.

Haastattelu 2, ote 4 (toimittaja = T2, haastateltava = H2)

1. T2: Tarkottaaks se sitä että se massa vaan kasvaa ja .h sinne
2. tulee uusia (.) ryhmiä sisään mitkä eivät äänestä
3. [vai mitä se tarkoittaa?
4. H2: [Niin kyl.(.) niin sitä se (.) kato sehän on saavuttanu
5. semmosen niinku, .hh ↑ Mikä tämä kriittisen massan käsite
6. T2: [ɑ.Joo.ɑ
7. H2: [.hh on. ↑ Se on kuitenkin sitä että se on jo niin suuri
8. .hh että se krhm (.) se ei ole poikkeus. [.hh
9. T2: [ɑ.Joo.ɑ
10. H2: mistään, ↑ Sehän on kaks kyt tähän on kaks kertaa suurempi
11. kun ykskään (.) puolueista mi[kään
12. T2: [Joo.
13. H2: puolueista.
14. T2: .Joo.
15. H2: Että siellä (.) ↑ on hyväksyttävää olla (.) äänestämättä,

16. T2: Joo.
17. H2: ↑ Ja jotkut jopa rehentelee sillä. (.) Ja ↑ mikäs siinä.
18. T2: Joo.

Myös tässä esimerkissä toimittajan toistuvasti käyttämä palautesana "joo" on tulkittavissa pikemminkin haastateltavan puhetta säestäväksi täytesanaksi eli jatkeeksi eikä arvioksi tai uutismerkiksi. Otteesta löytyy kaksi, ajallisesti suhteellisen lähekkäin riveillä kuusi ja yhdeksän sisäänhengittäen lausuttua "joo"-partikkelia, jotka ovat mielestäni maneerisia palautesanoja kyseiselle toimittajalle. "Niin"-partikkeli haastateltavan vuoron alussa rivillä neljä edustaa Hakulisen edellä määriteltyä käytötappaa: se korostaa vuoron liittymistä edeltävään puheeseen.

Tässäkin esimerkissä edellisen tapaan "joo"-partikkeli esiintyy useimmiten itsenäisenä yksikkönään eikä vuoron osana sen alussa tai lopussa. Oteessa kiinnostavimmalta vaikuttaakin minimipalautteiden sijoittuminen keskusteluun. Toisin kuin edellisessä esimerkissä, jossa vain yksi minimipalaute sijoittuu siirtymän mahdollistavaan kohtaan sisäänhengityksen jälkeen, tässä oteessa lähes kaikki minimipalautteet sijoittuvat potentiaalisiin vuoronvaihdoskohtiin, joissa sekä syntaksi että prosodia tukevat siirtymää, tai ainakin lähelle näitä kohtia. Rivillä kuusi toimittajan muuta puhetta vaimeampi, sisäänhengitetty "joo"-partikkeli ajoittuu päällekkäin haastateltavan sisäänhengityksen ja vuoron lopussa laskevan intonaation kanssa. Toimittajan minimipalaute kuitenkin hieman ennakoi haastateltavan vuoron loppumista, se ajoittuu päällekkäin loppuosan kanssa mutta alkaa jo ennen kuin vuoron loppumisesta eli laskevasta intonaatiosta on ilmaantunut merkkejä. Samoin riveillä 9 ja 12 toimittajan minimipalaute osuu päällekkäin haastateltavan sisäänhengityksen tai lausuman toiseksi viimeisen yksikön kanssa. Riveillä 14, 16 ja 18 toimittajan minimipalautteet alkavat aina haastateltavan edellisen vuoron päätyttyä paikoissa, jotka olisivat siirtymän mahdollistavia sekä prosodisesti että sisällöllisesti.

Seuraavassa virkamieshaastattelusta poimitussa oteessa toimittaja käyttää jo monipuolisempaa minimipalautteiden valikoimaa. Täytesanojen eli jatkeiden lisäksi esimerkissä esiintyy myös arvioivia minimipalautteita.

Haastattelu 1, ote 3 (toimittaja = T1, haastateltava = H1)

1. T1: = Joo mutta meneeks se sitten taas jos .hh ↑ ne joilla on
2. vakuutus niin tuota .hh ää- niin tulisko tässä tavallaan
3. kahdet hoitomarkkinat että nää joilla on vakuutus niin
4. niille olis ikään kuin paremmat hoitolaitokset kun niille
5. jotka on vaan kunnan (.) verovarojen varassa?
6. H1: .h No tietyl tavalla se on niin nytkin et jos sullon rahaa
7. niin sä voi[t
8. T1: [On toki,
9. H1: kunnan [kunnan =
10. T1: [α(Joo) (.) tottaα
11. H1: = kunnan lisäksi niinku ostaa yksityisilt markkinoilta et
12. vakuutuksen idea on vaan se et siihen on voinu säästää
13. etukäteen .h
14. T1: Aivan. =
15. H1: = ja sit (.) sit ei oo tarvinnu säästää ihan niin paljon ku
16. tarvii semmonen jol tulee .h >hirveen vahva tarve< (.)
17. niin se [voi =
18. T1: [Joo.
19. H1: = ikään ku vakuutuksen turvin sit selvitä .h
20. T1: Joo.
21. H1: selvitä nii ettei koko omaisuus mene.
22. T1: Joo.
23. H1: Krmh [krmh =
24. T1: [Joo.
25. H1: = Et sehän (.) sehän siin se idea on.

Esimerkin aloittaa toimittajan kysymysvuoro, joka alkaa "joo"-partikkelilla. Se korostaa vuoron liittymistä edeltävään keskusteluun. "Mutta"-sana sen jälkeen tuo keskusteluun uuden alatiipin, uuden näkökulman käsiteltävänä olevaan aiheeseen ja yhdistää näin kaksi toisistaan eroavaa asiantilaa. Hakulisen (1989: 99) mukaan minimipalautteet ovat valtaosaltaan erilaisiin arvioihin tai kannanottoihin esitettyjä samanmielisyyden ilmauksia. Esimerkin alussa esiintyykin muista otteista poiketen myös muita minimipalautesanoja kuin jatkeita. On kyseenalaista, voiko toimittajan vuoroa "on toki" rivillä kahdeksan tulkita minimipalautteeksi, mutta mikäli se on sellaiseksi tulkittavissa, on se selkeästi arvio haastateltavan edeltävästä vuorosta. Toimittajan vuorot riveillä 10 ja 14 ovat mielestäni niin ikään arvioita edeltävästä puheesta. Ensimmäinen niistä ("joo totta") on ensimmäinen esimerkeissäni ilmennyt pitempi palautejakso. Loput toimittajan käyttämistä minimipalauttevuoroista riveillä 18, 20, 22 ja 24 ovat jo aiemminkin esiintyneitä, haastateltavan puhetta säestäviä "joo"-jatkeita.

Seuraavassa sekvenssissä haastateltava poikkeuksellisesti siirtyy reagoimaan minimipalautteilla, kun toimittaja esittää moniosaisen kysymysvuoron.

Haastattelu 2, ote 5 (toimittaja = T2, haastateltava = H2)

1. T2: [Juu. ↑ Mä en oo ainakaan huomannu
2. että tavalliset ihmiset ois (0.2) kokenut sitä minään
3. probleemana.
4. H2: [Ei ei,
5. T2: [Että ↑ valtuusto tuli joka paikkaan valittua ja
6. H2: Niin on. [Joo. Joo.
7. T2: [ja tuota sinne tuli ehdokkaita ↓ pääosaa (.)
8. valtuutetuista kukaan ei tunne edes et =
9. H2: [Joo. Kyllä. Kyllä. Joo niin o-. Niin o-.
10. T2: = [ketään ei oo sinne (.) (ne o) Sit ↑ ne hoitaa oman
11. hommansa ja mä hoidan [omani oja
12. H2: [Joo. ↑ Monet ajattelee että tässä
13. .hh tää (.) tekee vaan niinku hyvää että vähän (.) on
14. niinku tämmönen pelote (0.2) pommi aikapommi (0.2) joka voi
15. saada, Ja on (.)↑ kyl se niin onkin että (0.2) kyllähän
16. tämmönen pitää h poliitikkoja varpaillaan ↑ mut siinon se
17. ongelma että se johtaa semmoseen niinku (.) vähän
18. populistiseen .hhh kalasteluun et ↓ yritetään nyt näitä
19. (0.3) .h sivupoluille joutuneita (.) raukkoja (.)
20. metsästä.
21. T2: Jaa.

Esimerkissä haastateltava siirtyy kommentoijan rooliin, kun toimittaja esittää moniosaisen kysymyksen, johon sisältyy arvioivaa ainesta. Toimittajan vuoro ensimmäisellä rivillä alkaa "juu"-sanalla, joka on muunnelma "joo"-partikkelista. Kuten aikaisemmissakin esimerkeissä, se korostaa vuoron liittymistä edeltävään puheeseen. Samanlainen funktio on haastateltavan vuoronalkuisella "joo"-partikkelilla rivillä yhdeksän.

Haastateltava aloittaa kommentoimisen minimipalautteilla kahdella kieltosanalla rivillä neljä. Hakulisen (1989: 101) mukaan kieltosanaa "ei" käytetään usein osoittamaan samanmielisyyttä edellä olevan negation sisältävän vuoron esittäjän kanssa. Tätä tehtävää se palvelee myös kyseisessä esimerkissä. Muut haastateltavan käyttämät minimipalautteet

ovat pitempiä palautejaksoja kuten esimerkiksi rivillä kuusi yhteenkuuluvat sanaparit "niin on" sekä "joo joo". Myös tällaiseksi pitemmäksi palautejaksoksi on tulkittavissa haastateltavan vuoro rivillä yhdeksän "Joo. Kyllä. Kyllä. Joo niin o-. Niin o-". Hakulisen mukaan etenkin affektiivisen tai voimakkaita kannanottoja sisältävään vuoroon edellytetään palautteeksi enemmän kuin yksiosaista minimipalautetta. Pitemmät palautejaksot ovat usein kahden tai kolmenkin partikkelin muodostamia järjestykseltään ainakin osin kiinteitä ketjuja, joissa elementtien järjestys ei ole mielivaltainen. (Hakulinen 1989: 105-106.) Toimittajan vuoro haastateltavan minimipalautteiden edellä ei ole affektiivinen, mutta suhteellisen voimakas kannanotto se mielestäni on, sillä siinä toimittaja, jonka professionaaliseen rooliin kuuluisi olla paljastamatta mielipiteitään, korostaa vuorossaan eksplisiittisesti omaa kannanottoaan sanoilla "mun mielestä". Tilanteen poikkeuksellisuus, norminvastaisuus, tekee mielestäni kannanotosta voimakkaan, mikä selittää haastateltavan pitempien minimipalautejaksojen käyttöä.

Haastateltavan käyttämät palauteparit "niin on" sekä "kyllä kyllä" ovat tulkittavissa myötämielisiksi arvioiksi edellä sanotusta. Vaikka periaatteessa partikkeli "joo" tulkitaan yleensä vain edeltävän puhujan puhetta säestäväksi jatkeeksi, on sillä tässä esimerkissä mielestäni pikemminkin arvioiva kuin säestävä funktio, sillä se liittyy tiiviisti sitä edeltäviin, arvioiviin minimipalautteisiin. Toisaalta säestävän funktion puolesta puhuu haastateltavan minimipalautteiden sijoittuminen keskusteluun. Ainoastaan ensimmäinen minimipalautejakso "ei ei" rivillä neljä sijoittuu siirtymän mahdollistavaan kohtaan, jossa toimittajan kysymysvuoro näyttää päättyvän sekä sisällöllisesti että prosodisesti. Muut sijoittuvat toimittajan puheen lomaan, osin päällekkäin toimittajan vuorojen kanssa, mikä taas puolustaisi pitempienkin palautejaksojen funktiota toimittajan puhetta säestävinä jatkeina.

Myös seuraavassa esimerkissä toimittaja käyttää toistuvasti samoja palautesanoja, ensin äännettä "mm" ja myöhemmin partikkelia "joo", jota hän käyttää myös pitempänä palautesarjana.

Haastattelu 3, ote 3 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. T3: Joo. .h Tota:: ↑ millon sä (.) kuvittelet >et se rupeis<
2. tekemään rahaa? (0.4) Käsittääkseni se on niinkun:: öö-
3. >sillei vielä oo< tuotteita.

4. H3: (.) ↑ Tuata noin niin (.) ööö- jos ajatellaan niinku sillä
5. tavalla (.) k_{assavirtaa}, ↑ Tämmönehän yritys ei
6. välttämättä (.) vie sitä:: (.) lääkevalmistettaan itse
7. suoraan markkinoille.
8. T3: Mmm.
9. H3: Vaan se vie sen tiettyyn kliniseen faasiin.
10. T3: Mmm.
11. H3: Siis (.) ↑ semmoseen osotusfaasin jossa .h sen teho (.)
12. on todettu ihmisessä.
13. T3: Joo.
14. H3: Ja (.) ja tota: ↑ siinä vaiheessa yleensä synnytetään (.)
15. viimeistään .h tämmönen allianssisopimus jonkun .h
16. kansainvälisen ison [(pik-) α(-) =
17. T3: [Joo. Joo. ↑ Joo.
18. H3: kanssa^α Ja (.) ↑ ja ne vie sitten sen kansainvälisen
19. >niinsanotun< potilastutkimuksen ja rekisteröinnin läpi
20. T3: Just.
21. H3: ja (.)silloin käynnistyy markkinointi. ↑ Mut siinä vaiheessa
22. kun tota:: tämmönen yhtiö tekee tän lisenssisopimuksen niin
23. syntyy:: (0.2) helpolla (.) tämmönen (.) niinku rojaltti,
24. ↓ Tai siinä syntyy rojalttituattosopimus
25. T3: Joo.
26. H3: jossa (.) jossa tulee tietyt etumaksut ja nehän vaihtelee
27. .h jonkun verran mut nehän on (.) valtavan suuria.
28. T3: Joo.
29. H3: [Rahoja pelkästään =
30. T3: [↑ Joo. Joo.
31. H3: = ne etumaksut [jo.
32. T3: [Joo.
33. H3: Ja ↑ rojalttituatot liikkuu (.) sanotaan nytte kymmenistä
34. satoihin miljooniin mitä näin on kattonu (.)
35. T3: Jus[t.
36. H3: [αmitä nyt on^α ↑ tapahtunu, (.) ↑ Ja sitte .h
37. rojalttituatto tulee semmonen seitsemän viiva kakstoista
38. prosenttia on tyypillisesti .h tulee (.) niinkun sitte ku
39. se lääke on (.) markkinoilla niin tukkumyyntihinnasta.
40. T3: Joo.

Toimittajan kysymysvuoro alkaa tässäkin esimerkissä ensimmäisellä rivillä "joo"-partikkelilla, joka kytkee kysymyksen sitä edeltävään keskusteluun. Tämän jälkeen toimittaja kommentoi kaksi kertaa haastateltavan puhetta "mm"-äänteellä riveillä

kahdeksan ja kymmenen. Hakulisen mukaan mm-palautteen runsaus keskusteluissa heijastaa sitä, että vapaasti jutusteltaessa on tilaa kertomuksille, jolloin yksi puhuja on pitkään äänessä, ja toiset asettuvat kertomuksen vähä-ääniseksi vastaanottajiksi osoittaen "mm"-äänöksellä, etteivät ole kesken kertomuksen pyrkimässä puhujiksi. (Hakulinen 1989: 103.) Kyseinen esimerkki vahvistaa Hakulisen huomion, siinä haastateltava on pitkään yksin äänessä. Puheessa on lukuisia siirtymän mahdollistavia kohtia prosodisesti, mutta siirtymää ei tapahdu, sillä sisällöllisesti haastateltavan kertomus on kesken.

Kertomus-teoriaa vahvistavat myös toimittajan säestävät "joo"-minimipalautteet riveillä 13, 25, 28, 30 ja 40. Mielestäni toimittajan pitemmiltä näyttävät minimipalautejaksotkin riveillä 17 ja 30 on tulkittaviksi jatkeiksi, sillä niissä toistuu sama minimipalaute "joo", vaikkakin nopeasti peräkkäin lausuttuna. En tulkitsekaan näitä pitemmiltä vaikuttavia minimipalautejaksoja samantyyppisiksi pitkiksi minimipalautteiksi kuin aikaisemmassa esimerkissä. Tässä otteessa pitempiä jaksoja ei edellä affektiivinen tai voimakkaasti kantaa ottava aines. Haastateltavan vuoroa riveillä 14-16 ei voi mitenkään tulkita affektiiviseksi tai kantaa ottavaksi, eikä vuoro riveillä 21-29 myöskään mahdu määritelmän rajoihin, vaikka siinä haastateltava korostaakin sekä sanallisesti ("valtavan") että äänenpainoilla, kuinka suurista rahoista on kysymys.

Toimittajan käyttämät "just"-partikkelit riveillä 20 ja 35 voi mielestäni tulkita kahdella tavalla: sisällöllisesti ne ovat uutismerkkejä, jotka osoittavat, että edellä kerrotulla on kuulijalle uutuusarvoa. Tarkasteltaessa sekvenssiä kokonaisuutena näyttää se sisältävän toimittajalle paljon uutta asiaa, joten kyseisten uutismerkkien läsnäolo sekvenssissä onkin odotuksenmukaista. Toisaalta nämäkin minimipalautteet voisi tulkita myös jatkeiksi, sillä yllättäen kumpikaan niistä ei sijoitu siirtymän mahdollistaviin kohtiin vaan kohtiin, joissa haastateltavan lausuma on sekä sisällöllisesti että prosodisesti kesken.

8. 2. 1. Johtopäätöksiä

Arkikeskustelussa kysymys-vastaus -vuoropari edellyttää kolmatta vuoroa, jolla kuitataan vastaus ymmärretyksi tai jossa esitetään uusi kysymys. Arkikeskustelun osapuolilla on käytettävissään lukuisia kolmannen vuoron variaatioita. Aineistostani huomaa, että lehteä varten tehty puhelinhaastattelu on kolmannen vuoron käyttötapojen puolesta paljon lähempänä arkikeskustelua kuin sähköistä haastattelua.

Aineistossani esiintyy kaikkia minimipalautteiden variaatioita: edellisen puhujan puhetta säästäviä jatkeita, arvioivia dialogipartikkeleja ja uutismerkkejä, joista ensimmäistä tyyppiä esiintyy eniten ja viimeistä tyyppiä vähiten. Toimittajan professionaaliseen rooliin kuuluva vaatimus objektiivisuudesta ja neutraaliudesta ei näytä rajoittavan aineistoni puhelinhaastattelijoiden toimintaa, sillä kysymysten lisäksi he käyttävät myös sellaisia minimipalautteita, jotka ovat tulkittaviksi kommentteiksi tai arvioiksi vastapuolen sanomisista.

Olen käyttänyt minimipalautteiden analyysissä apuna Auli Hakulisen havaintoja, jotka on tehty arkikeskustelun pohjalta. Puhelinhaastattelussa, samoin kuin Hakulisen aineistossa, käytetään lukuisia partikkeleita kuten "niin", "joo", "mutta", "no" -minimipalautteita sekä kieltosanoja, maneerisia minimipalautteita ynnä pitempiä palautejaksoja. Aineistoni vahvistavat useita Hakulisen löytämistä lainalaisuuksista, mikä mielestäni liittyy puhelinhaastattelun pikemminkin arkikeskusteluun kuin sähköisistä haastatteluista vedettyihin johtopäätöksiin.

8.3. Poikkeamat kysymys-vastaus -rakenteesta

Institutionaalisissa keskusteluissa keskustelun osapuolet ovat epäsymmetrisessä suhteessa keskenään. Instituution tarjoama rooli antaa tiettyjä oikeuksia. Tämä käy ilmi journalistiselle haastattelulle tyypillisestä rakenteesta, joka siis muodostuu kysymys-vastaus -vierusparien varaan. Kysyjän rooli on toimittajalla ja vastaajan rooli haastateltavalla. (Raevaara 1997: 92.)

Toimittaja ei sähköisessä haastattelussa saa osoittaa haastateltavalle olevansa samaa tai eri mieltä haastateltavan lausuntojen kanssa. (Heritage 1985: 99.) Alan perusoppikirjoissa vaatimus neutraaliudesta ja objektiivisuudesta ilmaistaan suorin sanoin. "Tilanteelle ja tietojen hankinnalle ei ole eduksi, jos toimittaja alkaa väitellä haastateltavan kanssa. Haastattelu ei ... ole mikään väittelytilaisuus. Mikäli toimittaja tahtoo esittää vastakkaisia näkemyksiä... on tämä tuotava esille muun muassa siten, että vastakkaisen mielipiteen esittäjäksi mainitaan joku muu kuin toimittaja itse", Miettinen (1984: 117) kirjoittaa.

Sähköisissä haastatteluissa toimittajat käyttävätkin institutionaalisten rooliensa puitteissa erilaisia strategioita halutessaan kyseenalaistaa haastateltavan mielipiteitä. Tärkein

strategioista on jo aikaisemmin mainittu Goffmanin käsite asennonvaihdos, jota Clayman on käyttänyt empiiristen tutkimustensa viitekehyksenä. Toimittajat vaihtavat sähköisissä haastatteluissa asentoa tuomalla keskusteluun ulkopuolisten auktoriteettien mielipiteitä tai kun keskustelussa uhkaa konflikti. Myös puheen nopeutus on eräs yleisistä keinoista vaihtaa asentoa, se osoittaa tilanteen muutosta. (Clayman 1992: 164-165, 194-196; Hakulinen 1989: 139.)

Haavisto ja Hannus havaitsivat toimittajia haastatellessaan, että monet heistä painottavat kommentoimattomuutta, mutta tämä näkyy lähinnä periaatteellisella tasolla. Heidän haastattelemiensa toimittajien keskuudessa palautteenanto oli huomattavasti yleisempää kuin muissa televisiokeskusteluja analysoineissa tutkimuksissa. Tuloksiin lienee vaikuttaneen se, että haastateltujen toimittajien joukossa oli sekä lehti- että radiotoimittajia. Osa toimittajista kertoi kommentoivansa suoraan haastateltavan puhetta. Haavisto ja Hannus päättelivätkin näiden toimittajien pyrkivän neutraaliuteen ja objektiivisuuteen itse jutussaan mutta sallivan itselleen palautteenantoa haastattelutilanteessa. Valitettavasti tuloksissa ei kerrota, olivatko suoraan kommentoivat toimittajat juuri lehtitoimittajia. (Haavisto & Hannus 1996: 140.)

Omassa aineistossani toimittajat esittävät epäröimättä arvioitaan haastateltavien vuoroista ja lisäksi tuovat avoimesti henkilökohtaisia näkemyksiään keskusteluun eivätkä myöskään piilota erimielisyyttään. Varsinaisia asennonvaihtoja sen sijaan aineistossani esiintyi hyvin vähän. Nekin vuorot, jotka on tulkittavissa asennonvaihtoiksi (toimittaja esimerkiksi perustelee kysymystään yleisellä mielipiteellä) ovat kokonaisuutena epämääräisiä.

Lyhimmillään toimittajan mielipide voi esiintyä edellisessä luvussa kuvailtuna pitkänä minimipalautteena kuten seuraavassa virkamieshaastattelun otteessa.

Haastattelu 1, ote 4 (toimittaja = T1, haastateltava = H1)

1. H1: Ja tota ↑ se on tietysti aika vaarallista sit itse
2. työryhmän työlle et [et =
3. T1: [No ↑ on on.
4. H1: = jos sit todetaan että ei meillä mitään ongelmaa ollukaan
5. nii[h
6. T1: [Joo.

Toimittajan kommentin kolmannella rivillä voi tulkita pitkäksi minimipalautteeksi, arvioksi haastateltavan puheesta. Tulkintaa puolustaa vuoron aloittava partikkeli "no". Tässä tilanteessa kyseinen partikkeli ei kuitenkaan toimi osoittimena sisällöllisestä rajakohdasta, puheenaiheen vaihtumisesta keskustelun sisällä, eikä se keskeytä meneillään olevaa jaksoa kuten arkikeskustelussa yleensä (Hakulinen 1989: 147-151, 157). Esimerkissäni "no"-alkuinen vuoro aloittaa selvästi myöntävän ilmauksen.

Koska "no"-partikkelialkuinen vuoro käyttäytyy otteessa minimipalautteita koskevien sääntöjen vastaisesti, on kyseinen ote mielestäni pikemminkin analysoitavissa kommenttina kuin pitkänä minimipalautteena. Kommentti, vaikka se onkin lyhyt, ei ole tulkittavissa myöskään haastateltavan puhetta säestäväksi jatkeeksi, sillä nouseva äänenpaino kolmannen rivin lopussa ja "on" sanan toistaminen tekevät kannanotosta suhteellisen vahvan. Sähköisessä haastattelussa toimittaja tuskin kommentoisi haastateltavan puhetta yhtä painokkaasti.

Seuraavassa, jo aikaisemmin esitetyssä aineisto-otteessa toimittaja poikkeaa kysyjän roolistaan ja esittää voimakkaasti kantaa ottavan vuoron.

Haastattelu 2, ote 5 (toimittaja = T2, haastateltava = H2)

1. T2: [Juu. ↑ Mä en oo ainakaan huomannu
2. että tavalliset ihmiset ois (0.2) kokenut sitä minään
3. probleemana.
4. H2: [Ei ei,
5. T2: [Että ↑ valtuusto tuli joka paikkaan valittua ja
6. H2: Niin on. [Joo. Joo.
7. T2: [ja tuota sinne tuli ehdokkaita ↓ pääosaa (.)
8. valtuutetuista kukaan ei tunne edes et =
9. H2: [Joo. Kyllä. Kyllä. Joo niin o-. Niin o-.
10. T2: = [ketään ei oo sinne (.) (ne o) Sit ↑ ne hoitaa oman
11. hommansa ja mä hoidan [omani oja
12. H2: [Joo. ↑ Monet ajattelee että tässä
13. .hh tää (.) tekee vaan niinku hyvää että vähän (.) on
14. niinku tämmönen pelote (0.2) pommi aikapommi (0.2) joka voi
15. saada, Ja on (.)↑ kyl se niin onkin että (0.2) kyllähän
16. tämmönen pitää h poliitikkoja varpaillaan ↑ mut siinon se

17. ongelma että se johtaa semmoseen niinku (.) vähän
18. populistiseen .hhh kalasteluun et ↓ yritetään nyt näitä
19. (0.3) .h sivupoluille joutuneita (.) raukkoja (.)
20. metsästä.
21. T2: Jaa.

Tämä aineisto-ote alkaa toimittajan moniosaisella vuorolla, jossa hän esittää avoimesti mielipiteensä ja perustelee sitä esimerkein riveillä 1-11. Merkille pantavaa on, että toimittaja ei esimerkissään nojautu esimerkiksi ulkopuoliseen auktoriteettiin, jonka nimiin hän voisi mielipiteensä laittaa, vaikka vuorossa piilee potentiaalinen mahdollisuus asennonvaihtoon. Toimittaja voisi esittää vuoronsa asentoa vaihtamalla, turvautumalla esimerkiksi passiiviin verhottuun kiertoilmaukseen "mutta yleisesti vaikuttaa siltä, etteivät tavalliset ihmiset ole kokeneet sitä (äänestämättömyyttä) minään probleemana". Sen sijaan toimittaja aloittaa vuoronsa persoonapronominilla eikä epäröi esittää itseään lauseessa toimijana. Lisäksi hänen äänenpainonsa vahvistaa kannanoton voimakkuutta: toimittajan äänenpaino nousee vuoron alussa sanan "mä" kohdalla. Toisaalta vuorojen alussa puheessa yleensäkin äänenpaino kohoaa, mutta lisäksi toimittaja painottaa vuoronsa lopussa sanaa "minään", joka mielestäni korostaa hänen mielipiteensä voimakkuutta. Jos toimittaja vain toteaisi, etteivät "tavalliset ihmiset ole kokeneet sitä probleemana", olisi kannanotto laimeampi. Vastaavanlainen vuoro, jossa toimittaja referoi omia havaintojaan, olisi mahdoton sähköisessä haastattelussa. Sekvenssissä kysymys-vastaus -rakenne rikkoontuu muutenkin: siinä toimittajan ja haastateltavan roolit ikään kuin kääntyvät pääläelleen, kun toimittaja ryhtyy esittämään moniosaista, kantaaottavaa vuoroa ja haastateltava siirtyy säestämään häntä minimipalautteilla.

Seuraavassa otteessa esiintyy asennonvaihto, joskin hyvin lievästi sellaiseksi tulkittava. Otteessa toimittaja nojautuu kysymystään esittäessään yleiseen mielipiteeseen.

Haastattelu 2, ote 6 (T2= toimittaja 2, H2=haastateltava 2)

1. T2: ↑No aika monet on viitannu tähän muuttoliikkeeseen et se(.
2. H2: Joo.
3. T2: selittäis jotain. Miten sä näet sen muuttoliikkeen?
4. H2: No sil- mä (.) ↓ sillä tavalla sen tietysti voi .h nähdä et
5. ku (.) ihminen, (.) Ku tää ↑ massamuuttohan on tietysti
6. hirveesti (.) yleistyny. (.)

konfliktitilanteita sisältävissä mediakeskusteluissa tiedon saanti ei ole kysymisen pääfunktio. Kysyjällä saattaa olla puheena olevasta asiasta vahvojakin käsityksiä, jolloin kysymyksen esittäminen on tapa ilmaista, että puhujalla on ollut pääsy puheenaiheeseen ja että hän tietää siitä jotain. (Heritage & Greatbach 1992: 121; Kajanne 2001: 76, 79.)

Otteen alussa kolmannella rivillä haastateltava esittää toimittajalle kysymyksen, mutta tilannetta ei mitenkään leimaa konfliktinhakuisuus, eikä haastateltava pyri horjuttamaan toimittajan asemaa vaan esittää kysymyksensä hymyillen ja päättää vuoronsa nauruun. Haastateltavan kysymys ei sovi televisiokeskusteluista vedettyihin johtopäätöksiin: se on lievä ilmaus epätietoisuudesta, mutta esimerkissäni kysyjällä ei selvästikään ole vahvoja käsityksiä kysymästään asiasta, vaan hymyillen lausuttu kysymys on pikemminkin toimittajalle esitetty portti puheenaiheeseen, "kutsu", joka kaipaa vastaukseen samaan, vapautuneeseen sävyyn esitettyä mielipidettä. Leppoisassa tilanteessa, jossa vallitsee luottamuksellinen ilmapiiri, toimittajalla ei olekaan mitään syytä pyrkiä välttelemään kysymykseen vastaamista, vaan hän tekee sen naureskellen rivillä neljä.

Vastauksensa jälkeen toimittaja riveillä 7-9 jatkaa vuoroaan, jossa poikkeaa kysyjän roolista. Tämänkin vuoron lopussa toimittaja naureskelee, mikä edelleen vahvistaa tilanteen epämuodollista ilmapiiriä. Myös tämän vuoron sisältö poikkeaa muodollisesta televisiokeskustelusta sikäli, että vuorossaan toimittaja referoi haastateltavalle keskustelun ulkopuolista tilannetta. Televisiokeskustelussa toimittaja tuskin ajautuisi kertomaan haastateltavalle vastaavanlaisia henkilökohtaisia kokemuksiaan, sillä toiminta sotii toimittajan objektiivista, professionaalista roolia vastaan ja lähentää haastateltavaa ja toimittajaa tavalla, joka ei kuulu heidän institutionaalisiin rooleihinsa. Samankaltainen tilanne syntyy sekvenssin lopussa rivillä 23, jossa toimittaja viittaa henkilökohtaiseen muistonsa, johon liittyvän kannanoton hän ilmaisee otteen viimeisellä rivillä 25. Kannanottokin on mielestäni suhteellisen voimakas, sillä toimittaja käyttää siinä kielikuvaa "pieniä päälliköitä" eli yhdistää vallakkaaseen käsitteeseen "päällikkö" vähättelevän adjektiivin "pieni".

Seuraavassa esimerkissä haastateltava keskeyttää moniosaisen vuoronsa esittämällä yllättäen toimittajalle kysymyksen.

Haastattelu 2, ote 9 (toimittaja = T2, haastateltava = H2)

1. H2: ↑ Jotta siis tästä ö- näkee (.) .h et ikä on kyllä se(.) .h
2. joka vaikuttaa(.) ö- eniten, .hh ↑ Ja sit kaheksytseitsemän
3. jos otetaan niinku se kaheksantoista kaksytneljä vuotiaat
4. (0.2) nii siellä työntekijöiden äänestysprosentti oli
5. viiskymmentä (0.4) .h ku se näillä vanhemmilla oli
6. kaheksankuus,
7. T2: Joo eli kolkytä::
8. H2: kolkytkuus
9. T2: yks =
10. H2: =ja sit alemmat toimihenkilöt kuuskymmentä (0.3) m- ylemmät
11. kuuskytyheksän, (0.4) Vieläks sä seuraat?
12. T2: ↑ Joo. Kyllä.
13. H2: maatalousyrittäjät kaheksankymmentä,
14. T2: Joo-o.
15. H2: Öö- (.) et siis (.) ää- (.) ää- ↑ tässon niinku kaks (0.2)
16. perus(.) öö- tekijää on siis ikä ja sosiaaliryhmä.
17. T2: Joo.

Esimerkissä haastateltavan kysymyksen rivillä 11 voisi periaatteessa nähdä toimittajan ammattitaidon haastavaksi kysymykseksi, jossa testataan haastattelijan valppautta ja hänen kykyään ymmärtää haastateltavan sanomisia. Kysymystä ei kuitenkaan voi tulkita ilman haastateltavan edeltävää vuoroa riveillä 10-11, jonka aikana haastateltava pitää kaksi suhteellisen pitkää taukoa. Taukojen aikana aineistoni useissa muissa kohdissa toimittaja yleensä reagoi vastapuolen vuoroon jonkinlaisella palautteella. Tässä tilanteessa minkäänlaista palautetta ei kuulukaan. Niinpä haastateltava kysymyksellään lähinnä vain peräänkuuluttaa puuttuvaa palautetta sanoen "vieläks sä seuraat". Tilanteessa ei siis ole varsinaista konfliktia ellei sellaiseksi ole tulkittava toimittajan puuttuvaa palautteenantoa. Toisin kuin sähköisessä haastattelussa toimittaja kuitenkin vastaa haastateltavan kysymykseen eikä pyri sivuuttamaan sitä, mikä olisikin tilanteessa mahdotonta, vaan vastaa siihen suoraan myöntävästi rivillä 12.

Haastateltavan kysymys voi myös kertoa itse lehtihaastattelutilanteesta: kysymyksellään haastateltava voi yksinkertaisesti orientoitua siihen, että toimittaja nauhoituksesta huolimatta kirjoittaa samaan aikaan muistiinpanojaan. Näin ollen kysymyksellä on pikemminkin huomioiva kuin haastava funktio: haastateltava toimii yhteistyössä toimittajan kanssa koska osaa eläytyä tämän työskentelyolosuhteisiin. Haastateltavan

kysymys kertoo siitä, että haastattelun onnistuminen on molempien osapuolten yhteinen tavoite.

Seuraavassa otteessa yrityksen edustajaa haastatteleva toimittaja vetää ensin johtopäätöksensä haastateltavan puheesta ja esittää siitä sitten arvionsa "ääneen ajatellen".

Haastattelu 3, ote 4 (T3 = toimittaja 3, H3 = haastateltava 3)

1. H3: Siellä .h eli se on hiukan alle kymmenen prosenttia, .h Eli
2. (.) ja (.) ↑jos mä lasken niin koko suomalainen omistus
3. siinä yhtiössä on noin kaksikymmentä prosenttia.
4. T3: Joo. (.) Okeei. .h ↑ [Mikä kertoo =
5. H3: [(Sitte)
6. T3: = sen:: (.) yhtiön kokoluokasta silleen et se on niinkun
7. kuitenkin m- painitaan <aivan> >aivan aivan aivan< eri
8. sarjassa kun ykskään suomalainen [(0.3)
9. H3: [æÖ- ö-æ
10. T3: suomalainen [näistä (.) suo- suomalai-
11. H3: [↑ Joo siis (.) joo ((Nauhoitus katkeaa kasetin lopussa))

Jo toimittajan vuoron varsinaiset aloitussanat "mikä kertoo" rivillä neljä paljastavat, että hänen vuoronsa sisältää arvioivaa ainesta. Partikkeliä "mikä" käyttämällä toimittaja ikään kuin muodostaa sivulauseen haastateltavan edeltävään vuoroon. Lausuma on edellä kerrottua referoiva, koska "mikä"-partikkeli esiintyy tässä lauseessa yhdessä "kertoo" verbin kanssa. "Mikä kertoo" -lause liittää vuoron saumattomasti haastateltavan edeltävään puheeseen ja siis vihjaa, että toimittaja aikoo arvioida edellä kerrottua. Riveillä 6-8 toimittaja esittää tekemänsä johtopäätöksen, joka on mielestäni vahvasti kantaaottava. Mielipiteen voimakkuutta korostaa muuta keskustelua hitaammin ja painokkaasti lausuttu sana "aivan" rivillä seitsemän ja saman sanan nopea toistaminen kolme kertaa. Kommentin vahvuutta korostaa myös sanavalinta "ykskään" saman rivin lopussa. Kannanotto olisi laimeampi ilman näitä korostussanoja, jos toimittaja vain toteaisi, että "painitaan eri sarjassa kuin suomalaiset". Sähköisessä haastattelussa, joka pitäytyy tiukasti kysymysvastaus -rakenteessa, toimittaja tuskin esittäisi haastateltavan puheesta vetämiään johtopäätöksiä ääneen saatikka että pukisi ne yhtä vahvasti kantaaottavaan muotoon.

Samassa haastattelussa toimittaja jälleen esittää mielipiteen sisältävän johtopäätöksen, jonka avulla hän tällä kertaa tavallaan pyrkii jatkamaan haastateltavan edellä esittämää ajatuskulkua.

Haastattelu 3, ote 5 (T3 = toimittaja 3, H3 = haastateltava 3)

1. H3: Ja (.) ja tota:: (.) ↑ kyl tämmönen kansainvälinen laajempi
2. pohja ↑ koska se bisnes on kuitenkin kansainvälistä.
3. T3: Joo. [↑ Joo. Aivan.
4. H3: [Niin on aina eduksi ↑ koska >se (.) ei se oo<
5. pelkästään et saada tietotaitoa yhdistettyä .h vaan
6. saadaan myöskin s- niinkun:: .h liikesuhteita
7. T3: Joo.
8. H3: niinkun auki (.) molemmista [(-)
9. T3: [Joo. Eikä >firmalle tietysti
10. oo< haitaksi (.) et sen kotipaikka on Lontoo mieluummin kun
11. (.) ↓ Kuopio.
12. H3: Hhh (.) fno (.) ↑ niin se o hh he on sillä omat etunsa olla
13. [Lontoosah heh =
14. T3: [Hhh hih hih

Toimittajan arviointi alkaa jo otteen alussa kolmannella rivillä, jonka ensimmäinen "joo" partikkeli on tulkittavissa keskustelua säestäväksi jatkeeksi. Seuraava "joo"-partikkeli on mielestäni tulkittavissa jo arvioksi, sillä toimittajan äänenpaino nousee sen alussa, ja näin ollen partikkeli liittyy yhteen sitä seuraavan "aivan"-ilmaisun kanssa. Tässä otteessa esiintyvä toimittajan johtopäätös poikkeaa edellisestä esimerkistä ironisella sävyllään. Haastateltava on edellä esittänyt asiallisia näkemyksiä kansainvälistymisen mukanaan tuomista eduista: bisnes on olemukseltaan kansainvälistä, sen avulla saadaan yhdistettyä tietotaitoa ja luotua liikesuhteita. Toimittaja vetää tästä muodollisesta puheesta leikkimielisen johtopäätöksen, jonka hän pukee humoristiseen muotoon riveillä 9-11. Ironiseksi kommentin mielestäni tekevät ensisijaisesti toimittajan sanavalinnat: hän asettaa kommentissaan rinnakkain Lontoon, kansainvälisen miljoonakaupungin sekä Kuopion, siihen verrattuna syrjäisen maalaiskaupungin. Haastateltavan reaktio rivillä 12 ja sitä seuraava toimittajan nauru vahvistavat ironian: haastateltava on tajunnut kommentin leikiksi ja hän vahvistaa sen toimittajalle lausumalla seuraavan vuoronsa myötämielisesti naureskellen, johon toimittaja puolestaan yhtyy otteen viimeisellä rivillä.

8.3.1. Johtopäätöksiä

Vaikka myös oman aineistoni lehteä varten tehdyt puhelinhaastattelut ovat muodostuneet kysymys-vastaus -vierusparien varaan, esiintyy aineistoni toimittajilla paljon tästä rakenteesta poikkeavia vuoroja, jotka eivät ole kysymyksiä vaan pikemminkin kommentteja, mielipiteitä ja haastateltavan puhetta referoivia johtopäätöksiä. Aineistossani myös esiintyy muutamia tilanteita, joissa keskustelun osapuolten roolit kääntyvät pääläelleen, kun haastateltava muuttuu kysyjäksi ja toimittaja vastaajaksi. Näissäkään tilanteissa toimittaja ei käyttäydy sähköisen haastattelun toimittajien tavoin pidättäytymällä vastaamasta, koska aineistossani nämä tilanteet ovat neutraaleja, eivätkä ne sisällä haastattelijan asemaa horjuttavan konfliktin uhkaa.

Sähköisessä haastattelussa toimittaja ei saa esittää henkilökohtaisia näkemyksiään tai arvioitaan haastateltavan sanomisista, ei myötämielisiä eikä vastakkaisia. Tämän vuoksi niissä esiintyy paljon asennonvaihtoja. Asennonvaihtojen suhteen oma aineistoni poikkeaa huomattavasti sähköisistä haastatteluista. Aineistoni toimittajat esittävät epäröimättä henkilökohtaisia mielipiteitään sekä arvioita haastateltavan puheesta. Aineistossani ei esiinny asennonvaihtoja konfliktitilanteissa, vaan lähinnä tilanteissa, joissa toimittaja tuo keskusteluun uuden teeman ja tukeutuu kysymystään esittäessään yleiseen mielipiteeseen. Asennonvaihtojen vähäisyys tukee lehtihaastattelun luonnetta arkikeskusteluun verrattavana epämuodollisena tilanteena. Lehtitoimittajien ei tarvitse vakuuttaa yleisölle institutionaaliseen rooliinsa kuuluvaa neutraaliutta ja objektiivisuutta, vaan he voivat tuoda keskusteluun sekä myötäileviä että eriäviä näkökantoja omissa nimissään. Tukeutuminen lievään asennonvaihtoon tuotaessa keskusteluun uusia teemoja kertoo kuitenkin siitä, että tietyssä mielessä toimittajat haluavat luoda haastateltavalle kuvan professionaalisuudestaan: he haluavat esittää kysymyksensä osana laajempaa asiayhteyttä osoittaen näin hallitsevansa käsiteltävänä olevan aihepiirin.

Aineistoni tukee Haaviston ja Hannuksen tutkimustuloksia, jonka mukaan osa toimittajista kommentoi suoraan haastateltavien puhetta ja pyrkii institutionaalisen rooliinsa edellyttämään neutraaliuteen ja objektiivisuuteen vasta lopullisessa jutussa. Aineistoni erot sähköisiin haastatteluihin verrattuna selittyvät eroilla lehtihaastattelun ja sähköisen haastattelutilanteen luonteissa: sähköinen haastattelutilanne on usein käsikirjoitettu performanssi toisin kuin lehteä varten tehty puhelinhaastattelu. Lehtitoimittajien valmius

kommentteihin kertoo siitä, että keskustelun osapuolet pitävät tilannetta epämuodollisena. Sähköisen haastattelun luonnetta julkisena, muodollisena performanssina vahvistaa se, että sähköinen haastattelu tallentuu yleisön ulottuville sellaisenaan. Vaikka myös lehtitoimittajat tallentavat puhelinhaastattelut, toimittajat tietävät, että heidän omat lausumansa eivät välity yleisölle, jonka vuoksi lehtitoimittajilla on suurempi vapaus kommentoida ja arvioida haastateltavan sanomisia arkikeskustelun tapaan.

8.4. Preferenssijäsennys

Arkikeskustelussa vierusparin etujäsenenä toimiva puheenvuoro kuten kysymys tai kannanotto, joka edellyttää vastausta, voi saada monenlaisen vastaanoton. Keskustelun toinen osapuoli ei välttämättä kuule tai ymmärrä vuoroa oikein. Hän voi myös sekä kuulla että ymmärtää vuoron mutta silti pidättäytyä vastaamasta. Näin vierusparin jälkimmäinen vuoro, jälkijäsen, voi näennäisesti valikoitua useasta eri vaihtoehdosta. Keskusteluanalyysin mukaan vaihtoehtoja on kuitenkin vain kaksi. Valikoitumista ohjaa preferenssijäsennys, jonka mukaan vaihtoehtoja nimitetään preferoiduksi ja preferoimattomaksi. Esimerkiksi kannanotto luo odotuksen toisesta samanmielisestä kannanotosta, joka olisi sille preferoitu, odotuksenmukainen vaihtoehto. Jollei vastaanottajan vuoro ole selkeästi tunnistettava preferoitu jälkijäsen, se tulkitaan preferoimattomaksi eli erimieliseksi kannanotoksi. Liisa Tainion mukaan jopa vuoron puuttuminen eli hiljaisuus voidaan tulkita preferoimattomaksi vaihtoehdoksi. Hän korostaa myös, että arkikeskustelussa preferoitu vuoro tulee lähes aina välittömästi etujäsenen jälkeen tai useimmiten jopa hieman päällekkäin sen kanssa, kun taas preferoimaton vuoro viipyy, se muotoillaan monipolviseksi ja varustetaan selityksin. (Pomerantz 1984: 152; Tainio 1995: 94, 96-97)

Arkikeskustelussa on useita tyypillisiä käytäntöjä, joiden avulla jälkijäsen tuotetaan. Preferoitu jälkijäsen on syntaktisesti yksinkertainen, usein lausuman mittainen. Preferoimattomia vuoroja pyritään arkikeskustelussa välttämään. Ne tuotetaan lähes aina kolmen käytännön mukaisesti, jotka lievittävät preferoimattoman vuoron aiheuttamia vuorovaikutuksen ristiriitoja. Ensinnäkin preferoimaton vuoro tuotetaan yleensä viivytellen ja se muotoillaan rakenteeltaan monimutkaiseksi. Toiseksi preferoimattomien vuorojen alkuihin hakeutuu partikkeleita, taukoja, hengityksiä, epäröintiäniä ja -sanoja tai muunlaisia aineksia kuten anteeksipyyntöjä, varauksia ja muita toiminnan ongelmallisuutta

selitteleviä ilmauksia, joiden tehtävänä on varsinaisen preferoimattoman teon lykkääminen myöhemmäksi. Kolmanneksi preferoimattomaan jälkijäseneseen saatetaan myös sijoittaa sellaisia elementtejä, joilla vähennetään erimielisyyden vaikutelmaa eli jotka muuntavat vuoroa preferoituun suuntaan. (Tainio 1995: 96-100, 104.)

Hakulinen korostaa, että minimipalautteena toimivien partikkelien avulla puhujat antavat vihjeitä vuoronsa luonteesta. Partikkelit myös karsivat pois osan ilmauksen muuten mahdollisista tulkinnoista. Hakulinen nimittää varauksiksi sanoja, fraaseja ja lausumia, joiden funktiona on tehdä asiat epäselvemmiksi tai joiden avulla puhuja pehmentää ja lieventää sanomaansa. Varaukset voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, mihin epäselvyys lausumassa kohdistuu. Epäselvyys voi olla lausumassa ilmaistun proposition sisällä (esim. adverbit aika, melko, lähes) jolloin sitä kutsutaan likimääräistimeksi. Toinen ryhmä varauksia ovat suojaukset, joissa epäselvyys on lausuman propositionaalisen sisällön ja puhujan välisessä suhteessa. Esimerkiksi ilmauksilla "ehkä", "varmaan", "luultavasti" puhuja välttää sitoutumasta kokonaan esittämänsä lausuman totuuteen: hän on joko epävarma sanomastaan tai haluaa antaa epävarman vaikutelman. Toisaalta varauksia voi myös pitää kohteliaisuuskeinona, jonka avulla puhuja suojelee omia tai toisten keskustelijoiden kasvoja silloin, kun ne joutuvat uhatuiksi. Varausten käyttäminen on tapa viivyttää asiaa, joka on epämiellyttävä ja vaikea. (Hakulinen 1989: 116-118, 122-123.)

Sähköisissä haastatteluissa toimittajat pyrkivät välttämään erimielisyyttä professionaalisen roolinsa takia. Heritage ja Greatbachin mukaan tilanteen sopusointuisuutta ylläpidetään muun muassa sivuuttamalla haastateltavan erimielisyyden ilmaukset. Vielä useammin televisiotoimittaja tarjoaa haastateltavalle mahdollisuuden kompromissiin esittämällä uudelleenmuotoillun kysymyksen, jossa kiistakysymys on muokattu molempia tyydyttävään muotoon. (Heritage & Greatbach 1992: 124, 126.)

Seuraavassa esimerkissä toimittaja esittää kysymyksen, johon samalla itse vastaa. Näin toimittaja näyttää rakentavan kysymykseensä esille preferoidun vastausvaihtoehdon.

Haastattelu 2, ote 10 (toimittaja = T2, haastateltava = H2)

1. T2: Meneeks se sit ↑ niinpäin et .h vois kuvitella että työtön
2. nyt on erityisen hanakka äänestämään mut [se=
3. H2: [Ei

4. T2: = ilmeisesti jotenkin lamaan[ttuu siinä =
5. H2: [Joo joo .h
6. T2: = vai mikä siinä on?
7. H2: No se (.) .h se on tota (.) suom- suomalaiseen tyyliin .hh
8. ehkä kuuluu paremmin tämä (.) että tämmönen
9. marginalisoituminen .hh >ku on sit vähän niinku< kentältä
10. sivussa niin sitten on myöskin (.) sivussa äänestämisestä
11. että se? .hhh ↑ Kyllä se äänestäminen on .h öö- (.)
12. tässähän on nyt just erotettava tämä (0.2) .hh öö- useammat
13. selitystyylit että, .hh Yh- ↑ yhdeltä osin se on (.) ö-
14. piirre huono-osaisen (.) muotokuvassa. [.hh

Otteen riveillä 1-6 toimittaja esittää arvioivan kysymyksen haastateltavan edellä olevasta vuorosta. Merkille pantavaa on se, että toimittaja esittää arvionsa omissa nimissään sanoen "vois kuvitella että työtön on erityisen hanakka äänestämään" eikä vaihda asentoa. Arvio ei kuitenkaan ole voimakkaimmasta päästä sillä sen puhekielisestä muodosta puuttuu selkeä osoitus toimijuudesta, persoonapronomini. Toimittajan kysymysvuoro ei noudata arkikeskustelun sääntöjä, joiden mukaan puhujilla on paine rakentaa erityisesti etujäsenen sisältävät vuoronsa yhdestä rakenneyksiköstä koostuvaksi, sillä rakenneyksikön jälkeen vuoro saattaa siirtyä puhekumppanille (Tainio 1997: 106). Tämä kysymysvuoro on varsin polveileva. Ensimmäisessä SMK:ssa otteen ensimmäisellä rivillä haastateltava ei pyri ottamaan vuoroa itselleen, mutta jo hieman seuraavan syntaktisen SMK:n jälkeen hän pyrkii aloittamaan vastausvuoronsa rivillä kolme kuten myös rivillä viisi.

Kuten edellä totesin, toimittaja esittää tässä sekvenssissä etujäsenen, jonka sisään on rakennettu preferoitu vastausvaihtoehto. Näennäisesti haastateltavan jälkijäsenen alku rivillä kolme näyttäisi preferoimattomalta sillä se alkaa kieltosanalla, mutta käytännön tasolla vuoro on rakennettu preferoidun vuoron tavoin koska se alkaa välittömästi, osittain päällekkäin etujäsenen kanssa. Sisällöllisesti toimittajan vuoron loppuosa riveillä 2-6 paljastaakin, että sille preferoitu vastaus on nimen omaan kielteinen: toimittaja esittää kuvauksen asiantilasta, mutta kumoaa sen jo itse omissa vuorossaan aloittaen uuden lausumansa "mutta"-partikkelilla. "Mutta" kytkee yleensä yhteen kaksi toisistaan eroavaa asiantilojen kuvausta ja osoittaa, että odotuksenvastaisesti puhuja ei jatkakaan edellisessä lausumassaan valitsemalla linjalla. (Hakulinen 1989: 162 -163.)

15. ihmiset .h seurais mitä (.) tapahtuu
16. T2: Joo.
17. H2: että on siinä tämmönen niinku periaatteellinen .hh kysymys,
18. ↑ Ja jäähän tästä (0.2) öö- (.) semmoset ihmiset jotka on
19. (.) kentän ulkopuolella nii eihän niiden (.) tarpeita .hh
20. ole myöskään niin helppo lukea. ↑ Ne on nyt (.) sivussa ja
21. ulkona, .hh Ja kyllähän (.) ↑ päätöksentekijätkin
22. mieluummin noteeraa niitä jotka .hh ää- pitää ääntä
23. T2: Joo.
24. H2: itsestään.

Myös tässä esimerkissä toimittajan kysymysvuoro riveillä 1-4 rikkoo etujäsenen tuottamisen sääntöjä vastaan, sillä se on moniosainen. Poikkeuksellista kysymysvuorossa on se, että välittömästi varsinaisen kysymyksen esitettyään "no sanopas joku raja miten alas toi prosentti voi laskee" toimittaja samassa vuorossa vielä vastaa omaan kysymykseensä "eihän tää nyt sinänsä oo mikään iso ongelma... et se on viiskytyviis" ja korostaa vielä kannanottoaan toteamalla "mun mielestä ainakaan". Sähköisessä haastattelussa tämänkaltainen vuoro olisi mahdoton, sillä televisiotoimittajat eivät yleensä esitä henkilökohtaisia mielipiteitään ainakaan näin eksplisiittisesti todeten "mun mielestä". Sähköisessä haastattelussa toimittaja luultavasti samanlaisessa tilanteessa käyttäisi asennonvaihtoa todeten esimerkiksi, että "joidenkin asiantuntijoiden mukaan viisikymmentä viisi prosenttia ei vielä ole mikään ongelma".

Kokonaisuudessaan toimittajan vuoro on sisällöltään sellainen, että haastateltavan olisi vaikea vastata siihen arkikeskustelujen säännösten mukaan, erimielisyyttä vältellen, mikäli hän olisi asiasta eri mieltä. Haastateltava kuitenkin on samaa mieltä toimittajan kanssa ja aloittaa preferoidun vuoronsa rivillä viisi arkikeskustelun säännösten mukaan, välittömästi ja osin päällekkäin toimittajan esittämän etujäsenen kanssa. Siltä osin vuoronaloitus on sääntöjen vastainen, että se alkaa sisäinhengityksellä, mutta rike on pieni, koska vuoron ensimmäiset sanat ovat myötämielisiä "joo"-sanoja, joita haastateltava toistaa useampaan kertaan.

Seuraavassa otteessa esiintyy esimerkki tyypillisestä vierusparista, jonka etujäsenen on rakennettu sisään odotuksenmukainen vastausvaihtoehto. Sähköiseen haastatteluun verrattuna ote on sikäli kiinnostava, että siinä toimittaja tuskin käyttäisi vuoroa, joka on näin selkeästi kommentoiva ja johdatteleva.

Haastattelu 3, ote 6 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. T3: [Mikäs se [sitten on?]
2. H3: [siinä suomalaises konkurs-
3. ↓ Se on yks suomalainen (0.2) p_ieni tämmönen (.)
4. pääomasijoitus (.) rahast-. [tai e_i
5. T3: [Mut ↑ nehän tekee muutakin
6. kun bioo eiks niin?
7. H3: ↑ Ne (.) tekee muuta kun bioo >joo et< ↑ Ne on ihan niinkun
8. sillä tavalla mejän k-investorina (.) siellä mukana.

Toimittajan kysymysvuoro viidennellä rivillä sisältää lausuman, joka itse asiassa on toteamus. Vasta vuoron lopussa tulee varsinainen kysymys "eiks niin", jota televisiokeskustelussa voitaisiin sanoa johdattelevaksi, haastateltavaa manipuloivaksi. Lehtihaastateltava ei toimi tilanteessa kuten sähköisen haastattelun osapuoli oletetusti toimisi, toimittajan johdatteleva kysymys ei aiheuta vuorovaikutukseen ongelmatilannetta. Sen sijaan haastateltava tuottaa vierusparin preferoidun jälkijäsenen sääntöjen mukaisesti. Hän aloittaa vuoronsa välittömästi toimittajan jälkeen, vaikkakaan ei osin toimittajan vuoron päälle. Lievä poikkeama säännöistä on tosin haastateltavan vuoron alussa esiintyvä tauko, mutta koska se on alle 0,2 sekunnin mittainen, ei sitä mielestäni voi tulkita epäröinniksi.

Seuraava ote on esimerkki erimielisyyden ilmenemisestä, joka on suhteellisen yleistä erityisesti kyseisessä haastattelussa, jossa toimittaja haastattelee yrityksen edustajaa. Esimerkissä toimittaja ei mitenkään kiertele tai kätke erimielistä huomautustaan, vaan tokaisee sen suoraan kesken haastateltavan vuoron.

Haastattelu 3, ote 7 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. T3: Totta. .hh ↑ Tota:: mikäs se tilanne noin niinkun öh
2. biomarkkinoilla tällä hetkellä on globaalisti siis niinkun
3. ovatko odotukset nyt ↓ edelleen:: sitä että pörssikurssit
4. .hh nousevat ja jah tuota::
5. H3: Tota (.) ↑ toi on semmonen vaikee (.) ennustaa, .h ↑ Siis
6. nythän jos sä oot katsonu pörssikursseja sinänsä ni .h
7. bioindeksithän on (.) ö- kyllä ne on tullu tietenk

8. yleismarkkinan verran alas.
9. T3: Mm.
10. H3: Mutta ↑ ne ei oo mitenkään romahtanu =
11. T3: [Joo.
12. H3: = [ei (.) ei mun mielestä Amerikassa sen paremmin kun tota
13. (0.2) Euroopassakaan .h niinkun >samalla tavalla kun esmes<
14. it- ↓ markkinoi[ollaa
15. T3 [Joo. Joo.
16. H3: Ja tuota .h ↑ mä uskon (.) uskon [siihen että
17. T3: [Mut ei ne oo toisaalta
18. yhtä ylhäälläkään ollu,
19. H3: (0.2) Ei ne olekaan =
20. T3: [Ymm.
21. H3: = [et tota ne on ollu niinkun .h ne on paljon vakaammat (.)
22. niinkun tavallaan kehitys[suunnasta =
23. T3: [Joo.
24. H3: = suuntaan taik- taikki toiseen, .h ↑ Osin ehkä johtuu
25. siitä että se bisneksen kehitysajatkin on pitempiä.
26. T3: Aivan.

Rivillä 17 toimittaja keskeyttää haastateltavan ajatuskulun ja riistää häneltä vuoron. Keskeytystä edeltää haastateltavan vuoro riveillä 5-16, jossa hän pyrkii esittämään bioteknologian markkinat myönteisessä valossa, vakaana sijoituskohteena, ja erottamaan oman alansa selkeästi it-yrityksistä, jotka ovat osoittautuneet epäluotettaviksi sijoituskohteiksi. Toimittaja kuitenkin keskeyttää haastateltavan yllättäen rivillä 17 toteamalla, ettei aloja voi verrata, koska bioteknologian osakeindeksit eivät alun perinkään ole olleet yhtä korkealla kuin it-yritysten kurssit. Tämä toteamus on toimittajan viivytetty reaktio haastateltavan lausumaan rivillä 10, jossa hän toteaa, että bioindeksit eivät ole romahtaneet.

Toimittajan vuoro rivillä 17 on töksähtävä ja arkikeskustelussa se aiheuttaisi vuorovaikutukseen ongelmia. Hakulisen mukaan keskeyttämistä pidetään arkikeskustelussa epäkohteliaana tapana ottaa haltuunsa vuoro. Keskeytyksiä tutkimalla on pyritty osoittamaan, kenellä on valta keskustelussa. Hakulinen kuitenkin muistuttaa, että vallan kaltaisen makrokäsitteen liittäminen yksioikoisesti yhteen yksittäiseen mikrotason kielenkäytön piirteeseen on arveluttavaa. (Hakulinen 1991: 173-174.) Jotain ongelmallisuutta toimittajan keskeytys keskusteluun aiheuttaa, sillä keskeytyksen jälkeen keskustelussa esiintyy tauko rivillä 19. Haastateltava aloittaa vuoronsa preferoimattoman

vuoron käytäntöjen mukaisesti, viivyttyäen vastaustaan tauolla, mutta varsinainen vuoron sisältö on kuitenkin preferoitu. Toimittajan toteamukseen rivillä 17 "ei ne ole yhtä ylhäälläkään ollu" on odotuksenmukainen, preferoitu vuoro kieltosanalla alkava. Kieltosanalla haastateltava vuoronsa aloittaakin tauon jälkeen rivillä 19. Tässä esimerkissä arkikeskustelun säännöt siis rikkoontuvat kaksi kertaa, ensin epäkohteliaan keskeytyksen muodossa rivillä 17 ja sen jälkeen rivillä 19, jossa haastateltava aloittaa sisällöltään preferoidun vuoron preferoimattoman vuoron käytännön mukaisesti.

Seuraava esimerkki puolestaan rikkoo preferoimattoman jälkijäsenen ilmestymisnopeutta käsitteleviä sääntöjä vastaan, koska siinä haastateltava ajautuu lehtitoimittajan kanssa avoimeen konfliktiin. Minkä tahansa sähköisen tiedotusvälineen uutishaastattelussa tilanne olisi lähes mahdoton, television keskusteluohjelmissakin normien vastainen.

Haastattelu 3, ote 8 (toimittaja = T3, haastateltava=H3)

1. T3: [Joo. .h ↑ Mut eiks tää suomalaisen tilanne >kuitenki oo
2. toistaseks se että < kansainvälistyminen on ollu varsin
3. hidasta elikkä siis ää- ̲:tä ilmeisesti yritetään nyt
4. jotenkin niinkun .hh
5. H3: ↑ Ei kyllä näissä (.) näissä muissa on jo kansainvälisiä
6. rahottajia.
7. T3: mm (.) mut aika [pienillä osuuksilla,
8. H3: [Et (.) eei:
9. T3: Eikö?
10. H3: eei:, Esimerkiks ↑ jos ajatellaan (0.2) ajatellaan tota
11. noin nin (.) orotas nytte kukas tossa tuli juuri, .h ↑ Niin
12. no ̲:ssä on aika isot paukut ↓ tavallaan niinkun
13. ranskalaisilla ja ruotsalaisilla, (0.2) Öö mut ↑ kyllä nyt
14. kohtuullisilla osuuksilla on (.) on niinku mukana (.)
15. muutamissa (.) muissakin. ↑ Ei ehkä sillä >tav-< B ja: ja
16. ja H on aika kotimaisissa
17. T3: Joo.
18. H3: kantimissa, Mut ↑ sitte esim F E tosin se on öö-
19. amerikkalaisen tytäryhtiö siinä[hän on =
20. T3: [Nii.
21. H3: = kansainvälistä [sijoittamista paljon.
22. T3: [Niin. Niin ↑ tää on tietysti eri asia
23. sitte kun on sellanen firma joka on niinkun lähtökohtasesti

24. tavallaan niinkun (.) kansainvälinen.

Esimerkissä toimittajan kysymys on kaksiosainen: hän esittää kantaaottavan kysymyksensä ensin riveillä 1-4. Preferoimattomien vuorojen tuottamiskäytäntöjä vastaan sotivat haastateltavan nopea reaktio ensin rivillä viisi, jossa hän muodostaa preferoimattoman jälkijäsenen välittömästi toimittajan vuoron jälkeen sekä uusi preferoimaton vuoro rivillä kahdeksan, joka sijoittuu osin toimittajan vuoron päälle. Toisaalta haastateltavan preferoimattoman vuoron alussa rivillä viisi on muutama erimielisyyttä lieventävä sana ("kyllä näissä") sekä tauko. Rivillä kahdeksan esiintyvä preferoimaton jälkijäsen muodostaa mielestäni konfliktitilanteen: haastateltava tuottaa vastausvuoron nopeasti käyttäen suoraan kieltosanaa. Vuoron alussa ei ole preferoimattomille vuoroille tyypillistä epäröintiä tai viivyttelyä. En tulkitse haastateltavan lausumaa "et" epäröinniksi, sillä haastateltava tuottaa preferoimattoman vuoron lähes välittömästi sen jälkeen, kun on kuunnellut toimittajan kysymysvuoron loppuun. Merkille pantavaa on, että haastateltava vielä vahvistaa preferoimatonta jälkijäsentä rivillä kymmenen alkavan vuoronsa alussa toistamalla sen.

Mielestäni kyseistä esimerkkiä ei voi suoraan tulkita preferenssijäsennyksen sääntöjen mukaisesti. Kyseessä on konfliktitilanne, jossa preferenssisäännöt kääntyvät päällelleen: konfliktissa etujäsenen ei ole sisäänrakennettu odotusta samanmielisestä jälkijäsenestä, sillä konfliktitilanteessa erimielisyydestä tulee preferoitu vaihtoehto. Aineistossa esiintyvät konfliktitilanteet ovat mielenkiintoisia juuri poikkeuksellisuutensa vuoksi. Säännöistä poikkeamiset toimivat sääntöjen peilinä ja ikään kuin nostavat esiin normaaliuden: konfliktitilanteessa osallistujat neuvottelevat siitä, mitkä ovat toiminnan säännöt ja mikä kullekin toimijalle odotuksenmukaista. (Kajanne 2001: 210, 216.)

8. 4. 1. Johtopäätöksiä

Aineistossani esiintyy suhteellisen vähän arkikeskusteluille ja sähköisille haastatteluille tyypillisiä kohteliaisuuskäytäntöjä. Aineistostani löytyy myös jonkin verran konfliktitilanteita. Kiinnostavaa onkin, että niissä erimielisyyttä ei piiloteta, vaan molemmat keskustelun osapuolet esittävät erimieliset mielipiteensä arkailematta, ilman lieventäviä tai pehmittäviä kohteliaisuusilmaisuja. Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että arkikeskustelun tai sähköisen haastattelun preferenssijäsennystä koskevat säännöt eivät useinkaan päde lehteä varten tehtyihin puhelinhaastatteluihin.

Aineistossani esiintyy lukuisia poikkeamia näistä säännöistä. Toimittajan kysymysvuorot eivät ole arkikeskustelujen tapaan lyhyitä, yhdestä rakenneyksiköstä muodostuvia etujäseniä vaan polveilevia, rakenteeltaan monimutkaisia vuoroja. Aineistoni lehtitoimittajat myös rakentavat kysymysvuorojensa sisään hyvin ilmeisiä, jopa johdattelevia vastausvaihtoehtoja, eivätkä käytä näihin asennonvaihtoja vaan esittävät ne omissa nimissään. Konfliktitilanteissa toisen osapuolen kasvoja ei nähdä tarpeelliseksi pelastaa, eikä preferoimattomien vuorojen aiheuttamia ongelmatilanteita ratkaista arkikeskustelun keinoin vaan ne sivuutetaan sellaisinaan.

Myös haastateltavien toiminta poikkeaa aineistossani arkikeskusteluista ja sähköisistä haastatteluista. Monissa tapauksissa haastateltava tuottaa preferoidun jälkijäsenen preferoimattomien vuorojen sääntöjen mukaan: sisällöllisesti odotuksenmukainen vuoro voi alkaa epäröiden, vasta useiden taukojen, sisäänhengitysten sekä partikkelikasautumien jälkeen. Preferoimattomia vuoroja haastateltavat taas tuottavat preferoituihin jälkijäseniin pätevien sääntöjen mukaan: välittömästi toimittajan vuoron jälkeen tai osin sen päälle. Syystä tai toisesta tällainen, arkikeskustelun säännöstöä vastaan rikkova toiminta ei kuitenkaan näytä aiheuttavan lehtihaastattelun vuorovaikutukseen ongelmatilanteita.

9. Lehtihaastattelun luottamuksellisuus

Journalismin perusoppikirjat korostavat, että luontevimmin haastattelu onnistuu, kun toimittajan ja haastateltavan välillä vallitsee luottavainen ilmapiiri. Haastattelu ei onnistu, jos haastateltava koko ajan pelkää toimittajan käyttävän hänen kertomiaan tietojaan häntä itseään tai hänen edustamaansa organisaatiota vastaan. Miettisen (1984: 109-110) mukaan ylivoimaisesti suurin osa haastatteluista tapahtuu ystävällisessä ja hyvähenkisessä ilmapiirissä. Luottamuksellisen ilmapiirin luomiseen toimittajat käyttävät monenlaisia keinoja. Hémanus kehottaa haastattelijaa puhumaan haastateltavan kanssa samaa kieltä ja eläytymään haastateltavan tilanteeseen, jos toimittaja haluaa onnistua haastattelussa. Keskustelun ilmapiiriä voi keventää myös esimerkiksi myötäilemällä tai imartelemallakin haastateltavaa kohtuullisesti. (Hémanus 1990: 153-154.) Toisaalta toimittajan institutionaaliseen rooliin liittyvä neutraaliuden vaatimus rajoittaa empaattisuuden osoittamista ainakin televisiohaastattelutilanteessa. Jos toimittaja epäilee suhtautuvansa

haastateltavaan liian empaattisesti, hän todennäköisesti kompensoi toimintaansa tekemällä jutustaan erityisen neutraalin. (Haavisto & Hannus 1996: 43.)

9.1. Yhteisyyden luominen lehtihaastattelussa

Kaikki aineistoni haastattelijat käyttävät naurahduksia, huumoria, sanavalintoja ja muita keinoja keventämään haastatteluilmapiirin tunnelmaa. Aineistoni perusteella näyttää siltä, että lehtitoimittajat pyrkivät puhelinhaastattelussa naurun ja huumorin avulla luomaan yhteisyyttä eli yhteisymmärrystä haastatteluun: yhteistä, neutraalia maaperää haastateltavan ja toimittajan välille saadakseen haastateltavan "lämpenemään". Jos haastateltava suhtautuu toimittajaan myötämielisesti, hän myös puhuu haastattelussa avoimesti, jolloin toimittaja saa haastateltavasta irti haluamansa asiat. Yhteisyyttä luomalla kavennetaan kuilua, joka on automaattisesti kahden puhelimen välityksellä keskustelevan, toisilleen mahdollisesti tuntemattoman henkilön välillä.

Yhteisyyden luomiseen käytettyjä keinoja voisi kutsua haastattelustrategiaksi, joka Parkkosen (1996: 44-45) mukaan on tietoinen toimintasuunnitelma. Strategiaan liittyy muun muassa kysymysten järjestys. Journalismin perusoppikirjoissa toimittajaa neuvotaan aloittamaan haastattelu helppoja ja haastateltavalle tuttuja asioita käsittelevillä kysymyksillä. Vaikeat kysymykset kannattaa tehdä vasta sitten, kun haastateltava on rentoutunut. Oppikirjojen mukaan haastattelun alussa haastateltava on varautunut vaikeisiin kysymyksiin ja jos niitä kysytään heti alussa, vastauksista tulee pitkiä ja kierteleviä. (Bruun, Koskimies ja Tervonen 1989; 218.)

Toisaalta on kyseenalaista, voiko aineistoni toimittajien käyttämiä keinoja kutsua kaikilta osin varsinaiseksi strategiaksi, joka Parkkosen (1996: 37) mukaan on vahvasti päämäärätietoinen toimintasuunnitelma. Keskustelun pehmentävät aloitusvuorot, joissa kiinnostuksen kohteena olevaa asiaa pohjustetaan helpoilla kysymyksillä, toimivat kenties strategiana mutta naurahdukset ja suurilta osin myös huumori vaikuttavat spontaanilta eivätkä niinkään päämäärätietoiselta tai tarkoitushakuiselta toiminnalta.

Aineistostani voi päätellä, että nauru on eräs väline, jonka avulla luodaan yhteisyyttä. Useissa aineisto-otteissani kyseessä on houkutteleva nauru, jota muut keskustelijat myötäilevät. Hakulisen (1991: 179) mukaan houkutteleva nauru aiheuttaa automaattisesti

vähemmän vakavan ilmapiirin ja toimii näin ulospääsynä vaikeista aiheista. Omassa aineistossani naurulla tai huumorilla ei monissa tapauksissa näytä olevan ulospääsy-funktiota, eikä sen avulla useinkaan varsinaisesti *luoda* yhteistä maaperää, vaan naurulla lähinnä *vahvistetaan* jo olemassa olevaa yhteisyyden ilmapiiriä, joka on kehittynyt keskustelun aikana, tai joka on ollut olemassa haastattelutilanteen alusta lähtien siitä syystä, että toimittaja ja haastateltava ovat mahdollisesti toisilleen tuttuja.

Käytössäni ei ole taustatietoja aineistossani esiintyvien toimittajien ja haastateltavien välisistä suhteista. Aineistostani voi kuitenkin päätellä, että virkamiestä haastatteleva uutistoimittaja ei tunne lähdeään, eivätkä toimittaja ja toimitusjohtaja myöskään ole olleet aikaisemmin tekemisissä. Tutkijahaastattelun osapuolten välisestä keskustelusta taas saa sellaisen vaikutelman, että keskustelijat tuntevat toisensa entuudestaan tai ainakaan aineistoni haastattelu ei ole ensimmäinen kerta, kun he ovat tekemisissä.

Seuraava haastateltavan vuoro tukee oletustani tutkijan ja häntä haastattelevan toimittajan läheisestä suhteesta.

Haastattelu 2, ote 12 (toimittaja = T2, haastateltava=H2)

1. H2: ↑ Että silloin kahekskyt seitsemän niinkun .hh kun katsotaan
2. esimerkiks (.) ä- (0.2) aktiivisinta ikäryhmää joka oli
3. niinkun (.) ö- viiskytyviis kuuskytyheksän. .hhh ↑ Niin
4. siellä ylempät toimihenkilöt joihin sinä h kuulut niinkun
5. minäkin .hh niin äänestysprosentti oli
6. yhdeksänkymmentäkuusi eli oikeestaan niinkun (.)
7. täydellinen (.) .h mobilisaatio.
8. T2: Siis ↑ viiskytyviis viiva kuuskytyheksän vuotiaissa joisson
9. yle[mpi
10. H2: [>Ylem- ylem-
11. ylem- ylempät < toimihenkilöt =
12. T2: [Joo.
13. H2: = niin ↑ voi sanoa että faktisesti jokainen.
14. T2: Joo.

Puhuessaan aktiivisesti äänestävästä ikäryhmistä haastateltava toteaa riveillä 4-5 kuuluvansa 55-69 -vuotiaiden ylempien toimihenkilöiden ryhmään ja lukee toimittajankin kuuluvaksi samaan joukkoon. Voisi ajatella, että haastateltava on vetänyt johtopäätöksen

yleistietonsa perusteella mutta tätä päätelmää vastaan sotii se, että haastateltava osaa sijoittaa toimittajan tiettyyn, suhteellisen tarkasti rajattuun ikäryhmään ja luokittelee vielä keskustelukumppaninsa nimen omaan ylempiin toimihenkilöihin. Toimittajan ammattiasema ei ole yhtä selkeästi määriteltävissä kuin esimerkiksi valtion virkamiehen. Suuri osa toimittajista sijoittuu toimihenkilöiden luokkaan, mutta esimerkiksi Helsingin Sanomien kaltaisessa organisaatiossa moni vanhempi toimittaja on työskennellyt esimiesasemassa ja siirtynyt siitä takaisin tavallisen toimittajan tehtäviin. On hankalaa määritellä, onko tällainen henkilö ylempi vai alempi toimihenkilö. Myöskään äänen perusteella ihmistä on hankalaa sijoittaa tiettyyn ikäryhmään. Haastateltavan tekemä johtopäätös kertookin mielestäni keskustelukumppanusten läheisistä väleistä, siitä että he tuntevat toisensa, tietävät toistensa taustat, eivätkä ole ensimmäistä kertaa toistensa kanssa tekemisissä. Tämän vahvistaa myös toimittajan reaktio kahdeksannella rivillä: hän ei puutu haastateltavan vetämään johtopäätökseen mitenkään eli ei kiistä sitä tai ihmettele sitä, että haastateltava ylipäätään tekee vastaavanlaisia henkilökohtaisia huomautuksia.

Seuraavissa otteissa haastateltava puhuu toimittajalle alusta lähtien melko tuttavallisesti ja uskaltaa käyttää puheessaan puhekielisiä, epäkorrekteja ilmaisuja, mikä on mielestäni osoitus luottamuksesta toimittajaa kohtaan.

Haastattelu 2, ote 13 (toimittaja = T2, haastateltava=H2)

1. H2: .hhh Mutta eihän (0.3) ↑ ftätä on ruvennu miettimään nyt
2. Helsingin osalla vaikka minäkin olen täällä asunuf (.) .hh
3. pienen ikäni niin tota (0.3) en minä tiedä mitä (.) mihin
4. suuntaan niinkun (.) helsinkiläiset ö- poliitikot tai
5. puolueet (.) Helsinkiä on kehittämässä >en ma oo ikinä
6. kuullu< .hh mitään nähny mitään ohjelmaa (.) mikä on
7. vihreiden .hh visio .hhh tai kokoomuksen visio ö-
8. Helsingistä, En tiiä ootko sinä törmänny siitä?=-
9. T2: =fEn muuta ku (.) makasiinien kohdalta mitkä on tossa
10. silmien alla f(h) [heh heh heh heh uh hhh hhh hhh ähh hah
11. H2: [Niin mikä on (.) mikä on sitten niin (.)
12. fniin ↑ pirun epärelevantti
13. T2: hah hah hah]
14. H2: kysymys, .hh] Ku ajattelee että ↑ sen pitäis ohjata f (.)
15. ihmistä .h ottamaan kantaa (.) vaaleissa,
16. T2: a.Joo.a
17. H2: .h että onko mak-, Ku ↑ makasiini oli ainoa issue (.) josta

18. oltiin eri mieltä.

Esimerkissä haastateltava kertoo toimittajalle avoimesti omista poliittisista mielipiteistään. Haastattelutilannetta leimaa intiimi tunnelma heti alusta lähtien. Haastateltava kuvailee toimittajalle riveillä 1-8 kunnallispolitiikan sisällöttömyyttä omien kokemustensa kautta: hän tunnustaa, ettei tiedä, mihin suuntaan puolueet ovat kehittämässä Helsinkiä, vaikka on asunut kaupungissa "pienen ikänsä". Haastateltava päättää vuoronsa rivillä kahdeksan pyytäen toimittajaa kertomaan oman mielipiteensä tiedustellen "ootko sinä törmännyt..." Syystä tai toisesta toimittaja lyö kysymyksen leikiksi rivillä yhdeksän. Hän tuo keskusteluun komiikkaa, joka kuitenkin edellyttää keskustelun osapuolilta yhteisymmärrystä. Toimittaja mainitsee naureskellen makasiinit, sillä hän ilmeisesti tietää tai olettaa, että haastateltava suhtautuu aiheeseen samalla tavoin kuin hän itse. Haastateltava vahvistaakin yhteisymmärryksen riveillä 11-14 pukemalla naureskellen mielipiteen sanoiksi "mikä on niin pirun epärelevantti (kysymys)".

Sama haastateltava luo yhteisyyttä vapautuneilla ilmaisuilla useasti haastattelun aikana. Hän käyttää monia sanavalintoja, joihin haastateltava esimerkiksi televisiokeskustelussa tuskin päätyisi. Vastaavanlaisia ilmaisuja haastateltava ei uskaltaisi käyttää jos pelkäisi, että ne voisivat sellaisinaan päätyä yleisön ulottuville.

Haastattelu 2, ote 14 (toimittaja = T2, haastateltava = H2)

1. H2: ↑ Että siis tämä ö- työttömyys ja sen kokeminen (0.3) ä- on
2. kyllä (.) äänestysaktiivisuuteen vaikuttava .hh tekijä >ja
3. kun tää< työttömyys on (0.2) ö- tämmönen massailmiö niin
4. sitä (.) sitä joko on työttömänä (.) aika moni tai sitten
5. ainaki kokemu .hh moni >ja mä luulen että se< .h
6. työttömyyden kokeminen on jo aika h ikävä, ↑ Jättää niinkun
7. paskan maun suuhun .hh suhteessa niinkun tähän politiikkaan
8. ja äänestämiseen,
9. T2: Meneeks se sit ↑ niinpäin et .h vois kuvitella että työtön
10. nyt on erityisen hanakka äänestämään mut [se =
11. H2: [Ei
12. T2: = ilmeisesti jotenkin lamaan[tuu siinä=
13. H2: [Joo joo .h
14. T2: = vai mikä siinä on?
15. H2: No se on (.) .h se on tota (.) suom- suomalaiseen tyyliin
16. .hh ehkä kuuluu paremmin tämä (.) että tämmönen

17. marginalisoituminen .hh >ku on sit vähän niinku< kentältä
 18. sivussa niin sitten on myöskin (.) sivussa äänestämisestä
 19. että se? .hhh ↑ Kyl se äänestäminen on .h öö- (.) tässähän
 20. on nyt just erotettava tämä (0.2) .hh öö- useammat
 21. selitystyylit että, .hh Yh- ↑ yhdeltä osin se on (.) ö-
 22. piirre huono-osaisen (.) muotokuvassa. [.hh
 23. T2: [Joo?

Tämän jo aikaisemmin esitetyn otteen riveillä 6-7 haastateltava kuvailee työttömyyden vaikutuksia ilmaisulla "jättää paskan maun suuhun", jota ei voi sanoa tyypilliseksi sanavalinnaksi akateemiselle tutkijalle. Ilmaisuu myös herättää huomiota vuorossa, jonka muu sisältö on suhteellisen muodollinen. Sanavalinta ei kuitenkaan aiheita ongelmatilannetta vuorovaikutukseen, itse asiassa toimittaja ei noteeraa sitä mitenkään vaan jatkaa keskustelun kokonaislinjaan sopivalla, tavanomaisella kysymysvuorolla riveillä 9-12. Myös haastateltava palaa takaisin asialliseen tyyliinsä, ja käyttää seuraavassa vuorossaan enimmäkseen odotuksenmukaisia ilmaisuja, kuten sanoja "marginalisoituminen" rivillä 17 tai "huono-osaisen muotokuva" rivillä 22.

Haastateltava näyttää käyttävän poikkeuksellista ilmaisuaan seitsemännellä rivillä havainnollistaakseen kertomaansa toimittajalle. Tällainen havainnollistaminen näyttää kuuluvan yleensäkin kyseisen haastateltavan tyyliin, sillä myös seuraavassa vuorossaan otteen riveillä 17-18 hän havainnollistaa abstraktia ilmiötä, marginalisoitumista, sanoen "ku on sit vähän niinkun kentältä sivussa". Havainnollistamisen aste vain vaihtelee, mutta kuten jo edellä totesin, myös sen äärimuodot vahvistavat kuvaa haastattelutilanteen luottamuksellisesta ilmapiiristä ja toimittajan ja haastateltavan välisestä yhteisyydestä.

Alla olevassa otteessa sama haastateltava jälleen intoutuu käyttämään epäkorrektia kieltä tulkitessaan nuorten poliittista osallistumista koskevan tutkimuksen tuloksia.

Haastattelu 2, ote 15 (toimittaja = T2, haastateltava=H2)

1. H2: .hhh ↑ Että kun tämmöstä on tehty niin sitten (.) on saatu
 2. tuloksia että ihmiset ei ole (.) >ö- nämä jotka< nuoret
 3. jotka ei äänestä ne ei ole .hh ö- (.) omaksuneet tämmöstä
 4. sisäistäneet tämmöstä:: ä- osallistumisnormia.
 5. T2: α.Joo.α
 6. H2: ↑ Musta tää on (.) vähän niinkun (.) ontuva (0.2) selitys,

3. (.) kentän ulkopuolella nii eihän niiden (.) tarpeita .hh
4. ole myöskään niin helppo lukea. ↑ Ne on nyt (.) sivussa ja
5. ulkona, .hh Ja kyllähän (.) ↑ päätöksentekijätkin
6. mieluummin noteeraa niitä jotka .hh ää- pitää ääntä
7. T2: Joo.
8. H2: itsestään.
9. T2: Mut eihän ne (.) ↑ valtuutetut tiedä ketkä (.) kävi
10. äänestämässä et [heh heh=
11. H2: [No juu =
12. T2: = heh heh heh heh heh
13. H2: = ei (.) eipä tietysti eipä tietysti ↑ [mut
14. T2: [f(hautaanhan siinä)f=
15. H2: = joo. .h ↑ Ja kyllä tietysti jos sulla on tällöinen .h öö-
16. suuri vellova (.) äänestämättömien massa niin .h kyllähän
17. se houkuttelee semmoseen välistävetoihin ja (.)
18. populistisiin.

Otteen ensimmäiset rivit 1-8 ovat osa vuorosta, jossa haastateltava puhuu äänestämättömyydestä ja sen syistä. Vuoron lopussa hän esittää epäloogisen huomautuksen, jonka mukaan päätöksentekijät eivät noteeraa äänestämättömiä, "kentän ulkopuolelle jääneitä" ihmisiä. Puhuttaessa syrjäytymisestä yleensä haastateltavan johtopäätös voisi olla looginen, mutta yhdistettäessä se suoraan äänestämättömyyteen siitä tulee epäjohdonmukainen. Tämän toimittajakin huomaa ja huomauttaa riveillä 9-10 "mut eihän ne valtuutetut tiedä ketkä kävi äänestämässä". Vaikka seitsemännellä rivillä sijaitsevan toimittajan minimipalautteen voisi tulkita myötämielisyyden osoitukseksi haastateltavan edeltävän vuoron sisältöön, on se mielestäni lähinnä vuoronvaihtoa ennakoiva, haastateltavan puhetta säästävä minimipalaute, jonka myötämielisyys on tässä yhteydessä vähemmän merkityksellistä.

Kun haastateltava pääsee vuoronsa loppuun rivillä kahdeksan, toimittaja aloittaa oman vuoronsa "mut"-sanalla, joka siis kertoo siitä, että toimittaja ei jatka edellä esitetyllä linjalla vaan aikoo esittää siitä poikkeavan kannan. Toimittaja esittää huomautuksensa "mut eihän ne valtuutetut tiedä ketkä kävi äänestämässä", jonka sisältö osoittaa haastateltavan edellä tekemän johtopäätöksen epäloogiseksi. Huomautuksen tehtyään toimittaja kuitenkin saman tien lieventää tilannetta naurulla ja pelastaa näin haastateltavan kasvot. Toimittajan nauru on selkeästi hyväksyvää, vapauttavaa naurua, josta kertoo myös hänen hymyillen lausumansa, ilmeisesti vitsiksi tarkoitettu kommenttinsa rivillä 14, jota en

seuraavaan kysymykseensä. Siirtymä on samankaltainen kuin sähköisessä haastattelussa voisi tapahtua, tosin ilman toimittajan naurahdusta.

Sähköisessä haastattelussa kuten televisiokeskustelussa vastaavankaltainen tilanne voisi johtua agendasta, keskustelun etukäteen valmistellusta käsikirjoituksesta, jonka takia televisiotoimittajat harvemmin tekevät haastateltavan vastausvuoroihin pohjautuvia jatkokysymyksiä. Varsinaisesta etukäteen valmistellusta agendasta tai kysymyspatterista ei tässä esimerkissä kuitenkaan nähdäkseni voi olla kyse, sillä aineistoa tarkasteltaessa huomaa, että tieto aktiivisesti äänestävien ikäryhmästä, jonka varaan toimittaja rakentaa kysymysvuoronsa riveillä 9-16, on tullut esille haastateltavan puheessa keskustelun aikaisemmassa vaiheessa. Toisaalta toimittaja on keskustelun aikana voinut kirjata muistiin haastateltavan sanomisiin liittyviä jatkokysymyksiä eli täydentänyt kysymyspatteriaan keskustelun aikana ja päättänyt esittää keskustelusta nousseet kysymykset myöhemmin sopivan tilanteen sattuessa.

Seuraavassa, virkamieshaastattelusta poimitussa esimerkissä toimittaja hakee yhteistä maaperää itsensä ja haastateltavan välille pukemalla kysymyksensä sellaisen esimerkin muotoon, josta hänellä on henkilökohtaisia kokemuksia.

Haastattelu 1, ote 5 (toimittaja = T1, haastateltava = H1)

1. T1: [Aivan. (.) No tulisko
2. tästä sitte se ongelma mikä me kaikki muistetaan .hh
3. kaheksankytuvun lapsivakuutuksista että että ne joilla oli
4. vakuutukset niin ne kävi tota .hh (0.4) öhh ↑ runsaasti ja
5. auliisti yksityisillä lasten lääkäriasemilla jotka
6. tarjosivat erittäin auliisti erilaisia kalliita palveluja
7. jotka otettiin [vastaan
8. H1: [Joo tarvittiin niitä tai ei,
9. T1: Kyllä [heh heh heh heh heh heh heh heh
10. H1: [Joo hhhh joohhh hhh kyllä hhh =
11. T1: = fTästä on ihan henkilökohtasia hhh kokemuksia[hhhf
12. H1: [fNiin (.)
13. niin minullakin (.) muistan kyllä hhhf =
14. T1: = Niin tuota oisko täs tämmönen vaara sit(h)? heh heh

Toimittaja pyrkii luomaan yhteisyyttä heti vuoronsa alusta lähtien sanavalinnoilla. Otteen toisella rivillä hän viittaa haastateltavaan me-sanalla ("mikä me kaikki muistetaan") ja

lukee näin haastateltavan itsensä kanssa samaan joukkoon. Toimittaja esittää esimerkin muotoon puetun kysymyksensä riveillä 1-7 koomisessa valossa kuvailemalla vakuutuksen ottajia, jotka kävivät "auliisti" yksityisillä lasten lääkäriasemilla, jotka tarjosivat "erittäin auliisti kalliita palveluja". Jo ennen kuin toimittaja on ehtinyt päättää kysymyksensä rivillä seitsemän, haastateltava ilmaisee tajuavansa esimerkin komiikan jatkaen toimittajan ajatusta toteamalla "joo tarvittiin niitä tai ei". Sekvenssi päättyy nauruun, jossa yhteisyyden eli jaettujen kokemusten olemassaolo vahvistetaan myös eksplisiittisesti: toimittaja myöntää naureskellen rivillä 11, että hänellä on kuvatuunlaisesta tilanteesta henkilökohtaisia kokemuksia, ja haastateltava vahvistaa seuraavalla rivillä intiimiä tunnelmaa myöntämällä, että esimerkki koskettaa myös häntä henkilökohtaisesti.

Myös virkamieshaastattelussa huumoria ja leikinlaskua käytetään keventämään vakavien keskustelunaiheiden luomia tilanteita. Seuraavassa esimerkissä vakavaa asiaa, hoitokotien pitäjien mahdollisuuksia rahastaa, käsitellään leikinlaskun keinoin.

Haastattelu 1, ote 6 (toimittaja = T1, haastateltava = H1)

1. H1: = se katto yleensä on tehty siis .h ↑ >Sehän on semmonen
2. mitä ei< vakuutuksis (.) ens ollu kymmenen kakskyt vuot-
3. sitten ku niihin jenkkeihin >tuli mut se oli pakko tehdä<
4. just täst syystä että kun ei ollu kattoa niin vakuut- nää
5. (.)hoitokodithan niinku totes et .hh et hyvänen aika et yht
6. (.) yht hyvin me (.) otetaan muutama tonni enemmän kuus[sa.
7. T1: [No
8. näin mä sen ajattelisin jos mä olisin hoitokodin(h)
9. pitäjä(h).[hhh hhh
10. H1: [fNäin (.) >näin on näin on<f .hh ja sen takii
11. niihin (.) niihin tota yleensä tehty ja voisin kuvitella et
12. Suomessakin varmasti tulis. .hh ↑ Tulis semmonen katto et
13. se
14. T1: m[mm =
15. H1: = [toisaalt sit se estäis tää (0.2) ku vakuutusmaksuinahan
16. se sit kerätään ni es[täis =
17. T1: [Nii.
18. H1: = estäis sitä vakuutusmaksuinflaatiota et. .hh Et sil
19. tavalla ne (0.2) sil tavalla se varmasti (.) hoidettaisiin.

Otteen alkuriveillä 1-6 haastateltava kuvailee Yhdysvalloissa syntynyttä ongelmaa: hoitokodit ryhtyivät rahastamaan niille otollisella tilanteella. Haastateltavan vuoron asiasisällössä ei ole mitään huvittavaa. Toisaalta vuoron lopussa esitetyn konkretisoinnin riveillä 5-6 voi sanavalintojen puolesta tulkita ironiseksi. Siinä haastateltava personoi hoitokodit, kuvailee ne lausumassaan ajattelevaksi toimijaksi sanoen "hoitokodithan totesi että yhtä hyvin ME otetaan..." Lausuman, joka sinänsä kuvailee negatiivista toimintaa, voi tulkita leikkimieliseksi, mikäli haastateltava on lausunut sen muusta keskustelusta poikkeavalla äänensävyllä. Siihen suuntaan viittaavat ironiset sanavalinnat "yhtä hyvin" ja "muutama tonni enemmän". Äänensävy ei kuitenkaan ole ollut niin poikkeuksellinen, että olisin nähnyt tarpeelliseksi merkitä sen litteraatioon. Joko sanavalinnoista tai edeltävästä äänensäyvystä johtuen toimittaja muodostaa haastateltavan kertomasta vitsin riveillä 7-9. Sähköiseen haastatteluun verrattuna jo pelkkä vastaavanlainen huumorin käyttö, leikinlasku vakavasta asiasta, olisi normien vastaista mutta poikkeuksellisuutta lisäävät vielä toimittajan sanavalinnat: hän esittää vitsissä itsensä toimijana, käyttää arkailematta minämuotoa, mikä ei sähköisessä haastattelussa olisi mahdollista. Toimittajan vitsi keventää haastattelun tunnelmaa, sillä haastateltava yhtyy siihen rivillä kymmenen ja lausuu sitä seuraavat myöntelevät pikkusanansa ("näin on") hymyillen, vaikkakaan ei yhdy varsinaiseen nauruun, jonka toimittaja on aloittanut yhdeksännen rivin lopulla. Keventävän jakson jälkeen keskustelu palaa takaisin virallisiin uomiinsa: haastateltava jatkaa asiallisella sävyllä edellä esittämänsä ajatuskulkua riveillä 10-19.

Myöhemmin samassa haastattelussa luottamuksellinen ilmapiiri korostuu sekä keventävän naurun muodossa että haastateltavan halussa muotoilla julkisuuteen tarkoitettu lausuma erikseen. Otteen alussa haastateltava käyttää itseään ja henkilökohtaisia kokemuksiaan ynnä tuntemuksiaan tulkintaesimerkkinä, mikä myös kertoo haastattelutilanteen epävirallisesta luonteesta.

Haastattelu 1, ote 7 (toimittaja = T1, haastateltava = H1)

1. H1: Ja tota:: jotta ne ei maksais hirveen (.) niinku ihan
2. kamalan paljon niin ne pitäis ↓ ottaa joskus .hh kolme (.)
3. neljäkymppisenä sanotaan nyt et nelkytviisvuotiaana
4. viimeistään kun niisson yleensä semmonen et se maksu
5. tasataan niinku läpi eliniän.
6. T1: Joo.
7. H1: Elikkä mitä aikaisemmin on (.) ottaa sen vähemmän maksaa ni

8. .hhh ni (0.3) ni tota ↑ yleensä ku ihminen on neljä (.)
9. kymppinen (.) nelkytviisvuotiaat ni sillon viel lapset
10. elätettävänä ja =
11. T1: = Ei tuu mieleen.
12. H1: (0.2) ei (.) ei nyt tunne itteään niinkun ihan valtavan
13. vanhaks vielä.
14. T1: Joo (.) totta.
15. H1: (0.2) Et kun mä aattelen (.) aattelen vaikka (.) itteäni
16. nyt kun mä oon runsas neljäkymppinen niin .hh mä nyt oon
17. poikkeuksellinen kun mulla on aikuiset lapset mut et .hh
18. silti niin kyl se et mä niinkun nyt rupeisin sen sijaan
19. että mä:: avustaisin lapsia kun he opiskelee >ja muuta niin
20. mä rupeisin< pistään rahaa sitä .hh sitä varten et kun mä
21. sit oon vanha niin mä saa[n hyvää hoitoa =
22. T1: [Niin (.) joo.
23. H1: = ni (.) ni se tuntuu kyllä aika itsekkäältä. [.hh
24. T1: [Kyllä
25. kyllä.=
26. H1: = ↑ Must se syy on niinku ihan .h (0.2) ihan tota::
27. luonnollinen ja (.) ja täytyy sanoa et sen takia mä en nyt
28. .hhh nyt niinkun ihan valtavan:: (.) suurenmoisii
29. markkinoita odota Suomal- (.) [Suomessa =
30. T1: [Joo.
31. H1: = siihen. .hh Et tuskin me ollaan kauheen poikkeuksellisii
32. mut ↑ en mä tiiä voiks sä sitäkää sanoa hhh [he he he he he
33. T1: [No eiks tän
34. nyt vois(h) fkuitenkin sanoaf? he he he [he

Esimerkissä on paljon kiinnostavia kohtia. Sen alussa riveillä 1-13 haastateltava pysyy asialinjalla eli kertoo keskustelun aiheena olevien vakuutusten ikärajoista. Otteen lopussa puhe muuttuu vähemmän muodolliseksi kun haastateltava alkaa riveillä 8-10 havainnollistaa edellä kertomaansa konkreettisen esimerkin avulla ”yleensä ku ihminen on nelikymppinen, niin silloin vielä lapset elätettävänä”. Kiinnostavaa on, että tässäkin, kuten muissakin edellä esitetyissä esimerkeissä luottamuksellinen ilmapiiri tai leikinlasku liittyy abstraktin asian havainnollistamiseen. Toimittaja osallistuu havainnollistamiseen jatkaen haastateltavan ajatusta rivillä 11. Toimittajan myötäilevä kommentti ”ei tuu mieleen” ja ylipäätään sen funktio haastateltavan vastausvuoron täydennyksenä rakentaa tilanteen myönteisyyttä ja muodostaa hedelmällisen pohjan haastateltavan seuraaville luottamuksen osoituksille.

Rivillä 15 alkavassa vuorossa haastateltava vie konkretisoinnin astetta pidemmälle: hän käyttää itseään esimerkin toimijana. Vuorossaan hän paljastaa enemmän kuin virallinen haastattelutilanne, silkka tiedonvälitys vaatisi: hän kertoo ikänsä ja yksityiskohtia elämäntilanteestaan: sen, että hän elää poikkeuksellisessa tilanteessa ikäisiinsä verrattuna koska hänellä on aikuiset opiskelevat lapset, joita hän avustaa rahallisesti. Keskustelun siirtäminen tällä tavalla julkiselta alueelta yksityisen puolelle tekee tietä seuraavalle, arvolatautuneelle kommentille rivillä 23: haastateltavan mielestä tuntuisi itsekkäältä alkaa nelikymppisenä pistää rahaa omaan hoitoonsa. Mielestäni nämä haastateltavan lausumat, henkilökohtaisen elämäntilanteensa paljastaminen sekä mielipiteellisen arvion esittäminen kertovat haastattelutilanteesta vallitsevasta luottamuksellisesta ilmapiiristä.

Riveillä 26-32 haastattelutilanteen luottamuksellinen tunnelma konkretisoituu edelleen, kun haastateltava antaa yksityiskohtaisen kommentin, joka kuitenkin on hänen edustamansa tahon virallisen kannan vastainen eikä siksi saa päätyä julkisuuteen. Toimittajaan luottaen haastateltava ei kuitenkaan arkaile paljastaa mielipidettään, vaikka kieltää sen julkaisemisen sellaisenaan rivillä 32. Luottamuksesta kertoo myös se, että haastateltava epäröimättä uskoo antamansa, lievennetyssä muodossa ilmaistun julkaisukiellon tehoavan. Lievän kiellosta tekevät mielestäni sanavalinnat kuten ”en mä tii” ja ”voiks”. Haastateltava ei halua vaarantaa tilanteessa vallitsevaa, myönteistä ilmapiiriä ja lieventää siksi kieltoansa vapauttavan naurun avulla vuoronsa loppupuolella. Toimittaja yhtyy nauruun rivillä 34 ja sitä edeltävässä suostuttelevassa vuorossaan ilmaisee olevansa halukas yhteistyöhön, jossa hän yhdessä haastateltavan kanssa neuvotellen suostuu etsimään julkaistavan sanamuodon.

Seuraavassa otteessa, saman haastattelun loppupuolella haastateltava on esittänyt pyynnön nähdä haastattelu ennen julkaisemista ja hän keventää pyyntöään vitsillä sekä siihen liittyvällä naurulla. Journalistin ohjeiden mukaan ”haastateltavan pyyntöön tarkistaa lausumansa ennen julkaisemista on syytä suostua asiatietojen varmistamiseksi. Tarkistamisella ei kuitenkaan saa luovuttaa journalistista päätösvaltaa toimituksen ulkopuolelle.” (Vuortama 1998: 5.) Haastateltavan pyyntöön suostuminen ei siis ole itsestäänselvyys, jonka vuoksi pyyntöä on syytä pehmentää kuten haastateltava tekee.

Haastattelu 1, ote 8 (toimittaja = T1, haastateltava=H1)

1. T1: No käyks se niin että jos mä soitan ja luen? .h
2. H1: No ↑ oikein mielellään (.) jos sä voit niin tehdä?
3. T1: Jo[o.
4. H1: [↑ Tosi kiva. .h Kuitenkin sit sillai et (.) et tietää
5. mixsi ne katsovat minua fpitkään[(hh)f he he he he
6. T1: [Hi hi he ha ha. .Joo. He
7. he. ↑ fTehdään sillä lailla (.) mä tuotaf .h mä soitan ja
8. luen sitten tossa joskus iltapäivästä kun (.) juttu rupee
9. olemaan valmis.
10. H1: Oikein hyvä.

Haastateltava käyttää tässä otteessa huomattavan paljon myönteistä ilmapiiriä tukevia sanavalintoja. Sellaisia ovat mielestäni adjektiivin ”oikein” käyttö otteen toisella rivillä lausuman ”oikein mielellään” yhteydessä. Lausuman jälkeen haastateltava vielä korostaa toimittajan valinnanvapautta eli sitä, että journalistinen päätösvalta ei suostumuksen kautta ole siirtymässä toimituksen ulkopuolelle toteamalla kysyvästi samalla rivillä ”jos sä voit niin tehdä”. Haastateltavan valitsema linja jatkuu edelleen otteen neljännellä rivillä, jossa hän toteaa ”tosi kiva”, jonka jälkeen hän aloittaa vitsin.

Vitsissään haastateltava selittelee pyyntöään saada tarkistaa juttu ennen julkaisemista: hän ilmaisee implisiittisesti että saattaa joutua työyhteisössään vaikeuksiin antamansa haastattelun vuoksi joka tapauksessa ja ainakin ellei saa nähdä juttua ennen julkaisemista. Selitteleminen vahvistaa, että pyyntö on poikkeuksellinen: keskustelussa normaalius ei vaadi selittelyä, vaan tavallisuudesta poikkeaminen. Hymyillen lausuttu sana viidennellä rivillä kuitenkin ilmaisee, että vaikeuksiin joutuminen on leikkimielistä liioittelua eli kyseessä on vitsi. Toimittaja jatkaa omassa vuorossaan haastateltavan aloittamalla myötämielisellä linjalla ja ilmaisee valintansa naurulla kuudennella rivillä alkavan vuoronsa alussa. Sen jälkeen hän vahvistaa myöntymystään ”joo”-partikkelilla sekä toteamalla ”tehdään sillä lailla”. Haastateltava vahvistaa edelleen myönteistä ilmapiiriä toteamalla otteen viimeisellä rivillä ”oikein hyvä”. Tähänkin toteamukseen haastateltava on valinnut korostesanan ”oikein” sen sijaan, että toteaisi lyhyemmin ja neutraalimmin vain ”hyvä”. Otteen monet, korostetun myötämieliset ilmaisut alleviivaavat haastateltavan esittämän pyynnön poikkeuksellisuutta, niiden funktiona on lieventää tavallisuudesta poikkeavaa pyyntöä.

Myös seuraava, yrityksen edustajan haastattelusta peräisin oleva esimerkki osoittaa, että yhteisyyden luominen ei ole pelkästään toimittajan vaan haastattelun molempien osapuolten yhteinen tavoite, johon pyritään samankaltaisin keinoin, huumorin, komiikan ja naurun avulla.

Haastattelu 3, ote 9 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. H3: [Niin (.) niin (.)[↑] niiton niinkun (.) >tämmösii
2. strategisii perusteita< ei se oo pelkkä raha,
3. T3: [↑] Joo (.) joo (.) joo (.) no raha (.) tuntuis olevan siis
4. kuitenkin kun ajattelee ↓ ton alan aa-
5. tuotekehittelykustannuksia niin,
6. H3: [↑] Niin kyllä. (.) Siis on (.) [↑] sillä on merkitystä mutta
7. >kyllähän sitä rahaa< on yllättävän paljon ↓ täl hetkellä
8. niinkun (.) liikke[llä.
9. T3: [Suomessakin?
10. H3: Suomessakin.
11. T3: Joo (.) joo (.) joo [↑] no se- sen (.) kuvan mä oon kyl itse
12. saanu kun mä oon puhunu noitten joittenkin yrittäjien kans,
13. .hh [↑] Mites vielä jos puhutaan tosta EG:stä niin tota::
14. mitkäs odotukset sulla on sen suhteen?
15. H3: Ää- (0.2) niinkun ää- tota heh heh fettä meijän
16. sijoituksille tulee mahdollisimman korkea sijoitusten
17. pääoman tuotto.f
18. T3: Joo (.) joo,
19. H3: Mutta tota noin niin ↓ leikki leikkinä sinänsä sehän on se
20. miksi me mennään sinne mukaan,
21. T3: Mmm,
22. H3: [↑] Ää- (0.2) että se (0.2) tota kasvaa ja (.) ja tulee
23. listautumaan niinkun pörssiin ↓ mahdollisimman nopeesti .h
24. jotta siellä saadaan tota (.) ää- (.) tämmönen (0.4)
25. voimakas momentum päälle sille kehitystyölle (.) mikä
26. siellä tällä hetkellä on.
27. T3: Joo (.) [joo.
28. H3: [Ja (.) ja to[ta
29. T3: [[↑] Onks tää (.) pörssiin meno jo
30. suunnitteilla?
31. H3: (.) Öö- [↑] siihen mä en vastaa.
32. T3: Aha. (.)
33. H3: hh

34. T3: Just. £O(hh)kei.£ .hhh
35. H3: ↑ £Koska yhtiön pitää se (.) tietof antaa >ei minun.<

Esimerkin alussa riveillä 1-2 haastateltava väittää, että sijoittajien ainoa motiivi bioteknologia-alalla ei ole pelkkä raha. Toimittaja kuitenkin ilmaisee olevansa eri mieltä riveillä 3-5. Haastateltavan varsinainen kevennys, joka löytyy vasta riveiltä 15-17, on sidoksissa edeltävään keskusteluun. Siinä hän lyö toimittajan kysymyksen leikiksi ja näennäisesti kumoo edellä esittämänsä väitteen sijoittamisen muista perusteista esittämällä vitsin, jonka mukaan hänen yrityksensä ainoa odotus tietyn yrityksen suhteen olisi vain saada sijoitetulle pääomalleen mahdollisimman korkea tuotto - eli rahaa.

Rivillä 15 haastateltavan naurun tehtävänä on ilmaista, että sitä seuraava vastaus on tarkoitettu vitsiksi. Gail Jeffersonin (1985: 33-34) mukaan nauru on usein arkikeskustelussa merkinä siitä, että seuraava vuoro pitää sisällään jotain epäsovinnasta. Kyseisessä esimerkissä haastateltavan pyrkimys yhteisyyden luomiseen ei kuitenkaan onnistu. Toimittaja ei noudatakaan "houkuttelevan naurun" kutsua vaan vastaa haastateltavan pyrkimykseen vain minimaalisella, tosin myönteisellä palautteella rivillä 18 ("joo joo") ja jää odottamaan haastateltavan todellista vastausta kysymykseensä. Toimittajan reaktio poistaa tunnelmasta keveyden, minkä vuoksi haastateltava joutuu varmistamaan yhteisymmärryksen rivillä 19 huomauttaessaan, että kyse oli vain tunnelman kevennyksestä, jota ei sellaisenaan pidä ottaa tosissaan ("leikki leikkinä"). Toimittajan reaktio palauttaa haastateltavan asialinjalle ja pakottaa hänet palaamaan alkuperäiseen kysymykseen sekä esittämään siihen vakavasti otettavan vastauksen riveillä 22-26.

Myös sekvenssin loppu on kiinnostava tunnelmaa keventävän naurun kannalta. Riveillä 29-30 toimittaja esittää haastateltavalle kiperän kysymyksen, johon haastateltava vastaa jyrkän kielteisesti, mikä arkikeskustelussa voitaisiin tulkita epäkohteliaaksi. Vastausvuoron alussa rivillä 31 on jonkinasteista epäröintiä, sillä haastateltava pitää ensin 0,2 sekuntia lyhyemmän tauon, jonka jälkeen hän tuottaa aaveäänänen "öö". Itse vuoron sisältö on kuitenkin kiertelemätön ja erimielinen, mikä rikkoo arkikeskustelun sääntöjä vastaan. Arkikeskustelussa preferoimaton vuoro tuotetaan yleensä kierrellen ja peiteltysti toisin kuin tässä esimerkissä. Tässä tilanteessa suora erimielisyys aiheuttaa keskusteluun ongelmatilanteen, sillä toimittaja reagoi haastateltavan vuoroon rivillä 32 ensin vain tauolla ja lyhyellä, sinänsä sisällyksettömällä pikkusanalla "aha". Kun haastateltava ei jatka

vuoroaan selityksellä, jota preferoimaton, poikkeuksellinen erimielisyys edellyttäisi, toimittaja tuo itse keskusteluun kevennyksen vuorossaan rivillä 34. Hymyillen lausutulla sanalla ”okei”, jonka lopussa ääni vielä nousee, toimittaja ilmaisee kaipaavansa haastateltavan vuoroon jatkoa, jonkinlaista selitystä. Rivillä 35 haastateltava selityksen sitten antaakin ja lausuu vuoronsa alkusanat hymyillen jatkaen toimittajan valitsemalla keventävällä linjalla.

Seuraavassa otteessa naurun ja hymyillen lausuttujen lausumien avulla pehmennetään monta kertaa kielteisiä tilanteita. Huumorilla tuntuukin olevan tässä esimerkissä vapauttava funktio: sen avulla etsitään ulospääsyä vaikeasta tilanteesta.

Haastattelu 3, ote 10 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. T3: [Tai siis ↑ mistä sä (.)
 2. tai missä sä nyt povaat et >jos jos (.) jos joku< nyt
 3. kakstuhattaseitsemän tulee (.) eurooppalaiseks Bio-Nokiaks
 4. niin (.) niin tota:: mitkä yhtiöt on niinkun .hh
 5. H3: Siis (.) ↑ fsitäkään mä en halua oikein [niinkun (.)
 6. T3: [Hh he he he hee
 7. H3: sanoa (.) sanoa koska tota^f .h nää on (.) ↑ sillon kun sä
 8. oot tämmönen pääomasijoittaja
 9. T3. M[m.
 10. H3: [sä rupeet vertaileen eri yhtiöitä.
 11. T3: Mm.
 12. H3: Mä oon jos[kus tehny
- ((Otteesta poistettu kahdeksan riviä))**
21. H3: (.) Hh No tota:: (0.2) ↑ emmä miellläni
 22. sanoi[s niinku näitä (.) se on (.) se on tota semmonen
 23. T3: [Joo. (.) No (.) ↑ se on ihan. Ym- (.) ymmärrän. Ja
 24. fkunnioi[tan^f hhh he he hhh
 25. H3: [Kyllä. (.) ↑ Mä oon saanu niin paljon fyhkeitä
 26. joskus siitä(h) kun mä (.)
 27. T3: fJoo.f
 28. H3: oon menny niinku listauttamaan tämmösiä^f (.)
 29. T3: Nii niin.
 30. H3: tämmösiä asioita koska, (.)
 31. T3: Joo.
 32. H3: ↑ Ne on yllättävän herkkiä nää to[ta
 33. T3: [Joo.

34. H3: niinkun yrittäjät tässä suhteessa.

Otteen riveillä 1-4 toimittaja esittää jälleen haastateltavalle kiperän kysymyksen kuten edellisessäkin esimerkissä. Tällä kertaa haastateltava kuitenkin lievittää kieltoansa viidennellä rivillä lausuen sen hymyillen. Toimittaja aloittaa sen jälkeen kuudennella rivillä vuoron, joka sisältää pelkää naurua. Nauru viestittää haastateltavalle, että kielteinen vastaus ei ole aiheuttanut keskusteluun ongelmatilannetta, vaan toimittaja on hyväksynyt haastateltavan hymyillen lausutun pehmennyksen. Vastaavanlainen tilanne syntyy myöhemmin myös riveillä 21-24, jossa haastateltava ensin tuottaa preferoimattoman vuoronsa arkikeskustelujen sääntöjen mukaan empien: uloshengittäen, lisäten vuoron alkuun partikkeleita sekä pitäen tauon. Toimittaja aloittaa tähän oman, preferoidun vuoronsa myös sääntöjen mukaan: nopeasti, osin päällekkäin haastateltavan vuoron kanssa. Vuoron alussa tosin on pari taukoa sekä partikkeleita, mutta niiden funktiona on lähinnä toimia vuoronvaihdon merkkeinä. Partikkelien kautta päällekkäin alkanut vuoro siirtyy sujuvasti haastateltavalta toimittajalle.

Vuoronsa lopussa toimittaja jälleen hymyillen lausutun toteamuksen ja naurun avulla ilmaisee haastateltavalle rivillä 24, että haastateltavan aikaisempi kielteinen vuoro ei ole aiheuttanut keskusteluun ongelmatilannetta. Toimittajan hymyillen lausuma kommentti ja nauru vuoron lopussa voivat myös osin ennakoida haastateltavan seuraavan vuoron sisältöä: toimittaja mahdollisesti arvaa, että haastateltavalla on kieltäytymisensä ”nolo” syy, jonka hän saa pian kuulla. Todennäköisempää on kuitenkin, että hymyillen lausuttu kommentti ja nauru viittaavat sekvenssin edelliseen tai useampiin edellisiin kieltäytymistilanteisiin, joihin on yhdistynyt nauru. Toimittajan toiminta on tässä ikään kuin takauma menneestä. Hän voi myös hymyillä ja nauraa suhteuttaessaan haastateltavan vastausta aikaisempiin vastaavanlaisiin tilanteisiin: häntä hymyilyttää, koska haastateltava taas kieltäytyy vastaamasta.

Riveillä 25-34 toimittaja viimein saa kaipaamansa selityksen kieltäytymiselle. Siihen johdattanut vapautunut tunnelma jatkuu vielä, kun haastateltava riveillä 25-28 kertoo hymyillen kieltäytymisensä syistä. Toimittajan hymyillen lausuttu, myönteinen minimipalautte välissä rivillä 27 ("joo") kannustaa haastateltavaa jatkamaan samoin kuin seuraavat minimipalautteet riveillä 29 ja 31. Hymy häipyä sekvenssistä rivillä 29, joten

tulkintani mukaan sen funktiona tässä tapauksessa näyttääkin olleen lähinnä tilanteen johdattelu ja haastateltavan rohkaiseminen.

Seuraavassa otteessa naurulla on kahdenlainen funktio: ensin haastateltava pyrkii käyttämään sitä ulospääsykeinona vaikeasta tilanteesta ja myöhemmin toimittaja pyrkii keventämään sen avulla tunnelmaa.

Haastattelu 3, ote 11 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. T3: [(.) ↑ Joo. (.) ↑ Joo. .h ↑ Suostutsä antaa (.) arvion et
2. mikä on Suomen (.) tän (.) <bioalan arvo>?
3. H3: (.) hhh heh heh £hiton vaikee kysymys.£
4. T3: Niin.
5. H3: ↑ Tota .h öö- (.) nyt kun niinkun puhutaan niinkun Suomen
6. bioalan arvo pelkästään näissä, ↑ Näit on sata .h sata yri-
7. yritystä suurin piirtein täällä hetkel[lä.
8. T3: [Mm.
9. H3: Ja (.) ja tota noin niin (0.2) öö- ↑ kyl se täällä hetkellä
10. kuitenkin on, (0.2) ↓ Se on kyl ihan heitto se on (.)
11. hitsin vaikeeta.
12. T3: Mmhhh hhh [hhh hhh
13. H3: [Mut (.) ojuoo (.) ↑ kato sit sun täytyy ottaa
14. myöskin siellä taustalla oleva fiidi.
15. T3: £Niin.£
16. H3: ↑ Eli tämmönen niinkun:: ↓ siemenvaiheen [tota:: (.)
17. T3: [Joo. Joo.
18. H3: asiat ja (.) ja ja täällä tavalla, .h
19. T3: Joo.
20. H3: ↑ Kun ei me (.) kun me arvostetaan foma portfoliokin niin
21. sekin on vaikeeta.£

Esimerkin alussa riveillä 1-2 toimittaja esittää haastateltavalle niin vaikean kysymyksen, että haastateltava vastaa siihen naurulla rivillä kolme. Sitten hän paljastaa samassa yhteydessä naurunsa syyn myöntämällä hymyillen, että kysymys on "hiton vaikee". Toteamusta seuraavassa moniosaisessa vuorossa riveillä 5-11 toimittajalle paljastuu, kuinka vaikea kysymys itse asiassa haastateltavalle oli. Niinpä toimittaja pyrkii keventämään tunnelmaa rivillä 12 kuittaamalla haastateltavan vaikeudet ymmärtävällä naurulla. Esimerkin loppuosassa haastateltava puolustelee vastaamisen vaikeutta, ja

toimittaja vahvistaa yhteisymmärrystä lukuisilla, myönteisillä minimipalautteilla riveillä 15, 17 ja 19 ("niin", "joo").

Haastateltavan naurua rivillä kolme voi tulkita myös toisella tavalla. Haastateltava haluaa naurullaan mahdollisesti ilmaista toimittajalle, että toimittajan pitäisi itse ymmärtää, että esitettyyn kysymykseen vastaaminen on mahdotonta. Tämän tulkinnan puolesta puhuvat haastateltavan hymyillen lausumat sanat esimerkin lopussa riveillä 20-21, joissa haastateltava antaa ymmärtää, että koko bioalan arvon arvioiminen on mahdotonta, koska jo oman portfolionkin arvioiminen on asiantuntijoille erittäin hankalaa.

9. 1. 1. Johtopäätöksiä

Toisin kuin toimittajat sähköisissä haastatteluissa, lehtitoimittajat pyrkivät puhelinhaastattelussa naurun, huumorin ja sanavalintojen avulla luomaan yhteisyyttä itsensä ja haastateltavan välille saadakseen tämän "lämpenemään". Yhteisyyttä luovien keinojen käytössä ei aineistossani esiinny eroja nais- ja mieshaastattelijoiden välillä. Molemmat sukupuolet käyttävät niitä vahvistaakseen tilanteen luottamuksellisuutta. Naurahdukset ja huumori vaikuttavat spontaanilta eikä niinkään päämäärätietoiselta tai tarkoitushakuiselta toiminnalta. Niinpä mielestäni niitä ei voi kutsua tietoiseksi haastattelustrategiaksi. Johtopäätöstäni vahvistaa se, että aineistoni perusteella yhteisyyden luominen ei ole pelkästään toimittajan vaan haastattelun molempien osapuolten yhteinen tavoite, johon pyritään samankaltaisin keinoin.

Aineistossani yhteisyyden luomisen keinoilla useissa tapauksissa vahvistetaan jo olemassa olevaa intiimiä ilmapiiriä, joka on joko kehittynyt keskustelun aikana tai ollut jo olemassa haastattelutilanteen alusta lähtien siitä syystä, että toimittaja ja haastateltava ovat toisilleen tuttuja. Tällöin yhteisyyttä korostavat sanavalinnat kuten "me"-muodon käyttäminen tai korostetun myönteiset ilmaisut vievät keskustelua eteenpäin. Toisissa esimerkeissä yhteisyyttä luovilla keinoilla, erityisesti naurulla, on myös vapauttava ulospääsy-funktio, jonka avulla haastattelun osapuolet selviytyvät vaikeista tilanteista. Huumorin avulla aineistossani toimittaja esimerkiksi pelastaa haastateltavan tilanteessa, jossa tämä ilman komiikkaa todennäköisesti menettäisi kasvonsa. Keskustelun osapuolet käsittelevät myös vakavia kysymyksiä huumorin keinoin, jolloin tunnelma vapautuu, kun ongelmallisista aiheista puhutaan sarkastiseen sävyyn.

Nauru onkin eräs osoitus lehtihaastattelutilanteen luottamuksellisesta ilmapiiristä. Luottamuksesta kertoo myöskin se, että aineistoni haastateltavat uskaltavat puhua toimittajalle tuttavallisesti, käyttää puheessaan epäkorrekteja ilmaisuja, jotka sellaisenaan lehtijuttuun päätyessään voisivat aiheuttaa haastateltavalle vaikean tilanteen. Usein haastateltavat päätyvät näihin poikkeuksellisiin ilmaisiin havainnollistaessaan toimittajalle abstraktia asiaa. Luottamuksesta kertoo myös se, että haastateltavat ja toimittajat vaihtavat keskustelussa avoimesti henkilökohtaisia mielipiteitään ja paljastavat toisilleen muitakin seikkoja, jotka eivät liity välittömästi haastatteluun eivätkä ole välttämättömiä puhtaan tiedonvälityksen kannalta.

9.2. Yleisön läsnäolo haastattelutilanteessa

Journalistinen haastattelu eroaa esimerkiksi tutkimushaastattelusta siinä, että journalistisessa haastattelussa esille tulevat asiat on tarkoitettu julkaistaviksi, muiden nähtävillä ja kuultaville. Sekä uutis- että keskusteluohjelmissa televisiohaastattelun osapuolet kohdistavat sanansa ensisijaisesti yleisölle, vaikka yleisö ei edes olisi näkyvillä studiossa. Keskusteluohjelmissa haastattelun julkista luonnetta korostaa vielä studioympäristö, jossa keskustelu tapahtuu. Myös kahdenkeskisissä journalistisissa puhelinhaastatteluissa kolmas osapuoli, yleisö, on läsnä. Julkisen luonteensa vuoksi yleisö onkin aina journalistisen haastattelun ensisijainen kuulijakunta. Tästä seuraa, että periaatteessa kaikki haastattelutilanteessa sanottu on tarkoitettu julkisuuteen; haastateltava siis on julkisesti vastuussa sanomisistaan. Heritage ja Greatbachin mukaan kolmas osapuoli on läsnä myös toimittajan institutionaalisessa roolissa: hän esittää haastateltavalle kysymyksiä yleisön edustajana. (Heritage 1985: 99; Jauhiainen 1992: 10; Heritage & Greatbach 1992: 108.)

Pidättäytymällä minimipalautteista sähköisen haastattelun osapuolet osoittavat, että heidän puheenvuoronsa on ensisijaisesti suunnattu yleisölle. Jos toimittaja kommentoisi televisiossa tai radiossa haastateltavan vuoroja arkikeskustelun tapaan ja osoittaisi näin suuntaavansa sanansa haastateltavalle, yleisö asetettaisiin ulkopuolisen asemaan. Palautteenannosta pidättäytyminen, eräs journalistisen sähköisen haastattelutilanteen rakenteellisista rajoitteista, ylläpitääkin omalta osaltaan tilanteen institutionaalisuutta eli vahvistaa yleisön läsnäoloa haastattelutilanteessa. (Drew & Heritage 1992: 28-29, Peräkylä 1995: 44, 234.)

Niissä sähköisissä haastatteluissa, joissa palautteenantoa esiintyy, haastattelu lukeutuu pikemminkin epämuodollisten institutionaalisten keskustelujen kuin muodollisten luokkaan eli tapahtuu yksityisen eikä julkisen alueella. Vuorovaikutuksen rakenne on epämuodollisissa institutionaalisissa keskusteluissa lähempänä arkikeskustelua, sillä puheenvuorojen esiintymistä ei niissä ole säännelty yhtä tarkasti kuin muodollisissa keskusteluissa. Epämuodollisissa keskusteluissa osallistujien orientoituminen institutionaaliin rooleihinsa näkyy muissa, vähemmän ilmeisissä seikoissa kuten keskustelun rakenteessa tai ilmaisujen kielellisissä valinnoissa. (Heritage 1985: 100; Heritage ja Greatbach 1992: 112, 118.)

Aineistoni perusteella lehtihaastattelu näyttää muistuttavan enemmän arkikeskustelua tai epämuodollista institutionaalista keskustelua kuin sähköistä haastattelua. Nähdäkseni kuitenkin juuri yleisön, keskustelun kolmannen osapuolen läsnäolo tekee myös lehtihaastattelusta institutionaalisen vuorovaikutustilanteen. Lehtihaastattelussa yleisö on koko ajan läsnä, sillä haastateltava tietää, että mikä tahansa hänen lausumistaan voi päätyä toimittajan valikoivan ja muokkaavan kirjoitusprosessin kautta julkisuuteen. Tämän vuoksi haastateltavat haluavat määritellä hyvin täsmällisesti sen muodon, johon toimittajan pitäisi pukea keskustelun arimmat aiheet.

Miettisen mukaan tämä ilmiö johtuu haastattelutilanteen luottamuksellisesta ilmapiiristä. Jos haastateltava kokee toimittajan luotettavaksi, esimerkiksi tuntee hänet entuudestaan, hän voi tuoda keskusteluun luottamuksellisia tietoja eli kertoa jotain "näin meidän kesken" sekä kieltää tiedon julkaisun. Suhtautuminen luottamuksellisina annettuihin tietoihin vaihtelee toimittajien keskuudessa: toisten mielestä niitä on hyvä saada koska ennemmin tai myöhemmin myös luottamuksellisena annettu tieto on vapaa julkaistavaksi. Tällä saattaa olla merkitystä tiedotusvälineiden keskinäisessä kilpailussa. Toiset toimittajat taas saattavat kieltäytyä ottamasta vastaan luottamuksellisia tietoja sillä heidän periaatteenaan on, että kaikki heidän ulottuvilleen tuleva tieto on ainakin periaatteessa voitava julkaista. Kaikilla toimittajilla, jotka eivät ole vastuussa aihe- tai aluelohkostaan, ei Hémanuksen mukaan edes ole valtuuksia pitää salassa hankkimaansa tietoa, jos se on merkittävää. Toisaalta haastateltavat, joilla on huonoja kokemuksia toimittajista, kokevat toimittajien toiminnan ennakoimattomaksi ja hallitsemattomaksi ja haluavat siksi määritellä tarkasti julkisuuteen päätyvät lausuntonsa. Monille huonot kokemukset ovat kantapäähän kautta

opettaneet puhumaan niin, että puheesta "ei voi poimia" pätkeä toisiin yhteyksiin. (Miettinen 1984: 118; Hémanus 1986 157-158; Kunelius 2000: 37-38.)

Aineistossani esiintyy lukuisia kohtia, joissa haastateltava haluaa muotoilla erikseen julkisuuteen päätyvän lausuman. Varsinaista salassa pidettävää, luottamuksellista tietoa lausumat eivät kuitenkaan usein pidä sisällään.

Haastattelu 1, ote 9 (toimittaja = T1, haastateltava = H1)

1. H1: = ↑ Must se syy on niinku ihan .h (0.2) ihan tota::
2. luonnollinen ja (.) ja täytyy sanoa et sen takia mä en nyt
3. .hhh nyt niinkun ihan valtavan:: (.) suurenmoisii
4. markkinoita odota Suomal- (.) [Suomessa=
5. T1: [Joo.
6. H1: = siihen. .hh Et tuskin me ollaan kauheen poikkeuksellisii
7. mut ↑ en mä tiiä voiks sä sitätäkää sanoa ahhh [he he he he
8. T1: [No eiks tän
9. nyt vois(h) fkuitenkin sanoaf? he he he [he
10. H1: [No ↑ sano jotenki
11. sillai lievästi että tota:: .hh vaarana voi olla ettei (.)
12. ettei Suomessa mene- [myyntimenestys =
13. T1: [Nii.
14. H1: = oo suurempi kuin muissakaan mais[sa =
15. T1: [Nii.
16. H1: = mut kyl mä luulen et .hh X-liiton toimitusjohtaja Y on jo
17. fsitätäkin mulle näreissään(h)[(varmaan)£ he he
18. T1: [He he he ha ha ha ha
19. H1: .hh Tää on niin vaikeeta kun on mielipide ja sitten on t-
20. edustaa tämmöstä a[llaa ja
21. T1: [£Kyllä kyllä (.) joo totta (.) [joo.£

Tässä jo aikaisemmin esitetyssä aineisto-otteessa on paljon epämuodollisen keskustelun piirteitä. Keskustelu polveilee vapautuneesti, siihen sisältyy paljon naurahduksia ja huumoria. Otteessa yleisö on läsnä, sillä sekvenssissä molempien keskustelun osapuolten yhteinen pyrkimys on määritellä yleisön ulottuville, julkisuuteen päätyvä lausuma. Yleisö ei selvästi kuitenkaan ole tilanteessa välittömästi läsnä vaan ikään kuin keskustelun ulkopuolella, sillä haastateltava paljastaa esimerkissä toimittajalle mielipiteensä, jota hän ei halua päästää julkisuuteen, ja puhuu omasta asemastaan sekä muista asianosaisista tavalla, joka ei ole tarkoitettu kenenkään muun kuin keskustelun osapuolten korviin. Keskustelun

julkinen luonne ei siis tunnu rajoittavan haastateltavan vuorojen sisältöä vaan hän mieltää, että julkisuuteen päätyvät lausumat ovat erikseen neuvoteltavissa. Haastateltava tuntuu pitävän haastattelua pikemminkin yksityisen puolella tapahtuvana keskusteluna kuin julkisena esityksenä. Perusorientaatio otteessa kuitenkin on keskustelun julkisuudesta neuvottelemisen.

Luottamuksesta esimerkissä kertoo, kuten jo aiemmin on mainittu, haastateltavan vapautuneisuus, jonka perusteella hän paljastaa toimittajalle henkilökohtaisen, ei-julkisen mielipiteensä, josta hän on luottavaisesti valmis neuvottelemaan. Neuvottelu alkaa toimittajan vuorosta riveiltä 8-9, jossa toimittaja pyrkii sekä eksplisiittisesti että naurun avulla suostuttelemaan haastateltavaa yhteistyöhön. Riveillä 10-14 haastateltava vastaa toimittajan lauseeseen sisäänrakennettuun odotukseen ja alkaa muotoilla julkaistavaa lausumaa. Luottamuksesta kertoo haastateltavan lausuma rivin 10 alussa, jossa hän pyytää toimittajaa muotoilemaan julkaistavan kommentin ”sillai lievästi” ja olettaa näin automaattisesti toimittajan yhteistyöhaluiseksi, vaikka hänen toimintansa sinänsä sotiikin uutistoimittajan perustavoitteita vastaan. Haastateltavan alkuperäinen mielipide olisi ollut sisällöltään ja muodoltaan kärjekkäämpi ja siis lähempänä sellaista kommenttia, joita uutistoimittaja tavoittelee: kommenttia, joka houkuttelee lukemaan. Haastateltavan ennakoarvion mukaisesti toimittaja kuitenkin suostuu neuvotteluun ja kommentoi haastateltavan vuoro vain säästävillä minimipalautteilla ("nii") riveillä 13 ja 15.

Myös sekvenssin loppuosa kertoo paljon haastattelutilanteen luottamuksellisesta ilmapiiristä ja yleisön etäisyydestä. Siinä riviltä 16 alkaen haastateltava pohtii ristiriitaa hänen henkilökohtaisen mielipiteensä sekä julkisuuden vaatimusten välillä. Tavalla, joka ei kuulu suoranaisesti haastattelun aihepiiriin, haastateltava uskaltaa laskea leikkiä henkilöstä, jonka korviin hän ei usko luottamuksellisen keskustelun päätyvän sanoen ”toimitusjohtaja, joka on jo siitakin (muotoillusta lievästä lausunnosta) näreissään”. Tarkastellen tällä tavalla esittämiään lausuntoja ulkopuolisen perspektiivistä haastateltava sulkee haastattelun kolmannen osapuolen, yleisön, keskustelun ulkopuolelle ja olettaa toimittajan suhtautuvan asiaan samalla tavalla. Samaten yleisö on läsnä tilanteessa vain välillisesti sekvenssin lopussa, jossa haastateltava riveillä 19-20- jälleen tarkastelee aikaisemmin antamiaan lausuntoja etäältä ja pohtii tilanteen julkisuutta ja sen ongelmallisuutta.

Seuraavassa otteessa vastaavanlainen tilanteen julkisuudesta neuvottelemineen tulee esille vielä ilmeisemmässä, kärjekkäässä muodossa.

Haastattelu 1, ote 10 (toimittaja = T1, haastateltava = H1)

1. T1: [joo. .hh No onks tää ↑ Saksan malli sitten niin (.)
2. täysin kelvoton? .hh ↑ Meidän olosuhteisiin? .h
3. H1: Tota (.) tota noin niin (0.2) no (0.4) no:: (0.2)
4. henkilökohtaisesti mä oon sitä mieltä ettei ollenkaan
5. mutta:: (.) mutta olemme sitä mieltä että on. .hh (0.5)
6. T1: Ööö (.) Tuota noin hh heh [heh heh heh heh
7. H1: [Heh heh (.) Elikkä .hh ↑ mun
8. mielestäni .h no siis ä- >mut (.) mut et::< (.) ↓ sä et voi
9. sitä kyl laittaa::
10. T1: [vähinko =
11. H1: = sillä lailla. (.)Niin (.) ↑ koska tota [noin =
12. T1: [Joo.
((Otteesta poistettu 27 riviä))
39. H1: = niin sen takia (.) m- pakollinen vakuutus ois sillan
40. mielenkiin[tonen =
41. T1: [Joo.
42. H1: = vaihtoehto. Et >jos sä saat sen ↑ muotoiltuu sillai et mä
43. en saa potkuja niin pistä vaa[n< hhh
44. T1: [Joo. Voinko mä laittaa ton
45. lauseen minkä sä äsken sanoit?
46. H1: (0.2) .h ↑ Sano se uudestaan.
47. T1: Höö- >mun pitäis nyt< kelata vähän mankkaa heh (.) mut[ta =
48. H1: [(Ei
49. joo.)=
50. T1: = ↑ siis sä sanoit jotenkin sillä lailla et että kun tässä
51. nyt .hh <haetaan ratkaisua ongelmaan> niin minun mielestäni
52. se olis niinkun .hh ja kun on s- käyny ilmi että (.) että
53. nää yksityiset ei oo missään oikein toiminu minusta se olis
54. niinkun ratkasumalli joka pitäis tutkia. >Jotain ↑ tällasta
55. sä sanoit<
56. H1: .hh Nii. Jos sä ↑ laittaisit siihen jotenki sillä lailla et
57. (.) et tota .hhh että tämmönen ö- pakollinen vakuutus oo-
58. (.) tai et on aika selvä et pakollinen vakuutus (.)
59. varmemmin tuo ratkasun itse on[gelmaan,=
60. T1: [Nii (.) joo (.)
61. H1: = koska yk[sityise[n=

haastattelutilanteen julkiseen luonteeseen. Hän vain toteaa myöntävästi rivillä 10 "vahinko".

Riveillä 42-43 haastateltava lieventää kyseenalaista toimintaansa, julkaisukieltoa, kun hän tuo jälleen huumorin keinoin esille julkisuuden aiheuttaman ristiriitatilanteen oman mielipiteensä ja edustamansa tahon virallisen kannan välillä valitessaan sanamuodoikseen "jos sä saat sen muotoiltuu sillai et mä en saa potkuja". Kuvailemalla humoristisesti itselleen mahdollisesti aiheutuvaa vaikeaa tilannetta haastateltava ikään kuin selittelee tai puolustelee normista poikkeavaa käyttäytymistään, haluaan määritellä erikseen julkisuuteen päätyvä lausuma. Tässä haastattelussa toimittaja toimii harvinaisen yhteistyökykyisesti, hän ei halua vaarantaa tilanteen hedelmällistä, luottamuksellista ilmapiiriä tilanteen julkisuuteen vedoten vaan erikseen rivillä 44 kysyy haastateltavalta lupaa edellä sanotun julkaisemiseen. Haastateltava on myös poikkeuksellisen tarkka sanomisistaan: rivillä 46 hän epäröi ja sekunnin mittaisen miettimistauon jälkeen pyytää saada kuulla, missä muodossa toimittaja on aikeissa hänen lausuntonsa julkaista. Yhä myöntäväinen toimittaja noudattaa pyyntöä ja muotoilee julkisuuteen päätymässä olevan lausunnon yksityiskohtaisesti riveillä 50-55.

Myös toimittajan viimeinen vuoro riveillä 68-69 "se kuulostaa siltä et siitei kukaan loukkaannu" on kiinnostava koska siitä käy ilmi, että toimittaja toiminnallaan luo yhteistä maaperää myös tulevia haastatteluja varten varmistamalla, ettei haastateltava joudu vaikeuksiin jutun julkaisemisen jälkeen. Kommentti tuo jälleen esille sen, että yhteisyyden luominen, eli tässä tapauksessa molempia tyydyttävän lausunnon muotoileminen ilman että tilanteen luottamuksellinen ilmapiiri vaarantuu, on molempien osapuolten yhteinen tavoite ja saavutus.

Seuraavassa otteessa haastateltava ei anna toimittajalle salassapidettäviä, luottamuksellisia tietoja vaan muotoilee kysymykseen välittömästi, ilman neuvotteluja, sellaisen vastauksen, jonka voi julkaista.

Haastattelu 3, ote 12 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. T3: Just. Joo. .hh Tota:: >tota tota tota::< <mitäs sä::> >kun
2. sä ajattelet näitä tek^unologioita mitä sillä yrityksellä on
3. ni <kuinka oleellista on tää YH:n:: mukanaan tuoma

yleisön läsnäolo hiipuu sekvenssin loppua kohti, jossa alkaa näkyä merkkejä haastateltavan jonkinasteisesta luottamuksesta toimittajaa kohtaan, sillä keskustelu riveillä 19-22 on hyvin kahdenkeskistä luonteeltaan, erityisesti rivillä 22, jossa haastateltava naureskelee toimittajan kanssa kollegoilleen eli "heroille" heidän selkänsä takana. Tässäkin tilanteessa haastateltava siis käyttää naurua selittävänä, lieventävänä elementtinä, joka pehmentää hänen aikaisempien vuorojensa varauksellisuutta ja palauttaa keskusteluun keveämmän, luottamuksellisen ilmapiirin.

Toimittajan toiminta tässä yrityksen edustajan haastattelusta poimitun otteen alussa ei ole yhtä yhteistyökykyistä kuin edellisissä, virkamieshaastatteluista poimituissa otteissa. Tähän viittaa toimittajan suora kysymys kuudennella rivillä. Kysymyksessään hän ei mitenkään ilmaise sympatiaa haastateltavaa kohtaan, vaikka haastateltavan edellinen, epäröiden tuotettu vuoro kertoo kiusallisesta tilanteesta. Myöhemmin sekvenssin aikana toimittaja siirtyy myötämielisemmälle linjalle kommentoimaan myönteisillä minimipalautteilla riveillä 9, 13, 16 ja 21. Kohteliaisuussääntöjen mukaista on myös toimittajan toiminta rivillä 18, jossa hän pyytelee anteeksi keskeyttämistään. Sekvenssi myös päättyy positiiviseen tunnelmaan, jossa toimittaja "noudattaa haastateltavan kutsua" eli ilmaisee naurulla rivillä 23 ymmärtävänsä haastateltavan ongelmallisen tilanteen ja hyväksyvänsä haastateltavan vitsin muodossa tapahtuvan, poikkeuksellisen tilanteen selittelyn.

Seuraavassa esimerkissä samantyyppisessä tilanteessa haastateltava keventää naurulla kieltoaan vastata esitettyyn kysymykseen. Poikkeuksellista tilanteessa on, että tällä kertaa toimittaja on se, joka määrittelee yleisön paikan keskustelun ulkopuolelle pyytämällä haastateltavaa kertomaan tiedon "off the record".

Haastattelu 3, ote 13 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. T3: [Tai siis ↑ mistä sä
2. (.) tai missä sä nyt povaat et >jos jos (.) jos joku< nyt
3. kakstuhattaseitsemän tulee (.) eurooppalaiseks Bio-Nokiaks
4. niin (.) niin tota:: mitkä yhtiöt on niinkun .hh
5. H3: Siis (.) ↑ fsitäkään mä en halua oikein [niinkun (.)
6. T3: [Hh he he he hee
7. H3: sanoa (.)koska totaf .h nää on (.) ↑ sillon kun sä oot

8. tämmönen pääomasijoittaja
9. T3. M[m.
10. H3: [sä rupeet vertaileen eri yhtiöitä.
11. T3: Mm.
12. H3: Mä oon jos[kus tehny
13. T3: [↑ Sanopas mulle off the record sitten?
14. H3: Mitä että?
15. T3: Sano mulle off the record jotain (.) niinku sellasii
16. kiinnostavia nimiä. (.)
17. H3: Öö-
18. T3: Elikkä >silleen että mä en niinku missään tapauksessa laita
19. juttuun että sinä nyt kerroit että nämä ovat kiinnostavia
20. nimiä<?

Toimittaja esittää vaativan kysymyksensä otteen alussa riveillä 1-4. Viidennellä rivillä haastateltava tuottaa siihen preferoimattoman vastausvuoron ja aloittaa sen sääntöjen mukaisesti epäröivällä partikkelilla "siis" sekä tauolla. Vuorossaan hän kieltäytyy kertomasta toimittajan kysymää asiaa mutta pehmentää kieltoansa lausumalla sanat hymyillen. Rivillä kuusi toimittaja aloittaa ymmärtävän naurun, joka kertoo haastateltavalle, ettei hänen preferoimaton tekonsa ole aiheuttanut keskusteluun ongelmatilannetta.

Kiinnostavin tilanne esimerkissä alkaa rivillä 13, jossa haastateltavan meneillään oleva, moniosainen selitys keskeytyy, kun toimittaja esittää poikkeuksellisen pyynnön, joka sähköisessä haastattelussa ei käytännössä olisi mahdollinen. Toimittaja käyttää pyynnössään englanninkielistä ilmaisua "off the record", joka suoraan käännettynä merkitsee "pöytäkirjan ulkopuolista lausuntoa". Lausumallaan toimittaja luo haastattelutilanteeseen kuvitteellisen tilan, jossa julkisuus jää keskustelun ulkopuolelle, ja institutionaalinen haastattelutilanne muuttuu yksityisen alueella tapahtuvaksi keskusteluksi. Mielenkiintoista on, että sanavalinnastaan huolimatta toimittaja ei keskeytä nauhoitusta, vaikka hänen valitsemansa englanninkielinen ilmaisu viittaa nimen omaan julkisiin virallisiin tilanteisiin kuten esimerkiksi kokouksiin tai kuulusteluihin, joissa "off the record" lausunnot jätetään pöytäkirjan/nauhoitetun keskustelun ulkopuolelle jotta niistä ei jäisi tallenteita todisteeksi ulkomaailmalle.

Toimittajan käyttämä termi ei ole tuttu haastateltavalle, jonka vuoksi hän pyytää täsmennystä rivillä 14 sanoen "mitä että". Selvennyspyyntö voi myös osin johtua

toimittajan ehdotuksen poikkeuksellisuudesta, jonka vuoksi haastateltava haluaa varmistua, että hän ymmärsi ehdotuksen oikein. Termin tuntemattomuuteen viittaa kuitenkin haastateltavan uusi vuoro rivillä 17, joka sisältää vain epäröivän äännähdyksen "öö". Haastateltava tuottaa sen reaktioksi toimittajan vuoroon, jossa tämä tarkentaa pyyntöään ja täsmentää haluavansa kuulla kiinnostavia nimiä, mutta toistaa edelleen käyttämänsä sanonnan "off the record". Toimittajan toiminta puolestaan viittaa siihen, että hän luulee haastateltavan kaipaavan selittelyä ehdotuksen poikkeuksellisuuden vuoksi. Sitten toimittajalle selviää, että haastateltavan selvennyspyynnöt johtuvat hänen käyttämänsä termin vieraudesta, jolloin vuorossaan riveillä 18-20 toimittaja purkaa vieraskielisen termin muotoon "mä en laita juttuun että sinä kerroit että nämä ovat kiinnostavia nimiä". Toimittaja siis tulkitsee käyttämänsä termin toisin kuin sitä yleisesti on käytetty, hän ei lupaa olla tallentamatta haastateltavan lausuntoa, vaan määrittelee julkisuuden rajan jutun sisälle. Näin toimittaja luokittelee käymänsä kahdenkeskisen puhelinkeskustelun yksityisen alueelle, jossa ei ole kolmatta osapuolta, yleisöä. Toimittajan tulkinnan mukaan tilanteessa vaihdettu informaatio muotoutuu julkiseksi vasta, kun se suodattuu hänen kirjoitusprosessinsa läpi lehtijutun muotoon, johon vasta yleisöllä on välitön pääsy.

Seuraavassa esimerkissä tulee puolestaan esille luottamuksellisuuden hyöty-näkökulma. Siinä haastateltava vihjaa toimittajalle ei-julkisesta asiasta, mutta ei kuitenkaan halua täsmällisesti kertoa sen sisältöä edes edellisen esimerkin tapaan "off the record". Haastateltavan toiminta viittaa siihen, että kyseessä on merkittävä asia koska sitä ei voi yksityiskohtineen paljastaa toimittajalle edes luottamuksellisesti "näin meidän kesken". Luottamuksellisuuden molemminpuolisesta hyödystä esimerkissä kertoo haastateltavan ristiriitainen toiminta: vaikka kyseinen asia on niin merkittävä, ettei siitä saa uskoutua edes luottotoimittajalle, antaa haastateltava kuitenkin aiheesta suoria vihjeitä, jotka johdattelevat toimittajan oikealle suunnalle. Vihjeiden avulla haastateltava herättää toimittajan kiinnostuksen ja varmistaa näin julkisuuden asialle myöhemmin, itse määrittelemään ajankohtana. Toimittaja puolestaan hyötyy tilanteesta saamalla vinkin tulossa olevasta uutisesta. Haastateltavan toiminta myös vahvistaa tilanteen yhteisyyttä: kun hän uskaltaa edes viitata salaiseen, merkittävään asiaan, osoittaa hän luottavansa toimittajaan ja toivovansa haastattelutilanteessa alkaneen yhteistyön jatkuvan myös tulevaisuudessa. Näin siis molempien keskustelun osapuolten työn kannalta tärkeät viiteryhymät laajenevat.

Haastattelu 3, ote 14 (toimittaja = T3, haastateltava = H3)

1. H3: [No (.) no ↑ kyllä semmosia niinkun (.) tu- (.) ↓ Joo joo.
2. (.) suunnitelmia on olemas ↑ ihan samalla tavalla kuin sä
3. muistat F BW:n.
4. T3: Joo.
5. H3: Niin sehän teki (.) niinku tytäryhtiön Suomeen.
6. T3: Joo.
7. H3: ↑ FG:lla (.) on [tytäryhtiö Suomessa. .h
8. T3: [Joo.
9. H3: Niin tota ↑ tämäntyyppinen suuntima .h
10. T3: Just.
11. H3: saattaa olla.
12. T3: Just.
13. H3: Mut (.) mut (.) tota ↑ mä en hal- (.) vaikka mä sulle
14. [sainoin (.) niin (.) niin täytyy olla hiukka =
15. T3: [↑ Mä ymmärrän. (.) Joo (.) Mä ymmärrän.
16. H3: = varovainen kun .h kun tota noin niin ä- e- aikataulut ja
17. kaikki tämäntyyppiset ↓ tota .h ↑ neuvotteluja jo käydään
18. ettei s[e.
19. T3: [↑ Osaatsä sanoa että onks siin tapahtumas ↓ ja tää
20. on: niinku vaan mulle (.) >taustatiedoks et onks siinä
21. tapahtumas jotain< esmes ennen sitä X:a jolloin tää juttu
22. tulee X:n alussa,
23. H3: ↑ Öö- (.) mahdollisesti [voi olla,
24. T3: [Aha. (.) Aha.
25. H3: Mutta ↑ sanotaan niinku et .h puhuisin mieluummin noin
26. kymmenen kahdentoista kuukauden pers[pektiivillä koska .h
27. T3: [Niin niin. (.)
28. Aivan. (.) Joo
29. H3: ↑ tämmösten asioitten neuvottelut .h ja järjestelyt kestää
30. niinkun (.) ↓ kuitenkin aika pitkään ennen kun, (.)
31. T3: [Totta kai. (.) Totta kai. .Joo.
32. H3: Mutta (.) ↑ tämmöstä halua (.) on olemassa.
33. T3: Joo. ↑ Hyvä. .h ↑ Tota niin niin (.) [mit-
34. H3: [↑ oliko riittävän
35. ympäripyöreesti sanottu[(h)£ he he ↑ mut-
36. T3: [↑ Se noin (.) ↓ >hä hä (.)
37. [silleen< (.) joo.
38. H3: [↑ Mut annoin sun ymmärtää (.) kuitenkin että tota (.)
39. T3: Joo.

40. H3: että (.) että ↑ nää yhtiöt on nimittäin kyllä kiinnostunu
41. Suami- (.) Suomesta alueena.

Vuorossaan riveillä 1-11 haastateltava esimerkkien avulla käytännössä paljastaa tulevan uutisen sisällön toimittajalle. Erittäin suoraksi vihjauksen tekevät haastateltavan sanavalinnat. Valitsemalla sanan "tytäryhtiö" hän paljastaa, mitä yhtiöllään on suunnitteilla. Asian arkaluontoisuuden vuoksi on kiinnostavaa, että haastateltava ei puhu asiasta peiteltyemmin tai epämääräisemmin esimerkiksi "laajenemissuunnitelmina" tms. Esimerkkejä käyttämällä haastateltava kuitenkin varmistaa, että toimittaja ei voi julkistaa asiaa sellaisenaan: jos haastateltava mainitsee joukon olemassa olevia "tytäryhtiöitä" ja käyttää toisella ja yhdeksännellä rivillä sanaa "suunnitelma", ei toimittaja kuitenkaan voi tehdä uutista, jossa paljastettaisiin juuri kyseisen yhtiön perustavan tytäryhtiön.

Haastateltavan käyttämä sana "suunnitelma" on uutistoimittajalle houkutteleva mutta petollinen. Suunnitelma voi olla millä asteella hyvänsä, vain toimitusjohtajan ajatuksissa tai jo laskelmina paperilla. Sanavalinnallaan haastateltava osin varmistaa, ettei tieto vielä voida julkisuuteen: toimittajan edun mukaista ei ole kertoa täsmentymättömistä suunnitelmista, jolloin muutkin tiedotusvälineet saisivat asiasta vihiä ja voisivat tarkentaa hänen kertomaansa uutista. Täsmentymättömistä suunnitelmista on myös vaarallista kertoa, sillä niistä voi tulla "uutisankka" eli ne voivat osoittautua perättömiksi mikäli ne ovat vasta hyvin varhaisella asteella. Toimittajan intressien mukaista on saada selville, milloin suunnitelma on niin tarkka ja sen sisältö (tässä tapauksessa tytäryhtiön perustaminen) niin varma, että toimittaja voi julkistaa joko asian suunnittelemisen tai itse asian eli tytäryhtiön perustamisen. Haastateltava tekee vihjeensä sisällön entistä epävarmemmaksi käyttämällä rivillä 11 sanavalintaa "saattaa olla", jolla hän ei vahvista edes suunnitelmien olemassaoloa.

Rivillä 13 haastateltava aloittaa epäröivän vuoron preferoimattomien vuorojen tuottamissääntöjen mukaan. Ongelmallisuudesta kertovat kolme taukoa vuoron alussa sekä useasti toistuva partikkeli "mut" sekä partikkeli "vaikka", jotka kytkevät toisiinsa kaksi toisistaan eroavaa asiantilojen kuvausta. Ne viittaavat siihen, että niiden jälkeinen vuoro sisältää jotain edellisestä vuorosta poikkeavaa, joka voi kyseenalaistaa tai muuttaa edellisessä vuorossa kerrottua. Vuorossaan haastateltava ikään kuin jo alkaa katua edellä kertomaansa. Tätä vaikutelmaa vahvistaa vuoron alussa lausuma "mä en hal-", joka jää

kesken. Haastateltavan sanavalinnat ja epäröinnistä kertovat minimipalautteet vahvistavat hänen edellisen vuoronsa merkittävyyttä, arkaluonteisuutta ja sitä kautta keskustelun luottamuksellista ilmapiiriä. Niiden avulla haastateltava ikään kuin korostaa vielä toimittajalle vihjeensä ei-julkista luonnetta ja pyrkii varmistamaan, ettei toimittaja vielä tässä vaiheessa julkaise vihjettä. Epäröinnistään huolimatta haastateltava kuitenkin vuorossaan edelleen täsmentää edellä kertomaansa uutista, hän vahvistaa suunnitelmien olemassaolon kertomalla rivillä 17, että "neuvotteluja jo käydään". Kommentillaan hän ottaa riskin suunnitelmien päätyemisestä julkisuuteen.

Rivillä 15 toimittaja vahvistaa tilanteen luottamuksellisuutta minimipalautteen kaltaisilla, haastateltavan puhetta säestävillä lausumilla "mä ymmärrän" ja näin rohkaisee haastateltavaa puhumaan. Rivillä 19 alkavassa vuorossaan hän toimii odotuksenmukaisesti eli pyrkii saamaan suunnitelmien julkaisemista varten tarvitsemansa tarkennuksen aikataulusta. Vuorossaan hän kuitenkin edelleen vahvistaa keskustelun kahdenkeskistä tunnelmaa ja rohkaisee haastateltavaa vastaamaan sanoen "tää on vaan mulle taustatiedoks". Haastateltava osoittaa kommentillaan rivillä 23 "mahdollisesti voi olla", että täsmällinen aikataulu on raja, jota hän ei enää halua paljastaa. Haastateltava siis määrittelee julkisuuden rajan tarkasti: hän vihjaa toimittajalle suunnitelmista, paljastaa niiden sisällön (tytäryhtiö) ja vahvistaa niiden suhteellisen pitkälle edenneen asteen (neuvotteluja jo käydään) mutta ei halua kertoa toimittajalle aikatauluista tarkemmin. Siksi hän venyttää riveillä 25-26 aikaperspektiivin pitkäksi sanoen "puhuisin mieluummin kymmenen kahdentoista kuukauden perspektiivillä" ja varmistaa näin, että vihjettä ei julkaista ainakaan vielä kyseisen haastattelun yhteydessä.

Haastateltavan epäröinnistä ja katumisesta on osoituksia myös rivillä 32, jossa hän edelleen epämääräistää aikaisemmin kertomaansa sanoen "tällaista halua on olemassa". Haastateltavan vuorojen kautta täsmälliset suunnitelmat tytäryhtiön perustamisesta, josta jo käydään neuvotteluja ja jotka toteutuvat 10-12 kuukauden kuluessa, vesittyvätkin siis pelkäksi "haluksi". Haastateltavan nauraen lausuma kommentti riveillä 34-35 "oliko nyt riittävän ympärilyöreästi sanottu" voidaan tulkita joko itseironiaksi tai voitonmerkiksi. Naurullaan haastateltava joko itsekin tajuaa toimintansa koomisuuden: ensin hän paljastaa suunnitelmat, niiden sisällön ja toteutumisaikataulun, mutta sitten peruukin puheensa puhumalla vain "halusta". Toisaalta haastateltava voi naurullaan viestittää julkisuuspuhelin onnistumisesta, erävoitosta. Omien intressiensä mukaisesti hän on vihjannut toimittajalle

tulevasta uutisesta ja näin herättänyt kiinnostuksen mutta toiminnallaan varmistanut, että asia saa julkisuutta vasta hänen itsensä määrittelemänä ajankohtana. Tähän viittaavat myös toimittajan yhteistyökykyisyyden osoitukset loppusekvenssissä. Siinä hän käyttää vain myönteisiä minimipalauteyhdistelmiä "joo" sekä "totta kai", jotka toistuvat useasti ja vahvistavat näin yhteisyyttä.

Kiinnostavaa on myös haastateltavan toiminta riveillä 34-35 sekä rivillä 38: hän ikään kuin tarkastelee toimintaansa ulkopuolisena naureskellen ympäriryöreälle muotoilulle ja todeten rivillä 38 "annoin sun ymmärtää kuitenkin". Tämyntyyppinen toiminta mielestäni viittaa haastattelun luottamuksellisuuteen ja siihen, ettei edellä mainittua julkisuuspeliä kuitenkaan käydä kovin vakavassa mielessä. Sähköisessä haastattelussa, jossa vallitsee muodollinen ilmapiiri, haastateltava tuskin voisi ryhtyä naureskelemaan ympäriryöreille lausunnoilleen jälkikäteen. Niissä ympäriryöreät lausunnot ovat julkilausumattomia keskustelun keinoja, joiden käyttöä ei analysoida yhdessä vastapuolen kanssa.

9. 2. 1. Johtopäätöksiä

Aineistossani näyttää toteutuvan Kuneliuksen määrittelemä ideaalitalanne, jossa haastateltavalla on mahdollisuus - julkisen puheen ainutlaatuisessa kontekstissa - harjoitella ja kehittää sitä, mitä hän haluaa asiasta julkisesti sanoa (Kunelius 2000: 39). Toisin kuin sähköisissä haastatteluissa, puhelinhaastattelutilanteen osapuolet eivät näytä suuntaavan sanojansa keskustelun kolmannelle, näkymättömälle osapuolelle eli yleisölle. Sen sijaan he tuntuvat usein mieltävän puhelinhaastattelutilanteen pikemminkin kahdenkeskiseksi, yksityisen alueelle kuuluvaksi tilanteeksi, jossa julkisuuteen päätyvät lausumat ovat erikseen neuvoteltavissa. Näin puhelinhaastattelussa yleisö onkin vain välillisesti läsnä keskustelun osapuolten perusorientaatiossa: heidän tavoitteenaan on yhdessä määritellä molempia tyydyttävä julkisuuteen päätyvä lausunto.

Haastattelutilanteen julkisuus ja luottamuksellinen ilmapiiri eivät ole staattisia tekijöitä, vaan tilanteessa ikään kuin liikutaan jatkumolla, jonka toisessa ääripäässä keskustelu on hyvin kahdenkeskistä ja intiimiä ja toisessa päässä keskustelijat uskaltavat puhua ainoastaan julkisuuteen sopivista asioista. Esimerkiksi haastattelun alussa yleisö voi olla voimakkaasti läsnä keskustelun osapuolten mielissä ja rajoittaa heidän vuorojaan, mutta jo muutaman minuutin kuluttua keskustelijat voivat paljastaa toisilleen henkilökohtaisia mielipiteitään, laskea leikkiä, joka on tarkoitettu vain läsnäolijoiden korville tai tarkastella

julkisuuteen tarkoitettuja lausuntojaan ulkopuolisen näkökulmasta, etäisestä perspektiivistä, jopa itse käyttämilleen keskustelustrategioille naureskellen. Sähköisissä haastatteluissa tämä tuskin olisi mahdollista, sillä niissä käytetyt keinot ja strategiat ovat julkilausumattomia salaisuuksia, joiden olemassaoloa ei paljasteta tilanteessa välittömästi läsnäolevalle yleisölle.

Aineistossani haastattelutilanteen julkisuuden määrittely voi tapahtua yhtä hyvin haastateltavan kuin toimittajan toimesta. Kumpi tahansa voi asettaa yleisön ulkopuoliseen asemaan, haastateltava esimerkiksi kertomalla samassa vuorossa henkilökohtaisen mielipiteensä ja heti perään kontrastiksi edustamansa tahon virallisen mielipiteen, jonka vain saa julkaista, tai toimittaja pyytämällä haastateltavaa kertomaan luottamuksellisia tietoja, jotka hän lupaa olla toimittamatta yleisön ulottuville jutussaan. Tämänkaltaisella toiminnalla puhelinhaastattelutilanne siis määritellään kahdenkeskiseksi, yksityisen alueella tapahtuvaksi keskusteluksi, ja julkisuuden raja vedetään kirjoitusprosessiin, jossa toimittaja muokkaa lopulliseen juttuun päätyvät, julkaistavat lausumat.

Luottamuksellisia tietoja vaihdetaan ja molemmat osapuolet hyväksyvät senkaltaisen toiminnan koska molemmat hyötyvät siitä. Haastateltava hyötyy ei-julkisen tiedon kertomisesta, koska hän herättää näin toimittajan kiinnostuksen ja varmistaa myös tulevaisuudessa tapahtuvan yhteistyön asiassa. Parhaimmillaan hän toiminnallaan jopa varmistaa asialleen julkisuuden vasta itse määrittelemänään ajankohtana. Toimittaja puolestaan hyötyy ei-julkisista tiedoista, sillä pääseminen perille salaisista tiedoista tuottaa hänelle välittömän kilpailuedun verrattuna muiden tiedotusvälineiden edustajiin ja lisätua mahdollisesti myöhemmin, kun tieto on julkaistavissa. Lupaus tulevasta yhteistyöstä myös vahvistaa syntynyttä luottamuksellista suhdetta ja mahdollisesti laajentaa molempien osapuolten verkostoja.

10. Lopuksi

Aineistoni perusteella voi todeta, että lehteä varten tehty journalistinen puhelinhaastattelu muistuttaa joltain osin sähköistä haastattelua mutta useimmissa tapauksissa se on lähempänä arkikeskustelua. Aineistoani voi vertailla aikaisempien sähköistä journalistista haastattelua koskevien tutkimusten aineistoihin sillä myös ne ovat heterogeenisiä. Niissä

haastateltavina on poliitikkojen lisäksi muiden instituutioiden edustajia kuten tutkijoita sekä yritysten, kansalaisjärjestöjen ja ammattiyhdistysliikkeen edustajia. (Kts. esim. Clayman 1992, Greatbach 1992, Heritage 1985, Heritage & Greatbach 1992, Nuolijärvi & Tiittula 2000.)

Aineistossani myös lehtihaastattelut rakentuvat sähköisten haastattelujen tapaan kysymys-vastaus -vierusparien varaan. Keskustelun osapuolet ovat orientoituneita siihen, että toinen esittää kysymykset ja toinen vastaa niihin. Molemmat käyttävät moniosaisia, useista rakenneyksiköistä koostuvia vuoroja mutta niiden aikana eivät ole vaarassa menettää vuoroaan koska orientoituvat institutionaalisiin rooleihinsa ja ylläpitävät ja uusintavat näin toiminnallaan haastattelun institutionaalista rakennetta.

Vaikka lehtihaastattelu pääsääntöisesti rakentuu kysymys-vastaus -vierusparien varaan, esiintyy aineistossani myös tästä rakenteesta poikkeavia vuoroja. Arkikeskustelun tapaan lehteä varten tehdyn puhelinhaastattelun osapuolet käyttävät kaikkia kolmannen vuoron variaatioita, joilla kuitataan vastaus ymmärretyksi. Lisäksi toimittajat käyttävät sellaisia vuoroja, jotka ovat tulkittaviksi kommentteiksi tai arvioiksi vastapuolen sanomisista ja tuovat myös keskusteluun oma-aloitteisesti mielipiteitään. Toimittajan professionaaliseen rooliin kuuluva vaatimus objektiivisuudesta ja neutraaliudesta ei näytäkään rajoittavan haastattelijoiden toimintaa aineistossani. He eivät miellä yleisön olevan välittömästi tilanteessa läsnä vaan tietävät, että heidän vuoronsa eivät päädy julkaistavaan juttuun, yleisön ulottuville. Näin ollen aineistoni lehtitoimittajilla ei ole tarvetta todistella keskustelutilanteessa yleisölle objektiivisuuttaan ja neutraaliuttaan.

Sähköisissä haastatteluissa toimittajat tuovat mielipiteensä keskusteluun verhotusti jonkin toisen tahon nimissä, asennonvaihtoja käyttäen. Niihin he turvautuvat erityisesti konfliktitilanteissa. Omassa aineistossani asennonvaihtoja ei juurikaan esiinny. Konfliktitilanteissa lehtihaastattelun molemmat osapuolet tuovat eriävät näkemyksensä keskusteluun suoraan, ilman arkikeskusteluille tyypillisiä erimielisyyttä lieventäviä kohteliaisuuskeinoja.

Lehteä varten tehdyissä puhelinhaastatteluissa molemmat osapuolet rakentavat yhteisyyttä naurun, huumorin ja tietynlaisten sanavalintojen avulla. Luottamuksellisuutta vahvistaa myös se, että haastateltavat uskaltavat kertoa toimittajille henkilökohtaisista asioista ja

käyttää epäkorrekteja ilmaisuja, jotka julkisuuteen päätyessään voisivat aiheuttaa kohua sekä paljastaa ei-julkisia mielipiteitään, jotka ovat ristiriidassa heidän edustamiensa tahojen virallisten kannanottojen kanssa. Nämä luottamuksellisuuden elementit kertovat siitä, että lehtihaastattelun osapuolet määrittelevät keskustelutilanteen yksityisen alueelle kuuluvaksi. Tilanne sinänsä ei ole julkinen, sanoja ei suunnata suoraan yleisölle, mutta yleisö on kuitenkin tilanteessa välillisesti läsnä, koska osapuolten yhteisenä tavoitteena on määritellä molempia tyydyttävä julkisuuteen päätyvä lausunto.

Aineistoni perusteella voikin väittää, että lehteä varten tehty puhelinhaastattelu on pikemminkin juttutuokio kuin sanasota tai performanssi. Se on arkikeskustelua muistuttava tilanne, jonka vuorottelujärjestelmä kuitenkin toimii institutionaalisissa puitteissa kysymys-vastaus -rakenteen varassa. Lehtihaastattelussa molempien osapuolten keskeinen perustavoite on institutionaalinen: neuvotella keskustelun julkisuuden asteesta ja sitä kautta muodostaa molempia tyydyttävä ratkaisu julkaistavista lausunnoista. Tavoitetta edistää tilanteen luottamuksellinen ilmapiiri, johon molemmat osapuolet pyrkivät sanavalintojen, huumorin, naurahdusten sekä erilaisten kolmannen vuoron variaatioiden avulla. Aineistoni perusteella määrittäisin lehteä varten tehdyn journalistisen puhelinhaastattelun kuuluvan epämuodollisten institutionaalisten vuorovaikutustilanteiden luokkaan. Keskustelun osapuolten perusorientaatio siinä on institutionaalinen, ja keskustelun vuorottelujärjestelmä pääsääntöisesti muistuttaa institutionaalisia tilanteita kuten sähköisiä haastatteluja, mutta keskustelun muoto ei ole yhtä tiukasti säännelty kuin muodollisissa institutionaalisissa tilanteissa kuten esimerkiksi oikeudenkäynneissä.

Luottamuksellisuus näyttää aineistoni perusteella olevan olennainen lehtihaastattelun vuorovaikutusta muokkaava tekijä. Jatkossa olisikin kiinnostavaa tutkia lehtihaastattelujen kokonaisrakennetta ja luottamuksen rakentumista keskustelun kulussa. Omassa tutkimuksessani kokonaisrakenne jäi vaille huomiota, sillä moni aineistoni haastatteluista ei ollut nauhalla kokonaisena vaan niistä puuttuivat keskustelun aloitukset tai haastattelun lopetusosiot hyvästelyineen. Luottamuksen muodostumisen kannalta olisi kuitenkin kiinnostavaa tutkia, millaisin rakenteellisin keinoin keskustelun osapuolet rakentavat yhteisyyttä. Noudattavatko toimittajat alan oppikirjojen neuvoja kysyä haastattelun alussa helppoja kysymyksiä ja vaikeita vasta haastattelun lopussa, kun tilanteen tunnelma on jo vapautunut ja luottamus rakentunut? Käyttääkö haastateltava yhteisyyttä vahvistavia keinoja vasta haastattelun loppupuolella, jolloin ne vahvistavat jo olemassa olevaa

luottamuksellista ilmapiiriä, vai pitkin keskustelua, jolloin ne toimivat yhteisyyttä rakentavina elementteinä?

Tutkimuksellani on kaksiulotteiset tavoitteet. Pyrin siihen, että tulokseni tuottaisivat tutkijoille lisää tietoa institutionaalista vuorovaikutuksesta sekä siihen, että tulokset hyödyttäisivät tavallisia lehtien lukijoita ja toimittajia.

Kielellisellä toiminnalla on ratkaiseva merkitys mediatuotteiden rakentumisessa. Valitettavan usein kielenkäytön pienet yksityiskohdat jäävät kuitenkin journalismin tutkijoilta huomiotta. Jokainen journalistinen haastattelu ja sen tuloksena muotoutuva prosessin lopullinen tuotos, lehtijuttu, muuttaa hiukan maailmaa antamalla lukijoille uusia aineksia maailmankuvansa rakentamiseen. Näin jokainen juttu on kytköksissä laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Kun nähdään sisälle ilmiöiden syntyrakenteisiin, voidaan niitä myös alkaa muuttaa. Siksi keskusteluanalyysin kaltainen, ilmiöiden mikrorakenteisiin pureutuva tutkimus pitää sisällään muutoksen avaimet.

Tutkimukseni aihe koskettaa lähes kaikkia ihmisiä, sillä sanomalehdet ja niiden sisältämä haastatteluinformaatio ovat osa suomalaista arkipäivää. Tutkimukseni kohdetta, Helsingin Sanomia, arvostetaan ja siihen luotetaan - se otetaan yleisesti esille hyvän journalismin esimerkkinä. Toisaalta juuri lehden saavuttaman aseman ansiosta sen arvioiminen on vaikeaa. Kuva tiedotusvälineiden toiminnan puolueettomuudesta ja neutraaliudesta perustuu tietämättömyyteen. Käytännöt, jotka eivät näy julkaistavassa jutussa ja joita ei sähköisissä haastatteluissa esiinny, häivyttävät jäljet journalistien aktiivisuudesta jutun konstruoijina. Tutkimukseni - vaikkakin suppea sellainen - antaa lukijan kurkistaa valtakunnan valtalehden "kulissien taakse" ja kertoo jotain uutta näistä näkymättömistä arkikäytännöistä ja rutiineista, joihin yleisölle ei ole pääsyä.

Toivoakseni analyysini täydentää ja osin korjaa olemassa olevia käsityksiä siitä, miten lehteä varten tehdyille puhelinhaastatteluille tyypilliset käytännöt vaikuttavat vuorovaikutustilanteeseen ja lukijoille päätyvään mediatuotteeseen, lehtijuttuun. Todellisuus sellaisena kuin toimittaja sen lehtijutussa esittää, ei välttämättä ole samanlainen kuin millaiseksi keskustelijat sen puhelinhaastattelussa ovat tuottaneet, vaan lehtijuttu on vielä tätäkin monimutkaisempi konstruktio, joka muodostuu vasta toimittajan aktiivisuuden kautta kirjoitusprosessissa. Jopa haastateltavan suorat lausunnot lehtijutussa

ovat usein neuvottelujen ja moninaisten keskustelun keinojen käytön tuloksena syntyneitä rakennelmia eivätkä suoraan keskustelusta poimittuja, molemmille osapuolille yksiselitteisenä ilmenevää todellisuutta peilaavia valmiita lausuntoja.

Tuottamalla uutta tietoa lehtijuttujen tekotavoista tutkimukseni toivoakseni edistää kriittistä keskustelua journalistisen työn luonteesta. Toivon tutkimustulosteni antavan lukijoille välineitä arvioida lehtijuttujen totuudenmukaisuutta ja kyseenalaistaa tapoja, joilla asiat ja toimijat esitetään lehtijutuissa. Tuottamalla ja ylläpitämällä sosiaalista todellisuutta tiedotusvälineet käyttävät valtaa ja vaikuttavat käsityksiimme yhteiskunnasta. Toivon työni paljastaneen jotain näistä vallankäytön tavoista ja tarjoavan näin lukijalle mahdollisuuden vastarintaan.

Lähteet

Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John (toim.) 1984. Structures of social action: studies in conversation analysis. Cambridge University Press. Cambridge.

Berg, Maarit 2001. Vallan vahtikoira haukkuu mutta ei pure. Poliitikkoa syyllistävät toimittajan kysymykset televisiokeskustelussa. Teoksessa Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia. Toim. Ruusuvuori, Johanna, Haakana, Markku & Raevaara, Liisa. SKS. Helsinki

Bruun, Mikko, Koskimies Ilkka ja Tervonen, Ilkka (toim.) 1989. Uutisoppikirja. Tammi. Helsinki.

Clayman, Steven 1992. Footing in the achievement of neutrality: the case of news-interview discourse. Teoksessa Talk at Work: interaction in institutional settings. Toim. Drew, Paul ja Heritage, John. Cambridge University Press. Cambridge.

Drew, Paul ja Heritage, John (toim.) 1992. Analyzing talk at work: an introduction. Teoksessa Talk at Work: interaction in institutional settings. Toim. Drew, Paul ja Heritage, John. Cambridge University Press. Cambridge.

Drew, Paul ja Heritage, John 1992 (toim.). Talk at work: interaction in institutional settings. Cambridge University Press. Cambridge.

Eskola, Vuokko ja Lukkarinen, Tuire (toim.) 1994. Kieli on, sopii sanoa. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XL. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki.

Goffman, Erving 1981. Forms of talk. Basil Blackwell Publisher. Oxford.

Greatbach, David 1992. On the management of disagreement between news interviewees. Teoksessa Talk at Work: interaction in institutional settings. Toim. Drew, Paul ja Heritage, John. Cambridge University Press. Cambridge.

Haavisto, Petra ja Hannus, Tarja 1996. Toimittaja haastattelijana. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Hakulinen, Auli (toim.) 1989. Kieli. Suomalaisen keskustelun keinoja. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.

Hakulinen, Auli, 1991. Erään haastattelun anatomia. Teoksessa Kieli, valta ja eriarvoisuus. Esitelmä 18. kielitieteen päiviltä. Toim. Lehtinen, Tapani ja Shore, Susanna. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.

Hakulinen, Auli 1997a. Johdanto. Teoksessa Keskustelunanalyysin perusteet. Toim. Tainio, Liisa. Vastapaino. Tampere.

Hakulinen, Auli 1997b. Vuorottelujäsennys. Teoksessa Keskustelunanalyysin perusteet. Toim. Tainio, Liisa. Vastapaino. Tampere.

Heikkilä, Heikki 2001. Ohut ja vankka journalismi: kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla. Tampere University Press. Tampere

Hémanus, Pertti ja Tervonen Ilkka 1980. Objektiiivinen joukkotiedotus. Keuruu.

Hémanus, Pertti 1990. Journalistiikan perusteet. Johdatus tiedotusoppiin 2. Helsinki.

Heritage, John 1985. Analyzing News Interviews: Aspects of the Production of Talk for an Overhearing Audience. Teoksessa Handbook of Discourse Analysis. Volume 3. Discourse and Dialogue. Toim. Van Dijk, Teun A. Academic Press. London.

Heritage, John 1996. Harold Garfinkel ja etnometodologia. Gummerus. Jyväskylä. Alkuperäisteos Garfinkel and Ethnomethodology. Suom. Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen ja Soile Veijola.

Heritage, John ja Greatbach, David 1992. On The Institutional Character of Institutional Talk: The Case of News Interviews. Teoksessa Talk and Social Structure. Studies in

Ethnomethodology and Conversation Analysis. Toim. Boden, Deirdre ja Zimmerman, Don H. Cambridge. Polity Press.

Huovinen, Sari 1997. Journalistinen haastattelu interpersonaalisenä kohtaamisena. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Jauhiainen, Petri 1992. Ravunsyötti Pertti ja pöllölaakson pedot. Tapaustutkimus haastattelijan ja haastateltavan välisestä diskursiivisesta suhteesta journalistisessa televisiohaastattelussa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Jefferson, Gail 1985 An exercise in the Transcription and Analysis of Laughter. Teoksessa Handbook of Discourse Analysis. Volume 3. Discourse and Dialogue. Toim. Van Dijk, Teun A. Academic Press. London.

Kaikkonen, Anne 1990. Journalistinen televisiohaastattelu. Haastattelijan ja haastateltavan välisen diskursiivisen suhteen tarkastelua. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.

Kajanne, Milla 2001. Kansalaiset kysyjinä. Yleisön kysyminen osana vuorovaikutusta television EU-keskusteluissa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Kantola, Antti 1990. Hyvä lehtimiestapa ja journalistinen haastattelu. Julkisen Sanan Neuvoston päätösten tarkastelua. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.

Kiviranta, Uolevi 1988. Journalistinen lähdejärjestelmä. Peruserottelua, -määrittelyä ja arviointia. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.

Kunelius, Risto 2000. Hyvä journalismi? Keskusteluja kiinnostuneiden ja kokeneiden kansalaisten kanssa. Suomen Journalistiliitto. Forssa.

Lehtinen, Tapani ja Shore, Susanna (toim.) 1991. Kieli, valta ja eriarvoisuus. Esitelmiä 18. kielitieteen päiviltä. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.

Miettinen, Jorma 1984. Toimitustyö. Journalistiksi suuntautuvan oppikirja. Karisto. Hämeenlinna.

Mäkelä, Anne 1997. Mitä minun pitikään kysyä? Toimittajan valmistautuminen haastatteluun ja haastattelutilanne. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.

Nuolijärvi, Pirkko 1994. Kun instituutio kohtaa instituution. Näkökulma julkiseen vuorovaikutukseen. Teoksessa Kieli on, sopii sanoa. Toim. Eskola, Vuokko ja Lukkarinen, Tuire. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XL. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki.

Nuolijärvi, Pirkko ja Tiittula, Liisa 1995. Vuorovaikutus televisiokeskustelussa. Projektin taustaa ja lähtökohtia. Yleisradio. Yleisötutkimus. Tutkimusraportti 8/1995. Helsinki.

Nuolijärvi, Pirkko ja Tiittula, Liisa 1997a. Televisiokeskustelun agenda. Yleisradio. Yleisötutkimus. Tutkimukset 1/1997. Helsinki.

Nuolijärvi, Pirkko ja Tiittula, Liisa 1997b. Toimittajien strategioita televisiokeskustelussa. Media-virtuoosi 1/1997. s. 23-25

Nuolijärvi, Pirkko ja Tiittula, Liisa 2000. Televisiokeskustelun näyttämöllä. Televisioinstitutionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Nurmi, Marja 1996. Toimittajan ja haastateltavan suhteesta: Arjen asiantuntijat Helsingin Sanomien uutissivuilla. Journalistinen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.

Nylund, Mats 2000. Iscensatt interaktion: strukturer och strategier i politiska mediesamtal. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsinki.

Parkkonen, Mika 1996. Tapaus Kuoleman silmästä: Tapaustutkimus dokumenttiohjelman teosta ja sen haastattelustrategioista. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Peräkylä, Anssi 1995. AIDS Counselling: institutional interaction and clinical practice. Cambridge University Press. Cambridge.

Peräkylä, Anssi 1997. Institutionaalinen keskustelu. Teoksessa Keskustelunanalyysin perusteet. Toim. Tainio, Liisa. Vastapaino. Tampere.

Pomerantz, Anita 1984. Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes. Teoksessa Structures of social action: studies in conversation analysis. Toim. Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John. Cambridge University Press. Cambridge.

Raevaara, Liisa 1997. Vierusparit - esimerkkinä kysymys ja vastaus. Teoksessa Keskustelunanalyysin perusteet. Toim. Tainio, Liisa. Vastapaino. Tampere.

Raevaara, Liisa, Ruusuvuori, Johanna & Haakana Markku 2001. Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. Teoksessa Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia. Toim. Ruusuvuori, Johanna, Haakana, Markku & Raevaara, Liisa. SKS. Helsinki

Rajamäki, Tuula (toim.) 1994. Saanko haastattelun. Radio- ja televisioinstituutti. Helsinki.

Ridell, Seija 1998. Tolkullistamisen politiikkaa: televisiouutisten vastaanotto kriittisestä genrenäkökulmasta. Tampereen yliopisto. Tampere.

Ruusuvuori, Johanna, Haakana, Markku & Raevaara, Liisa (toim.) 2001. Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia. SKS. Helsinki.

Seppänen, Eeva-Leena 1997. Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa Keskustelunanalyysin perusteet. Toim. Tainio, Liisa. Vastapaino. Tampere.

Tainio, Liisa 1997 Preferenssijäsennys. Teoksessa Keskustelunanalyysin perusteet. Toim. Tainio Liisa. Vastapaino. Tampere.

Tainio, Liisa (toim.) 1997. Keskustelunanalyysin perusteet. Vastapaino. Tampere

Tervonen, Ilkka 1994a. Haastattelun monet kasvot. Teoksessa Saanko haastattelun. Radio- ja televisioinstituutti. Helsinki.

Tervonen, Ilkka 1994b. Toimittaja haastattelijana. Teoksessa Saanko haastattelun. Radio- ja televisioinstituutti. Helsinki.

Tuchmann, Gaye 1978. Making News. A Study in the Construction of Reality. The Free Press A Division of Macmillan Publishing. Co. Inc. New York.

Tuononen, Maija-Liisa 1999. Minä rupeaa pullistumaan. Toimittajan ja haastateltujen valta Annan ja Me Naisten seurapiirisivuilla. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.

Van Dijk, Teun A. (toim.) 1985. Handbook of Discourse Analysis. Volume 3. Discourse and Dialogue. Academic Press. London.

Vuortama, Timo (toim.) 1998. Journalistin ohjeet. Suomen Journalistiliitto. Helsinki

Liite

Litteraatioissa käytetyt merkit

SÄVELKULKU

Prosodisen kokonaisuuden lopussa

.	laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio

Prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa

↑	seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta
heti	(alleviivaus) painotus tai sävelkorkeuden nousu muualla kuin sanan lopussa

PÄÄLLEKKÄISYYDET JA TAUOT

[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko, vähemmän kuin 0.2 sekunttia
(0.2)	mikrotaukoa pitempi tauko, pituus ilmoitettu sekunnin kymmenesosina
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta

PUHENOPEUS JA ÄÄNEN VOIMAKKUUS

><	(sisäänpäin osoittavat nuolet) nopeutettu jakso
<>	(ulospäin osoittavat nuolet) hidastettu jakso
tota::	(kaksoispisteet) äänteen venytys
□ □	ympäristöä vaimeampaa puhetta
AHA	(kapiteelit) äänen voimistaminen

HENGITYS

.hhh	sisäänhengitys (yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekunttia)
hhh	ulohengitys
.joo	(piste sanan edessä) sana lausuttu sisäänhengittäen

NAURU

he heh	nauria
s(h)ana	suluissa oleva h sanan sisällä kuvaa ulohengitystä, useimmiten kysymys nauraen lausutusta sanasta
£ £	hymyillen sanottu jakso

MUUTA

täs-	(tavuviiva) sana jää kesken
(-)	sana, josta ei ole saatu selvää
(tai)	sulkeiden sisällä epäselvästi kuultu jakso
(--)	pitempi jakso josta ei ole saatu selvää
(krmh)	yskäisy/rykiminen
(())	kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta